IGY ÉLT

Lenin

Írta:
Koroknai
Zsuzsa

ÍGY ÉLT...

SZERKESZTI: F. KEMÉNY MÁRTA

A CÍMLAPOT
LENGYEL LAJOS TERVEZTE

HARMADIK KIADÁS

© KOROKNAI ZSUZSA, 1977

KOROKNAI ZSUZSA

Így élt Lenin

MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

HOGYAN LESZ AZ EMBER ÓRIÁS?

Uljanov
rövid
életet élt,
ismerős
végig az útja,
de Lenin elvtárs
hosszú életét
meg kell
írni
újra és újra

Majakovszkij: Vlagyimir Iljics Lenin

Valaha – jó sok esztendeje – olvastam egy könyvet az ember származásáról. Olyan régen, hogy már nem is emlékszem, érdekes volt-e vagy unalmas, a címe azonban minduntalan kísért: *Hogyan lett az ember óriás?*

Hogyan *lesz* az ember óriás? Vagyis: hogyan *válik* óriássá? – kérdezem magamtól újra és újra, miközben megpróbálom századunk legnagyobb történelmi alakjának életútját áttekinteni. A lángész titkát ez idáig még nem fejtette meg sem az élettan, sem az örökléstan. A történelmi hős szerepéről azonban a marxizmus – s épp maga Lenin – világos eligazítást ad: a történelmet a néptömegek formálják, a hősöket meg a történelem, melynek menetére a kiváló emberek

Lenin beszédet mond a polgárháború frontjaira induló harcosokhoz a moszkvai Szverdlov téren 1920. május 5-én

akkor gyakorolnak nagy és maradandó hatást, ha felismerik a haladás irányát, és munkájukat a haladás szolgálatába állítják.

Hogyan élt az az ember, aki mindenkinél tisztábban látta: merre visz a fejlődés útja? Milyen módon ismerte fel: mikor mit kell tenni? Mivel töltötte hétköznapjait, és milyenek voltak ünnepei? Hogyan viselte el a kudarcokat, miképp fogadta a sikereket?

Nem kalandos, lobogós történet, ami itt következik. Lenin élete küzdelmes volt és hősi – de nem a romantikus regények, nem a kalandfilmek értelmében. Munka, elszántság és keménység jellemezte, meg meleg szív és szerény, szürke mindennapok.

Újat aligha tudok mondani róla. Ennek az életnek minden epizódját könyvek, filmek tucatjai ábrázolják. A történelmi hitelesség kedvéért szándékosan kerültem a szépirodalmi forrásokat: történelmi művekre, Lenin írásaira, kortársak, szemtanúk visszaemlékezéseire-vallomásaira támaszkodtam. Nagyon keveset tettem hozzájuk, és sajnos, sokat el kellett hagynom belőlük.

Lenin élete és életműve kimeríthetetlen téma.

FÉNY ÉS SÖTÉTSÉG TALÁLKOZÁSI PONTJÁN

A kommunizmus kísértete
Európán
átröpdösött,
eltűnt,
majd feltűnt
a látkör szélein.
Ennek okából Szimbirszkben,
az isten háta mögött
megszületett
egy hétköznapi kisfiú,
Lenin.

Vlagyimir Iljics Lenin 1870. április 22-én (a régi orosz naptár szerint április 10-én) született egy Volga menti iparos- és kereskedővárosban, Szimbirszkben. Eredeti családneve Uljanov volt. A Lenin nevet – mint ez minden, üldöztetésnek kitett, konspirációs körülmények között működő forradalmi mozgalomban szokásos – mozgalmi álnévként, „fedőnévként" vette föl. Nem rögtön, amikor bekapcsolódott a munkásmozgalomba; írásait eleinte Iljin, Tulin és más álnevekkel jegyezte. A Lenin név nyomtatásban először 1901 végén jelent meg egyik cikke aláírásaként, a Zarja című folyóiratban. E név fonódott össze az orosz forradalmi munkásmozgalom vezetőjének fogalmával – a cári

Szimbirszk
a XIX. század végén

titkosrendőrség jelentéseiben éppúgy, mint az orosz és külföldi munkások tudatában.

Nem tudjuk pontosan, hogy a Volga-vidékről származó Lenin miért épp a Léna folyótól kölcsönözte mozgalmi nevét. (Lenin magyarul annyit jelent: lénai.) Egyes magyarázatok szerint azért, mert a Volgin név már „foglalt" volt; ezzel a névvel írta alá számos cikkét Plehanov, az első jelentős orosz marxista, akit Lenin sok tekintetben mesterének tartott, de akivel később kemény vitákba keveredett, s akit minden vonatkozásban messze túlhaladott. Mások szerint a szibériai folyó nevével – más orosz forradalmárokhoz hasonlóan – azt kívánta jelezni: Szibériából (száműzetésből) jöttem.

A várost, amelyben Lenin született, ma Uljanovszknak hívják, az ő és családja emlékezetére. Az elmaradott, mozdíthatatlannak látszó cári birodalomból pedig Szovjetunió lett – a világ első szocialista országa.

Nincs olyan jós, aki akkoriban efféléről fantáziálni mert volna. A jobbágyságot Oroszországban, mindössze kilenc évvel Lenin születése előtt, 1861-ben szüntették meg. Cári parancsra, felemás módon, a birtokos nemesség érdekeinek megfelelően. A földért a parasztoknak tetemes összeget kellett fizetniük. És nekik jutottak a legrosszabb földek. De még azokból is kevés: mindenki csak annyi földet kaphatott, amennyit jobbágy korában megművelt. Mivel azonban a jobbágyok hetenként csak három napot dolgozhattak maguknak – a másik három napon a földesúr számára kellett robotolniuk –, egy-egy parasztgazdaságra roppant kicsi parcella jutott. Hivatalos kimutatás szerint a parasztcsaládok csaknem háromnegyed része még a múlt század végén sem tudta megtermelni a saját élelmét sem. S ráadásul nagy adók nyomorították őket. A parasztok szakadatlanul éheztek. Egy-egy aszályos esztendőben pedig tíz- és tízmillió embert sújtott a legszörnyűbb éhínség: százezrek haltak éhen, pusztultak el skorbutban, járványos betegségekben. Aki csak mozdulni tudott, menekült az ínségverte falvakból; évente öt-tízmillióan is felkerekedtek, hogy gazdagabb vidéken, városokban keressenek menedéket.

Vlagyimir Iljics első fényképe négyéves korából

Orosz parasztok
a múlt század végén

Gyalogszerrel vándoroltak – sokan elpusztultak az úton.

A század második felében Oroszországban is erőteljes fejlődésnek indult az ipar és a vasútépítés – ez az ipar azonban eleve a féligmeddig jobbágysorban tartott munkások olcsó és korlátlanul kizsákmányolható munkaerejére épült. S hogy a félfeudális kizsákmányolás mit eredményezett a gyáriparban, arra szemléletes példa Geraszimov takács

(textilmunkás) visszaemlékezése gyermekkorára:

„Reggel négy órakor keltettek fel bennünket a munkához. Én a szárnyasorsós fonógépek mellett dolgoztam, és egész idő alatt fél lábon kellett állnom, ami rendkívül fárasztó volt. Ez a pokoli munka este nyolcig tartott.

A munkától kimerült állapotban nekünk még este kilenckor iskolába kellett mennünk, ahol tizenegy óráig tanítottak, helyesebben szólva kínoztak bennünket... A tanulás azért is ment rosszul, mert tanítónk azok közé a nevelők közé tartozott, akik a gyereknevelés legjobb eszközének az öklöt meg a virgácsot tartották. Nagyon féltünk a tanítótól, volt eset, hogy némelyek nyomban elájultak, mihelyt ütésre emelt kézzel rájuk vetette magát...

...A gyárban korbáccsal vertek. Az irodában mindig ott állt Goljanyiscsev, a hóhér, aki a vezetők parancsára vert. Egy alkalommal véletlenül eltörtem a kefét, ezért huszonöt korbácsütést kaptam, más alkalommal ötvenet azért, mert felvonón mentem le a harmadik emeletről a másodikra: olyan erősen vertek, hogy a hátamon nem maradt egyetlen fehér folt sem – az egész hátam olyan fekete lett, mint a csizma."

A kiszolgáltatottságnak, a nyomornak és az elnyomatásnak számunkra már elképzelhetetlen borzalmaiban élő munkás- és paraszttömegek fölött pedig kis létszámú,

ám mérhetetlenül gazdag és pazarló arisztokrácia meg hatalmas hivatalnoki és rendőri apparátus terpeszkedett. A cári Oroszország hivatalainak és hivatalnokainak tohonyasága, tehetetlensége Európa-szerte legendás volt. Egy dologban azonban bámulatos leleményességet tanúsított ez a gárda: minden ellenkezés, minden önálló gondolat, minden haladó mozgalom felderítésében, megbüntetésében és elfojtásában. Létének egyetlen értelme ugyanis az önkényuralom fenntartása volt.

Csoda, hogy ilyen körülmények között mégis új meg új elszánt lázadók és önfeláldozó forradalmárok születtek. S csoda, hogy a század elejétől (részint a nemesség, részint

Munkáscsalád szűk otthona

a feltörekvő polgárság színe-javából) kialakult egy felvilágosult értelmiségi réteg, melynek legnagyobbjait – írókat, zeneszerzőket, filozófusokat, matematikusokat és más tudósokat – az egész akkori művelt világ ismerte és tisztelte.

Találóan jellemzi a cári Oroszországot Gyurkó László *Lenin, október* című könyvében:

„A XIX. századi Oroszország egyszerre volt a legmélyebb sötétség és a legfényesebb fény, a legnagyobb erő és a legnagyobb nyomor hazája. Egyike az öt birodalomnak, mely Európa sorsát eldöntötte, s egyike Európa legszegényebb államainak. Az orosz paraszt faekével szántott, s kézzel csépelte gabonáját, ördögöket félt, és földre szállt szenteket imádott... írni-olvasni csak minden tizedik orosz tudott – s ugyanakkor Szent-Pétervár* a világ egyik szellemi központja volt, az orosz mágnások gazdagsága mesébe illett, Csajkovszkij zenéjét ismerte London, Párizs, az orosz gondolkodókra fél Európa figyelt, Tolsztoj és Dosztojevszkij annyit tudott az emberről, mint Shakespeare óta senki.

Fény és sötétség ilyen keveredése a középkor óta ismeretlen Európában. Csakhogy ami a középkorban természetes volt, a XIX. században már természetellenes."

* Szent-Pétervár – a mai Leningrád – volt Nagy Péter óta a cári birodalom fővárosa. Az ősi főváros, Moszkva csak a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, 1918-ban lett ismét fővárossá

Fénynek és sötétségnek nagy feszültségeket magába sűrítő találkozási pontján született tehát Lenin. Gyermekéveit nem árnyékolta nyomor; családja, bár vagyontalan volt, a tisztes jövedelmű értelmiségi családok közé tartozott.

Édesapja, Ilja Nyikolajevics Uljanov, pedagógus volt. Nagy szegénységből, a maga erejéből küzdötte föl magát tanult emberré. Lenin nagyapja még jobbágycsaládban született, maga is jobbágy volt, majd – egy nemrég előkerült régi hivatalos okmány szerint – „eltávozott" a földbirtokosától (feltehetőleg kiváltotta magát); ezután „állami parasztként" tartották nyilván, s végül szabómester lett. Fia nagy nehézségek közt, ínséggel küszködve, kiváló képességei és erős akarata révén végezte el a középiskolát, utána a kazanyi egyetemet. Matematika–fizika tanár lett (érdekesség, hogy tanári kinevezését Lobacsevszkij, a nagy matematikus írta alá, aki a mi Bolyaink vetélytársa a nem-euklideszi geometria megteremtésében), később a szimbirszki kormányzósági népiskolák felügyelője, majd igazgatója.

Minden föntmaradt dokumentum és viszszaemlékezés egybehangzó tanúságtétele szerint haladó gondolkozású, az orosz felvilágosítók eszméitől áthatott pedagógus volt. Tanítványai szerették. P. F. Filatov például (a világhírű orvosprofesszor apja) úgy emlékezett rá, mint egyikére ama kevés tanárnak, „aki belénk plántálta a becsületes szem-

Az Uljanov család. Jobboldalt áll Anna, középen Alekszandr, baloldalt Olga. Jobboldalt ül a kilenc és fél éves Vlagyimir Iljics, középen Dmitrij, az anya ölében Marija

léletet és a nemes erkölcsi elveket, a karrierizmus és az anyagiasság megvetését". Életmódjában szerény és egyszerű, munkájában – elsősorban önmaga iránt – igényes, felelősségtudattól áthatott ember lévén, a népművelés és az oktatás ügyét mindennél fontosabbnak tartotta. Nem volt könnyű dolga. Téli hóviharokban, őszi sárban, tavaszi olvadáskor, úttalan utakon járta a szimbirszki kormányzóság eldugott falvait; segített a tanítóknak az iskolák létrehozásában, a tanítás megszervezésében. Sok kitűnő tanítót

nevelt, ezeket egy időben „uljanovistáknak" is nevezték. Közben sokszor meggyűlt a baja hivatalnokokkal és földbirtokosokkal, akik nem túlságosan lelkesedtek az iskolákért. És meg kellett küzdenie babonás előítéletekkel is; meg kellett győznie a parasztokat a tanulás szükségességéről és hasznos voltáról.

Lenin húga, Olga

Saját gyermekeit is fölvilágosult-demokrata szellemben nevelte. Lenin testvéreinek visszaemlékezéseiből tudjuk: gyakran olvasott fel nekik kedvenc költője, Nyekraszov verseiből. Amennyire ideje engedte, szívesen beszélgetett velük. Türelmesen meghallgatta minden kérdésüket, megmagyarázta mindazt, amit nem értettek. Erős akaratot és tudásvágyat igyekezett kifejleszteni bennük. Mivel azonban sokat volt távol családjától, a család mindennapjainak legtöbb ügyegondja, a hat gyermek – életkor szerinti sorrendben: Anna, Alekszandr, Vlagyimir, Olga, Dmitrij és Marija – nevelése elsősorban az édesanyára hárult.

Lenin édesanyja – lánynevén Marija Alekszandrovna Blank – mai szemmel nézve a múlt századi orosz regények legnemesebb nőalakjaira emlékeztet. Szerény, csendes és szívélyes a békés napokban – hihetetlenül erős a megpróbáltatások idején, melyekből később túlságosan is sok jutott az Uljanov családnak.

Lenin öccse, Dmitrij

Orvos lánya volt. Gyermek- és fiatal lány korát Oroszország különböző falvaiban töl-

tötte, ezért csak magánúton tanulhatott. Nyugtalan természetű, szabad gondolkozású apja sehol sem fért össze a hatóságokkal, így a család sokfelé hányódott-vetődött. Anyagi helyzetük sem engedte, hogy Marija Alekszandrovna magasabb iskolát végezzen. (Az ő fiatalkorában különben is ritkaság volt, ha egy-egy lány magasabb iskolába jutott.) Ennek ellenére több idegen nyelvet megtanult, szépen zongorázott, orosz, francia, angol szépirodalmi és történelmi műveket olvasott. Felnőttkorban magánúton tanítói oklevelet is szerzett.

Bámulatos figyelemmel, szeretettel és hozzáértéssel kormányozta népes családja életét. Jórészt neki köszönhető, hogy a hat Uljanov gyerek abban az időben szokatlan szabadságban, egyszersmind valami vidám, természetes fegyelemben élt. Elevenségüket nem korlátozták – Anna Uljanova följegyezte, hogy Vlagyimir például gyermekkorában nagyon szeretett az ablakon át közlekedni, s ezért sohasem szidták össze –, de nagy tapintattal célszerű, értelmes irányba terelték. A gyerekek kertészkedtek, részt vettek a házi munkákban, és – ami ebben a családban szinte magától értetődő volt – korán elkezdtek tanulni, művelődni. Egy időben a nagyobb gyermekek házi újságot is adtak ki; a Szubbotnyik (Szombati Híradó) című „hetilap" cikkeit maguk írták – kézzel –, s rajzokkal, karikatúrákkal is ők illusztrálták. Nagy mulatságot jelentett mindnyájuk-

Lenin húga, Marija

Lenin-emlékmúzeum az egykori Szimbirszkben, amelyet az Uljanov család tiszteletére Uljanovszknak neveztek el

nak a lap felolvasása, megvitatása; a szülők is mindig részt vettek benne.

Sokan azt gondolják, hogy forradalmárok csak nehéz gyermekkortól megkeseredett emberekből lesznek. Vagy legalábbis olyanokból, akik szembefordulnak szüleikkel. Lenin családjának története azonban cáfolja ezt. Apját korán, még kamaszkorában elvesztette, így vele való kapcsolatáról írásos

dokumentum nem maradt fenn. Anyjához írt levelei azonban mindvégig – Marija Alekszandrovna 1916-ban bekövetkezett haláláig – gyöngéd szeretetről tanúskodnak. S később is szinte rajongással őrizte emlékét.

Már a jóval későbbi időkből, a szocialista forradalom győzelmének dicsőséges és zord

Az Uljanov család ebédlője szimbirszki otthonukban

első hónapjaiból jegyezte fel a Szmolnij egykori őrségparancsnoka az alábbi epizódot:

„Vlagyimir Iljics rendkívül szerény és igénytelen volt. Igen ritkán fordult bárkihez személyes kérelemmel, de akkor is csak kért, nem pedig követelt, és mindig udvariasan, tapintatosan; látszott, hogy nem szeretne senkinek sem a terhére lenni személyes kívánságaival.

Egyszer ott ülök az őrszobán, amikor megjelenik Vlagyimir Iljics, bundában, sapkában, nyilván valami gyűlésre indulóban. Kezében egy finom kidolgozású fadoboz.

– Malkov elvtárs, volna egy pár perce?

– Hogyne, Vlagyimir Iljics!

Intett.

– Maradjon csak, maradjon! Csak egy személyes kérésem lenne.

Valahogy szokatlannak láttam Iljicset, mintha zavarban volna. Féltő gonddal nyújtja át a dobozt.

– Ha nem esne nehezére, nyissa már ki ezt a dobozt, sehogy sem boldogulok vele. De kérem, legyen óvatos, vigyázzon, nehogy megsérüljön. Nagyon becses darab, ebben őrzöm a mamám leveleit.

Így mondta: a mamám...”

A művelt, kiegyensúlyozott, szeretetteljes légkörben nőtt Uljanov családból egyébként valamennyi gyermek forradalmárrá lett.

A KÖZNAPI KISFIÚBÓL FÉRFI LESZ

Ezt,
nem magyarázza
ószláv
egyházi írás
horga,
nem Isten
parancsolta:
a kiválasztott
te légy!
Ezt az utat
emberi léptekkel rótta,
munkás-kezét használva
és a saját
fejét.

Legendákban és mesékben a kiválasztottak – a kivételes hősök – születését mindig valami égi jel adja hírül az embereknek. Lenin nem legendás alak és nem mesehős: bölcsője fölött nem is világított betlehemi csillag. Vologya (így becézik az oroszok a Vlagyimirokat) Uljanov éppen olyan kisfiú volt, mint a többi. Jókedvű, eleven, minden játékban, szórakozásban kezdeményező. Legfeljebb élénk eszével és korán megmutatkozó szervezőképességével tűnt ki társai közül. Hozzátartozóinak visszaemlékezései szerint közvetlen, barátkozó természetű volt. Verekedni nem szeretett. „Ez nem játék, ez csúnya, ebben nem veszek részt" – jelentette ki, ha a játék verekedéssé fajult. De nem volt

Olgával, kis húgával 1874-ben

elpuhult „anyámasszony katonája". Jól úszott, korcsolyázott. Ötéves korától szenvedélyesen olvasott, és már gimnazistaként jeles sakkozó hírében állt.

Kilencéves korától tizenhét éves koráig a szimbirszki gimnáziumban tanult. Rendszeresen, fegyelmezetten élt, ahogy szüleitől, testvéreitől látta-tanulta. Reggel hétkor kelt – ébresztés nélkül –, derékig megmosakodott, bevetette ágyát. Reggeli előtt mindig átismételte az aznapi leckéket, s fél kilencre pontosan a gimnáziumban volt – pedig az iskola jó messzire esett lakásuktól.

Meglehet, fölösleges fontoskodásnak látszik egy nagy történelmi személyiség gyermekkorának olyan apróságait följegyezni, hogy hánykor kelt fel, mit csinált reggelente. Csakhogy a lélektan tudományosan bebizonyította: milyen nagy szerepe van a felnőtt ember jellemének, szokásainak alakulásában a gyermek- és kamaszkori beidegződéseknek. Lenin már gyermekként megszokta a rendszeres életmódot, a munkát és az önfegyelmet. Rendkívüli képességei mellett minden bizonnyal ez is hozzájárult későbbi, emberfölöttinek tetsző munkabírásához, roppant teljesítményeihez.

Igaz, mindez már gimnazista korában sem bizonyult haszontalannak. Végig kiváló tanuló volt. S az iskolai tanulmányok mellett nemcsak arra jutott ideje, hogy a nehezebb feladatok megoldásában segítsen társainak, hanem arra is, hogy megkezdje tájékozódását a világban, és személyes tapasztalataiból, könyvekből szerzett ismereteiből hamarosan sorsdöntő következtetéseket vonjon le.

Mint később feleségének, Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkajának elmondta, körülbelül 1880 után kezdett „figyelni minden politikai beszélgetésre". Nagy érdeklődéssel hallgatta apját, amikor a falvakban uralkodó szellemi sötétségről és nyomorúságról, a hatóságok önkényeskedéséről és a parasztok kiszolgáltatottságáról beszélt. Felcseperedve maga is láthatta, milyen ín-

ségben él a nép. Különösen felháborította a Szimbirszk környékén élő nem orosz nemzetiségek: a csuvasok, mordvinok, tatárok, udmurtok és más népek kétszeresen is jogfosztott és megalázott helyzete.

Ösztönösen-e, tudatosan-e – ki tudná ma már megmondani? –, tulajdonképpen már gimnáziumi éveiben megkezdte a felkészülést későbbi forradalmárpályájára. Rengeteget olvasott. Szépirodalmat – Puskin, Lermontov, Gogol, Turgenyev, Nyekraszov, Szaltikov-Scsedrin, Tolsztoj írásai voltak a kedvencei –, történelmi, közgazdasági és filozófiai műveket. Feljegyezték, milyen figyelemmel tanulmányozta az orosz forradalmi demokraták: Belinszkij, Herzen, Csernisevszkij, Dobroljubov munkáit. Legtöbbjükhöz újra meg újra visszatért, jegyzeteket készített belőlük. Egyik legkedvesebb olvasmánya Csernisevszkij *Mit tegyünk?* című műve volt; 14–15 éves korában ismerkedett meg vele, s később – első, falusi száműzetése idején – néhány hét leforgása alatt ötször is újraolvasta, mindig új, izgalmas gondolatokat fedezve fel benne.

(Ez az ifjúkori, mély benyomás lehet az oka annak is, hogy Csernisevszkij regényének címét választotta egyik legfontosabb korai műve címéül. Kár, hogy ez az egyezés a magyar fordításokból nem derül ki egyértelműen. Csernisevszkij regényének magyar címe ugyanis: *Mit tegyünk?*, az 1902 tavaszán megjelent lenini műé pedig: *Mi a*

Lenin érettségi képe

teendő? Orosz eredetiben azonban mindkét könyv a *Sto gyelaty?* címet viseli – amit valóban lehet mind *Mit tegyünk?*-nek, mind pedig *Mi a teendő?*-nek fordítani.)

A gimnazista Lenin mindezeken túl szorgalmasan olvasta a korabeli folyóiratokat. Bátyja, Alekszandr révén tudomást szerzett a marxista irodalomról is, és valószínűleg már ekkor belelapozott Marx *Tőké*jébe, melynek első kötete ott volt bátyja könyvtárában.

Ebben az időben természetesen még csak kereste a maga útját. Krupszkajának mesélte, hogy iskolatársaival is szerette volna megbeszélni azokat a gondolatokat, melyek különösen izgatták. Egyik osztálytársában forradalmi érzelmeket vélt felfedezni. Egy alkalommal kisétáltak a közeli folyópartra – a bizalmas beszélgetés azonban szörnyen félresikerült. Osztálytársa a pályaválasztásra terelte a szót, és kijelentette, hogy olyan pályát kell választani, amelyen érvényesülni lehet, amelyen karriert lehet csinálni. Amikor Lenin ezt elmesélte, hozzáfűzte: „No, gondoltam magamban, ez amolyan karrierista, nem pedig forradalmár – és hallgattam."

Korai forradalmi nézetei előbb-utóbb iskolai dolgozataiba is beszivárogtak. A gimnázium igazgatója, aki Uljanov dolgozatait mindig példának állította a többiek elé, egyik dolgozatát egyszer csak visszaadta, és figyelmeztetően rászólt: „Miféle elnyomott osztályról ír itt maga? Hogy kerül ez ide?"

A gimnáziumot azonban Lenin még zökkenők nélkül végezte, és 1887-ben kiváló eredménnyel – aranyéremmel – érettségizett. A gimnázium igazgatójának róla adott minősítésében ez állt: „Uljanov nagyon tehetséges, mindig szorgalmas és pontos; minden osztályban első tanuló volt, és az iskola elvégzésekor aranyéremben részesült mint tanulmányi eredményei, fejlődése és magatartása alapján arra legméltóbb."

Az érettségi bizonyítvány Vlagyimir Iljics kiváló tanulmányi eredményeiről tanúskodik

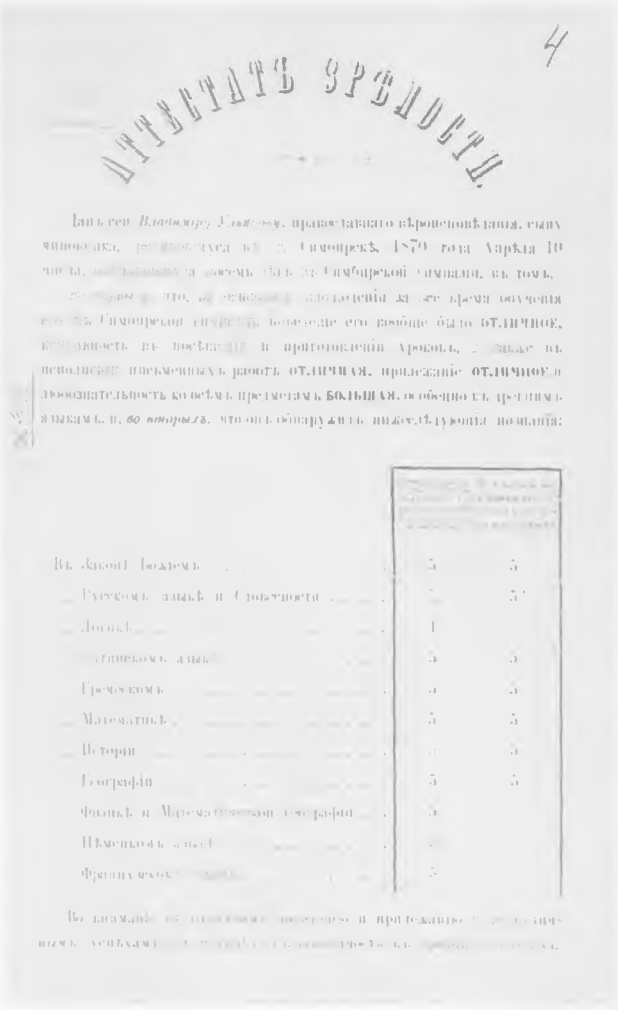

Pedig ekkorra már – alig másfél esztendő alatt – két súlyos csapás is érte a családot. 1886 januárjában, ötvennégy éves korában, váratlanul, agyvérzésben meghalt édesapjuk. 1887 tavasza még szörnyűbb tragédiát hozott. Márciusban letartóztatták a szentpétervári egyetemen tanuló Alekszandr Ul-

janovot a III. Sándor cár elleni merénylet előkészítésében való részvételért. Nem sokkal később börtönbe került a legidősebb nővér, Anna is. Anna nemsokára kiszabadult, Alekszandr Uljanovot azonban 1887. május 8-án, huszonegy esztendős korában Schlüsselburgban kivégezték. Még nagykorú sem volt az akkori törvények szerint.

Alekszandr Uljanov rendkívül tehetséges fiatalember volt. Életét megosztotta a cárizmus elleni harc és a természettudományok között. Nagy reményekre jogosító fiatal tudósként indult. Már egyetemista korában neves kémia- és zoológiaprofesszorok figyeltek fel dolgozataira, Mengyelejev pedig egyik legjobb tanítványaként emlegette, és sajnálkozott sorsán. Otthon töltött utolsó szünidejében is kora hajnaltól késő éjszakáig tudományos munkán: a disszertációján dolgozott.

Lenin, a gyermek és az ifjú, nagyon ragaszkodott bátyjához. „Sok mindenben egyezett az ízlésük – írja visszaemlékezéseiben Krupszkaja –, mindketten szükségét érezték, hogy gyakran és sokáig egyedül maradjanak és így koncentrálják gondolataikat. Általában együtt laktak, jó ideig egy egészen különálló udvari épületben, és amikor a sok rokon gyerek közül valamelyik unokafivérük vagy unokanővérük bement hozzájuk, kedvelt mondásukkal fogadták őket: »Boldogítsatok bennünket távollétetekkel!« Mindketten kitartóak voltak a munkában,

Lenin bátyja,
a tragikus sorsú
Alekszandr

mindkettőjüknek forradalmi hajlamaik voltak. De a köztük levő korkülönbség valószínűleg éreztette hatását."

Nézeteit tekintve Alekszandr félúton lehetett a marxizmus és az akkor már az egyéni terror útjára tért narodnyikok között. A narodnyikok révén került a cár elleni merénylet előkészítésébe.

Alekszandr letartóztatásának, majd kivégzésének híre alaposan megváltoztatta az Uljanov család helyzetét Szimbirszkben. Régi barátaik, ismerőseik csaknem mind elfor-

Anna Uljanova, Lenin nénje

dultak tőlük; úgyszólván teljesen magukra maradtak. Odáig fajult ez, hogy amikor édesanyjuk fia tárgyalására Pétervárra akart menni, s a távol fekvő vasútállomásig tartó kocsiútra útitársakat keresett – senki sem akart egy letartóztatott anyjával együtt utazni. A fiatal Lenin ekkor életre szóló leckét kapott a liberális értelmiség gerinctelenségéről, gyávaságáról.

Marija Alekszandrovna végül mégis eljutott fia perének tárgyalására. Hallotta bátor beszédét, melyben leleplezte a cári önkényuralmat, és egy új társadalmi rend győzelmének elkerülhetetlenségét hirdette. „Csodálkoztam, milyen jól beszél Szasa: mennyi-

re meggyőzően, ékesszólóan – számolt be lányának, Annának. – Nem hittem volna, hogy így tud beszélni. De olyan mérhetetlenül fájdalmas volt hallgatnom őt, hogy képtelen voltam beszéde végéig ott maradni, kimentem a teremből."

Lenint mélységesen megrendítette bátyjának kivégzése. Szeretettel őrizte emlékét, tisztelte bátorságát, önfeláldozását. A politikai harc általa választott módját – a terrorizmust – azonban már ekkor helytelenítette. „Nem – mondta –, nem ezen az úton fogunk haladni. Nem ilyen úton kell haladni."

„Bátyjának sorsa kétségkívül igen mély hatással volt Vlagyimir Iljicsre – írja Krupszkaja. – Fontos tényező volt az is, hogy Vlagyimir Iljics ebben az időben már sok mindenről önálló véleményt alkotott, hogy már eldöntötte magában a forradalmi harc szükségességének kérdését. Ha nem így lett volna, akkor valószínűleg csak nagy bánatot okozott volna neki, vagy legjobb esetben csak felkeltette volna azt az elszántságot és törekvést, hogy bátyja nyomdokában haladjon. Az adott körülmények között azonban kicsiszolta gondolkozását, rendkívüli józanságot alakított ki benne, megtanította szembenézni az igazsággal, arra intette, hogy egy pillanatig se hagyja magát félrevezetni frázisoktól, illúzióktól, s hogy minden kérdést a legnagyobb becsületességgel vizsgáljon meg."

Ezerszer
sulykolja
a tompa fülbe
ugyanazt, újra, még,
és másnapra már
összekulcsolja
két ember
egymást megértő
kezét.
Tegnap még négy kezet,
ma négyszázat.

Az Uljanov család hamarosan elköltözött a számára immár oly szomorú emlékű Szimbirszkből, és 1887 augusztusában egy másik Volga menti városban, Kazanyban telepedett meg. Lenin itt beiratkozott az egyetem jogi karára. Ez már bizonyíthatóan tudatos választás volt: felkészülés a forradalmi harcra. „Most – mondta – olyan időket élünk, amikor jogot és politikai gazdaságtant kell tanulni."

Kazanyi diákoskodása azonban nem sokáig tartott. Mindjárt kezdetben bekapcsolódott egy forradalmi körbe, melyet a rendőrség „rendkívül ártalmas irányzatúnak" minősített. Részt vett a haladó diákmozgalomban is. 1887 decemberének elején gyűlést

A kazanyi egyetem

rendeztek az egyetem aulájában, hol a reakciós egyetemi rendtartás hatálytalanítását, diákegyletek szervezésének engedélyezését, a korábban kizárt diákok visszavételét és a kizárásért felelős személyek megbüntetését követelték. Memorandumot írtak a rektornak, melyben a többi között ez állt: „Bennünket csakis azok a tarthatatlan feltételek hoztak össze, amelyek közt általában az orosz élet és speciálisan a diákok élete folyik." Lenin a gyűlés egyik szervezője és aktív résztvevője volt. Röviddel utána letartóztatták. A rendőrfelügyelő, aki a börtönbe kísérte, ezt mondta neki: „Mit lázadoznak maguk, fiatalember? Hiszen fal van maguk előtt." Mire a tizenhét éves Lenin

így felelt: „Fal, de *korhadt,* döngesd, és beomlik!" A börtönben pedig, amikor a letartóztatott egyetemi hallgatók kiszabadulásuk utáni terveikről beszélgettek, kijelentette társainak, hogy csak egyetlen utat lát maga előtt: a forradalmi harc útját.

Az egyetemről természetesen kizárták, és anyai nagyapja kicsiny birtokára, Kokuskino (ma: Lenino) faluba száműzték. Titkosrendőri felügyelet alá helyezték – és ettől kezdve a cári rendőrség állandó megfigyelés alatt tartotta.

A kokuskinói „kényszerpihenőt" további felkészülésre, tanulásra használta fel. „Úgy gondolom – mondta egyszer –, hogy életemben soha azután, még pétervári zárkámban és Szibériában sem olvastam annyit, mint a Kazanyból falura való száműzetésemet követő évben. Őrült szenvedéllyel olvastam kora reggeltől késő estig." Továbbra is forgatta az egyetemi tankönyveket, rajtuk kívül szépirodalmi, szociológiai, közgazdasági, statisztikai könyveket és folyóiratokat olvasott. 1888 őszén engedélyt kapott arra, hogy visszaköltözzék Kazanyba. Az egyetemre azonban nem vették vissza. (A tankerületi felügyelő ilyen jellemzést adott róla: „...kiváló képességei és igen jó bizonyítványai ellenére egyelőre sem erkölcsi, sem politikai szempontból nem tekinthető megbízhatónak.") Ekkor kérte, hogy külföldi egyetemen tanulhasson, de – a rendőrség utasítására – nem kapott a kormányzóságtól út-

A pétervári egyetemen szerzett diploma

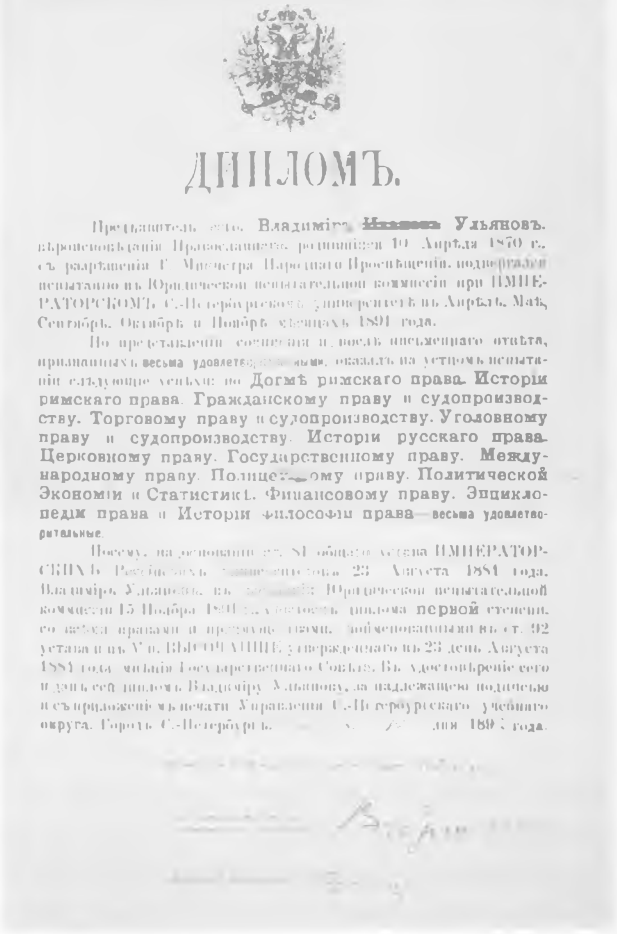

ДИПЛОМЪ.

levelet. Ezután magánúton szerette volna elvégezni az egyetemet. Ezt is csak 1890 tavaszán engedélyezték neki. Elhatározta, hogy volt kazanyi évfolyamtársaival egyszerre fejezi be tanulmányait, hogy másfél év alatt egyedül is megtanulja mindazt, amit a többiek az egyetemen négy esztendeig tanultak. 1891-ben, két részletben – tavasszal és ősszel – le is tette az államvizsgát a pétervári egye-

Szamarai utcakép a XIX. század végéről

temen. Valamennyi vizsgázó közül ő volt az egyetlen, aki minden tárgyból a legjobb osztályzatot érte el, s első fokozatú diplomát kapott. 1892. január végén fölvették az ügyvédjelöltek listájára, s márciusban már védőügyvéd a szamarai bíróságon. Védencei főként kézművesek és szegényparasztok voltak.

Időközben ugyanis az Uljanov család átköltözött Szamarába (a mai Kujbisevba). Itt Lenin, miközben tanult, pénzt is keresett, tanítással. „Volt egyetemi hallgató leckéket adna. Hajlandó vidékre is menni" – hirdetett a Szamarszkaja Gazeta című újságban. Minthogy rendőri megfigyelés alatt állt, nyilvántartó lapjára is följegyezték: leckeadásból él.

Megfeszített erővel tanult, dolgozott. Pontos tervet készített, és ezt minden körülmé-

nyek között betartotta. Testvérei visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy még nyáron is, amikor a családdal egy környékbeli tanyára ment nyaralni, „dolgozószobát" rendezett be magának a kert végében. Reggeli után mindjárt elhúzódott oda, és egészen alkonyatig a könyveket búj ta. Estéit azonban a családdal töltötte. Beszélgettek, énekeltek. Főként orosz dalokat daloltak, de ismerték a Marseillaise-t is, és együtt tanulták meg az Internacionálét, franciául. Lenin szívesen hallgatta húga zongorajátékát. Ő maga is tanult kisfiúkorában zongorázni, csak hamar abbahagyta. De egész életében nagyon szerette a zenét. Jóval később, már a győztes forradalom vezetőjeként panaszolta egyszer, hogy a zenehallgatás „luxusát" ritkán engedheti meg magának, mert a zene túlságosan felkavarja. Legkedvesebb zeneszerzője Beethoven volt.

A rendkívül intenzív felkészülésnek ebben az időszakában nyelvtudását is igyekezett tökéletesíteni. Biztos tudomásunk van arról, hogy francia nyelvismerete mellett ekkor már németül is tudott olyan jól, hogy eredetiben olvashatta Marx, Engels, Hegel és mások műveit. Később számos nyelvet megtanult. Németül, angolul, franciául szabadon fogalmazott, folyékonyan beszélt (jóllehet a kérdőívekre mindig szerényen odaírta, hogy rosszul); értett lengyelül, csehül, olaszul görög és latin nyelven. Pihenésül gyakran nyelvkönyveket és szótárakat forgatott.

Kuligin emeletes, erkélyes háza Szamarában. Itt lakott Lenin 1889 őszén

A kazanyi és a szamarai évekre esik Lenin szellemi érlelődésének legfontosabb szakasza is: alaposabb megismerkedése a marxizmussal.

Már Kazanyban belépett egy marxista körbe, ahol Marx és Engels illegális kiadásban megjelent, illetve kézírásos formában terjesztett műveit tanulmányozták. Szamarában pedig már ő maga szervezett marxista kört.

„Ahogy emlékszem, 1888 őszétől elragadtatással beszélt Marxról, akit akkor tanulmányozott behatóbban – emlékezik vissza nővére, Anna. – ...Nagy hévvel és lelkesedéssel beszélt nekem a marxi elmélet alapjairól és azokról a nagy távlatokról, amelyeket ez az elmélet nyitott. Csak úgy áradt belőle a lelkes hit, amely átragadt a vele beszélgetőre is. Már akkor értett hozzá, hogy szavaival meggyőzze, magával ragadja az em-

bereket. És ha valamit olvasott, ha valami újat fedezett fel, már akkor is szükségét érezte, hogy közölje másokkal, hogy híveket szerezzen magának..."

A fiatal Lenin szellemi felkészültségére és érettségére jellemző, hogy a marxizmus „behatóbb tanulmányozását" talán a legnehezebbel, Marx fő művével, a *Tőké*vel kezdte. Tudjuk, hogy ekkoriban olvasta *A filozófia nyomorúságá*t és Engels *Anti-Dühring*jét is. A *Kommunista Kiáltvány*t pedig lefordította németről oroszra. Fordítását nemcsak Szamarában, hanem az egész Volga-vidék marxista köreiben terjesztették.

Ezekből a művekből kapta Lenin az első igazán meggyőző választ az őt leginkább gyötrő kérdésekre. Megismerkedett a dialektikus és történelmi materializmus filozófiájával. Elsajátította ennek tudományos módszertanát. Megismerte és megértette a kapitalizmus természetrajzát, és azt is, hogy a kapitalizmust szükségképpen új társadalmi rend váltja fel. Marx és Engels munkáiból döbbent rá, hogy az az erő, mely a forradalmi harc vezetésére, valamennyi elnyomott felszabadítására hivatott: a munkásosztály.

Mindarról, amit e művek tanulmányozása közben felfedezett, előadásokat tartott a marxista körökben. Természetesen nagyon kellett vigyázniuk, hogy a rendőrség meg ne tudja, mivel is foglalkoznak tulajdonképpen ezekben a művelődési köröknek, baráti társaságoknak álcázott forradalmárcsoportok-

Lenin 1891-ben

ban. Hogy a rendőrséget kijátsszák, gyakran nagy, több napos csónakkirándulásokat rendeztek a Volgán és mellékfolyóin. A „világ körüli utazás"-nak nevezett csónakkörutakra – melyeket lelkes tanulás és szenvedélyes vita töltött ki, s melyek egyben felüdülést is jelentettek, és lehetőséget a természet szépségeiben való gyönyörködésre – Lenin még sok esztendő múltán is nagy örömmel emlékezett.

Társai már ekkor nagyra becsülték. „Ebben a huszonhárom éves emberben – emlékezik a szamarai időkre egy régi forradalmár, Lalajanc – a legmeglepőbb formában

egyesült az egyszerűség, éleselméjűség, életöröm és lelkesedés a szilárdsággal, a mély ismeretekkel, a kérlelhetetlen logikával, a világossággal s az ítéletek és meghatározások pontosságával."

„A Vlagyimir Iljiccsel folytatott vitákban – mondta ugyanerről az időről másik társuk, Szemjonov – először értettük meg teljesen világosan a »burzsoázia« és a »proletariátus« fogalmát s e társadalmi kategóriák szerepét a tőkés rendszer fejlődésében, valamint a rendszer fejlődési tendenciáját. Vlagyimir Iljics bebizonyította a munkásosztály megszervezésének szükségességét nemcsak a gazdasági feltételek megjavítása céljából, hanem avégett is, hogy a proletariátus meghódítsa a politikai hatalmat."

Mindezt számunkra már nem kell bizonyítani. Az általános iskolában tanítják, olyan magától értetődő természetességgel, mint a matematika axiómáit. Lenin idejében azonban a marxi elmélet még nagyon új volt, s még nem állta ki a gyakorlat próbáját. Ellenőrizni kellett tehát igazságát, meg kellett vizsgálni érvényességi körét, egybe kellett vetni az oroszországi valósággal, szembesíteni más, ugyancsak a nép felszabadítását célzó elméletekkel és törekvésekkel.

Oroszországban a forradalmi demokraták munkássága előkészítette a talajt a marxizmus számára. Bonyolultabb problémát jelentett azonban a narodnyikok ideológiája.

A múlt század hetvenes éveitől kezdve

egészen a forradalmi szociáldemokrácia megerősödéséig az orosz forradalmi mozgalom legjelentősebb áramlatát a narodnyikok képviselték. (Elnevezésük az orosz „narod" – „nép" – szóból származik.) Többségükben lelkes, fiatal értelmiségiek voltak, akik úgy vélték, hogy Oroszországban – Nyugat-Európától eltérőleg – a kapitalizmus nem fog kifejlődni, hanem azt megkerülve kialakul majd valami új, igazságos társadalom. Ehhez elsősorban az szükséges, hogy a „népet", amelyen ők főként a parasztokat értették, felrázzák, felvilágosítsák. A parasztok tömegeivel azonban sehogy sem tudtak szót érteni. A kudarcok nyomán a narodnyikok egy része elkedvetlenedett, beilleszkedett a cári rendszerbe – néhány reformmal törekedve azt „megjavítani" –, más része titkos társaságokat alakított, és a terrorizmus útjára tért. Minthogy a parasztság (melyet a fő forradalmi erőnek tartottak) az ő érvelésükkel szemben mozdíthatatlannak bizonyult, a munkásosztály történelmi szerepét pedig nem ismerték fel, arra a következtetésre jutottak, hogy a tömeget a kis létszámú értelmiségi elit, a mindenre elszánt hősök fogják felszabadítani. Merényleteket szerveztek, hogy a közvéleményt felrázzák. Hiába öltek meg azonban gyűlölt, magas rangú hivatalnokokat, tábornokokat, hiába ölték meg magát a cárt is – a cári rendszer mégsem ingott meg. A merényletekre pedig még kíméletlenebb elnyomással válaszolt.

Sorozatos kudarcaik ellenére a narodnyikok még Lenin fellépése idején is kétségkívül népszerűek voltak a forradalmárok között. Lenin, mint láttuk, már bátyja tragédiájakor arra a következtetésre jutott, hogy más úton kell haladni. Becsülte ugyan a narodnyikok forradalmi (különösen konspirációs) tapasztalatait, és tisztelte bátorságukat, önfeláldozásukat, de – mint nővére írta – „sohasem rajongott a narodnyikság eszméiért, sohasem úszott ezzel az árral". Elsősorban azért nem, mert a narodnyikok elmélete ellentétben állt a valósággal, politikai gyakorlata pedig tévútra vezette a forradalmi mozgalmat.

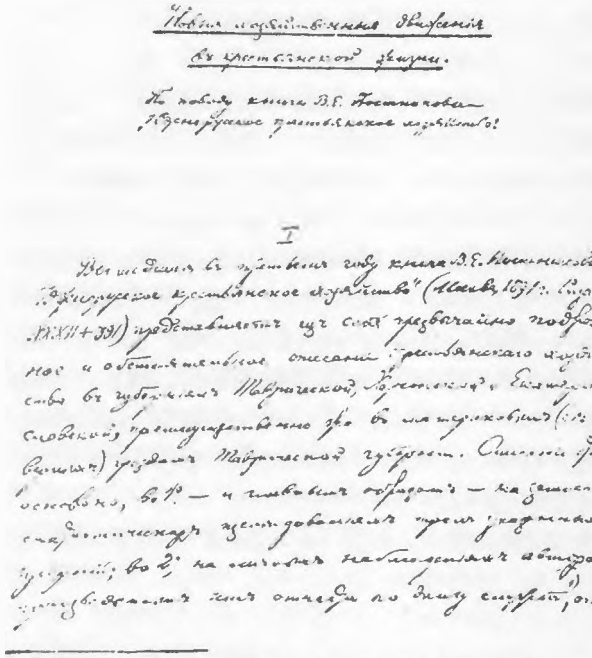

Az újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben című mű kéziratának egyik lapja

Lenin, amikor a marxizmus igazságáról és érvényességi köréről akart meggyőződni, mindenekelőtt a valóság tudományos vizsgálatából indult ki. Könyvtárnyi orosz és külföldi statisztikát, gazdasági jelentést, közgazdasági és szociológiai munkát tanulmányozott át már életének korai időszakában. És éber szemmel figyelte mind a városi, mind a falusi élet alakulását. Ezt bizonyítja első fönnmaradt tudományos munkája is *(Újabb gazdasági mozgalmak a paraszti életben)*, melyben nagy mennyiségű statisztikai adat elemzése nyomán arra a következtetésre jutott, hogy az osztálytagozódás az orosz falvakban nemcsak hogy megindult, hanem erre az időre már jelentősen előre is haladt. Alapos felkészültségről és eredeti gondolkozásról tanúskodik második munkája is, *Az úgynevezett piackérdésről* című, melyben az oroszországi árutermelési és értékesítési (piaci) viszonyokat veti egybe Marx *Tőké*jének idevonatkozó elemzéseivel.

Ezt a művét azonban már Pétervárott írta. 1893 nyarán ugyanis oda költözött. Szűk volt számára a Volga-vidék, akkor még jobbára kézműves- és kereskedővárosaival. Nagy ipari központban, nagy proletártömegek közt akart élni.

A felkészülés első időszaka befejeződött.

A FORRADALMI VEZETŐ ELSŐ LÉPÉSEI

A Leninhez verődő
sötét osztály
visszaömölve
csupa fény,
csupa szín.
S míg a tömeg
ereje, gondolatai
körülmosták,
az osztállyal együtt
nőtt
Lenin.

„Oroszországban, abban az országban, ahol a lélekmentés általános módszere a feltétlen szenvedés, én egyetlen emberrel sem találkoztam, egyetlen olyat sem ismerek, aki annyira mély és annyira erős gyűlöletet, utálatot és megvetést érzett volna a szerencsétlenség, a bánat és szenvedés iránt, mint Lenin... Az én szememben Leninnek épp ez az érzése jelenti kivételes nagyságát: hogy engesztelhetetlenül, olthatatlanul gyűlölte az emberek bajait, lángolóan hitte, hogy a balszerencse nem a lét kiküszöbölhetetlen alapja, hanem olyan nyavalya, amelyet az emberek képesek és kötelesek eltávolítani magukból" – írta hajdan Leninről Gorkij.

Igen, a Lenin előtti orosz forradalmi moz-

galmak – beleértve a munkásmozgalom első szervezeteinek jó részét is – tele voltak olyan emberekkel, akik a körülöttük levő mérhetetlen szenvedés láttán mintegy megváltókként magukra akarták venni a sokaság gyötrelmeit. A vallásos hitnek valami furcsa, megható, de politikailag nem túlságosan termékeny áttétele volt ez. S Lenin – aki saját szavai szerint már tizenöt éves korában meggyőződéses ateista volt – kezdettől idegenkedve szemlélte a szenvedésvallás, a megváltáshit minden változatát. Jól tudta, hogy minden embert sokféle személyes baj, gyász, betegség, bánat érhet, a bajbajutottak iránt mindig figyelmes és segítőkész volt. Nem állhatta azonban a tehetetlen kétségbeesést. És szenvedélyesen gyűlölte azt a társadalmi rendszert, melynek *puszta léte* alig elviselhető szenvedést jelentett az óriási többség számára.

Érzelmileg ez a gyűlölet tette elsősorban forradalmárrá. Kivételes, roppant értelme pedig nyomban a kiutat kereste: hogyan lehetne, hogyan kellene a *tömeges szenvedés* kórokozóját kiküszöbölni?

Mire Pétervárra költözött, elméletileg már tisztában volt vele, hogy valamennyi elnyomott felszabadításának útja: a proletárforradalom. Pétervári tartózkodása alatt elsősorban ennek lehetőségeit, előkészítésének módozatait igyekezett kitapogatni. „Vlagyimir Iljics munkájában a pétervári időszak rendkívül fontos volt, bár a munka láthatat-

A híres pétervári Nyevszkij proszpekt a múlt században

lanul, észrevétlenül folyt – írja Krupszkaja. – Ő maga jellemezte ezt az időszakot a láthatatlan, észrevétlen munka időszakának. Ebben az időben látható eredmények nem születtek. Nem a hőstetteken volt a hangsúly, hanem azon, hogy szoros kapcsolatot teremtsünk a tömegekkel, közeledjünk hozzájuk, megtanuljunk legjobb törekvéseik kifejezőjévé válni; olyanná legyünk, hogy bízzanak bennünk, értsenek és kövessenek bennünket. És éppen ez az időszak, a pétervári munka időszaka kovácsolta Vlagyimir Iljicset a munkástömegek vezérévé."

Lenin Pétervárott ügyvédi irodában, gyakornokként helyezkedett el. Ez azonban csak hivatalos foglalkozása volt, forradalmi tevékenységének álcázásául szolgált. Minden

idejét munkások között, különböző marxista körökben, könyvtárakban töltötte.

Életkörülményei igen szerények voltak. Anyagiakban – enyhén szólva – nem bővelkedett. „Szent-Pétervárott most először jegyeztem fel bevételeimet és kiadásaimat, hogy lássam, mennyit költök a valóságban – írta 1893 októberének első napjaiban édesanyjának. – Kiderült, hogy a VIII. 28-ától IX. 27-éig eltelt egy hónap alatt összesen 54 rubel 30 kopejkát költöttem... Nyilvánvaló, hogy nem éltem eléggé takarékosan: például csak lóvasútra 1 r. 36 kop.-t költöttem egy hónap alatt. Majd beleszokom az itteni életbe, valószínűleg kevesebbet fogok költeni." Olcsó, szegényes szobát bérelt. Panaszkodott is, hogy a szomszéd szobától csak egészen vékony fal választja el, „így minden áthallatszik, és néha meg kell szöknöm a balalajka elől, amellyel a szomszéd közvetlenül mellettem szórakozik".

Lakásán hát nem nagyon tudott dolgozni. Sok időt töltött a pétervári Közkönyvtárban és más könyvtárakban, olvasótermekben. Ehhez a szokásához később, emigrációs éveiben is hű maradt. (Levelezésének érdekes vonása, hogy minden városról, ahol csak megfordult – még ha két-három hetet töltött is ott –, megemlíti: milyenek a könyvtári viszonyok.)

Pétervárra érkezése után nyomban kapcsolatot teremtett az ottani marxistákkal. (Egy titkos találkozóhely címét még Volga-

vidéki elvtársaitól kapta.) Hamarosan belépett az egyik marxista körbe, mely jórészt műegyetemi hallgatókból állt. A pétervári marxisták közt gyorsan híre futott, hogy a Volga-vidékről kivételesen képzett fiatal marxista érkezett. Feltűnést keltett közgazdasági képzettsége, s az, hogy mindenkinél jobban ismerte az oroszországi gazdasági és osztályviszonyokat. Ennek előtte ugyanis a körök tagjai inkább csak elvont, általános elméleti kérdésekkel foglalkoztak.

Lenin megjelenését körének tagjai „üdítő

hatású nyári zivatarhoz" hasonlították. Őt magát azonban már nem elégítette ki a „tanulókörösdi". „Dolgoztam olyan körben – írta később –, amely hatalmas, átfogó feladatokat tűzött maga elé, és mindegyikünknek, a kör valamennyi tagjának valóságos gyötrelem volt az a tudat, hogy kis kézművesek vagyunk olyan történelmi pillanatban, amikor – az ismert mondást módosítva – elmondhattuk volna: adjatok nekünk egy forradalmárokból álló szervezetet, és kifordítjuk sarkából Oroszországot."

Ezt a „történelmi pillanatot", a múlt század utolsó évtizedét a kapitalizmus meggyorsult – mondhatni: viharos – fejlődése jellemezte Oroszországban. Külföldi tőke áramlott be, részvénytársaságok tucatjai alakultak. A XIX. század végén már mintegy tízmillió bérmunkás volt az országban; ebből hárommillió üzemi, bánya- és vasúti munkás. Az üzemi munkásoknak több mint fele Pétervár és Moszkva körzetében dolgozott.

A munkások változatlanul teljesen jogfosztottak voltak, és könyörtelenül kizsákmányolták őket. (Különösen nehéz volt a nők és a még mindig nagyszámú gyermekmunkás helyzete.) Növekedett azonban a – kezdetben ösztönös – tiltakozás is. Pétervárott 1891-től 93-ig összesen négy sztrájk volt évente; 1894-ben viszont már tizennégy, 1895-ben tizenöt. 1896-ban pedig kitört a nagy textilmunkássztrájk, amelyet Lenin „a pétervári ipari háborúnak" nevezett, s

Sztrájkoló munkások

melynek fő jelszava a napi tizenhárom órás munkaidő tíz és fél órára való csökkentése volt.

Ebben az időben lépett fel a munkásosztály önálló erőként Oroszországban. S a szociáldemokrácia nem csupán eszmeáramlat többé, hanem fokról fokra cselekvő politikai erővé válik. Mint Lenin mondta: a munkásosztály ösztönös mozgalma találkozott a marxista gondolkodás mozgalmával.

E „találkozás" létrejöttében oroszlánrésze volt Leninnek és elvbarátainak. Mielőtt Lenin Pétervárra érkezett, már néhány politikai munkáskör működött az akkori fővárosban. Rögtön kapcsolatot teremtett velük, újabb köröket szervezett, eljárt a munkáslakásokon rendezett összejövetelekre, részletesen tájékozódott a munkások élet- és munkakörülményeiről, hangulatáról. S

Nagyezsda Krupszkaja tanítónő, Lenin felesége és harcostársa

miközben tanult a munkásoktól – tanította is őket. A marxizmus elméletére és a politikai harc gyakorlatára. A *Tőké*t például úgy magyarázta a munkáskörökben, hogy Marx megállapításait az orosz iparból, az orosz munkások életéből vett példákkal is megvilágította. Egykori hallgatói följegyezték, hogy a legbonyolultabb közgazdasági problémákat is rendkívül világosan, érthetően tudta megmagyarázni. A sztrájkharcok felélénkülése idején pedig felhívta a figyelmet arra, hogy már nem elegendő a marxista *elvek* ismertetése és terjesztése a legműveltebb munkások között – vagyis a propaganda –, hanem át kell térni a helyzet és a köz-

vetlen tennivalók *mindenki számára érthető* megmagyarázására – tehát az agitációra. Ekkoriban írta és szerkesztette – forradalmár társaival együtt – az első agitációs röplapokat.

Mindez a szigorú konspiráció körülményei közt folyt. Lenin ekkoriban tanulta és alakította maga is az illegális munka szervezésének mesterségét. Neki magának különösen óvakodnia kellett, hiszen Kazany óta állandóan figyelte a rendőrség. Mint mondják, kitűnően kiismerte a pétervári zugokat és átjáróházakat, s szükség esetén pillanatok alatt el tudott tűnni a gyakran nyomába szegődő spiclik szeme elől.

E zaklatott és veszélyes élet körülményei közt sok barátot szerzett: munkásokat és értelmiségieket. Ekkor ismerkedett meg és barátkozott össze jövendőbeli feleségével, Nagyezsda Konsztantyinovna Krupszkajával is, aki szintén forradalmár, marxista volt, s akivel később ma már romantikusnak tetsző, valójában azonban meglehetősen nehéz helyzetben, mindkettőjük szibériai száműzetése idején házasodtak össze.

Közben 1894 tavaszán és nyarán megírta a *Kik azok a „népbarátok", és hogyan hadakoznak a szociáldemokraták ellen?* című, elméleti művét, melyben újólag megcáfolta a narodnyikok nézeteit. A narodnyikok elveit marxista nézőpontból már Plehanov bírálta, s e műveit – melyek ma is értékei a marxista irodalomnak – Lenin igen nagyra

becsülte. Plehanov elsősorban általános-filozófiai szempontból vitatkozott a narodnyikokkal, Lenin könyvének eredetisége pedig az, hogy a marxizmus elveinek kifejtését és a narodnyik álláspont kritikáját az orosz társadalmi-gazdasági fejlődés elemzésével kapcsolta össze. Pontosan, egyszersmind szellemesen vázolta fel kora orosz társadalmának viszonyait s közülük a legfontosabbnak, a *termelési viszonyok*nak az alakulását.

Lenin sokrétű pétervári munkáját 1895 tavaszán rövid nyugat-európai út szakította meg. A pétervári, moszkvai, kijevi és vilnai szociáldemokrata csoportok közös tanácskozásán megbízták, hogy vegye fel a kapcsolatot a külföldi szociáldemokratákkal s főként a Plehanov-féle A Munka Felszabadítása csoporttal, mely 1883-ban alakult Oroszországban, s melynek vezetői ekkor már jórészt emigrációban éltek. Tárgyalt Genfben Plehanovval, Párizsban Paul Lafargue-gal, Berlinben Karl Liebknechttel. Szeretett volna Londonban Engelsszel is találkozni, ez azonban nem sikerült, Engels már súlyos beteg volt. Sok marxista könyvet, brosúrát is szerzett (ezeket, nagy kockázatot vállalva, dupla fenekű bőröndben csempészte haza), s közben szétnézett Nyugat-Európa nagyvárosaiban. Nem annyira az idegenforgalmi látványosságok érdekelték, mint inkább a népélet meg a könyvtárak. „Továbbra is a Königliche Bibliothekban (Királyi Könyvtárban) dolgozom – írta pél-

Ilyen nyilvántartási lapot készítettek az előzetes letartóztatásba helyezett Leninről

dául Berlinből édesanyjának –, esténként pedig különböző helyeken kószálok, tanulmányozom a berlini szokásokat, és hallgatom a német beszédet. Most már egy kicsit megszoktam, és valamivel jobban értem, de még mindig nagyon-nagyon rosszul. A berlini Sehenswürdigkeiteket (látványosságokat) nagyon lanyhán látogatom: meglehetősen hidegen hagynak, és többnyire véletlenül kerülök el valahová. Jobban szeretek népi estékre és mulatságokra járni...”

1895 szeptemberében tért vissza Oroszországba. Mint a cári rendőrség irataiból ki-

A pétervári Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására, 1897. február. Az álló sorban balról jobbra: A. Malcsenko, P. Zaporozsec, A. Vanyejev. Ülnek: V. Sztarkov, G. Krzsizsanovszkij, V. Lenin, J. Martov-Cederbaum

derül: ekkor már mint „különösen veszedelmes személyt" különleges megfigyelés alá helyezték. Még volt ideje a valamennyi pétervári marxista csoportot egyesítő Harci Szövetség a Munkásosztály Felszabadítására nevű politikai szervezet megalakítására – ami igen fontos lépést jelentett a marxista munkáspárt felé. A Harci Szövetség Rabocseje Gyelo (Munkásügy) címmel illegális lapot akart kiadni. Az első számot Lenin szerkesztette, több cikkét – köztük a vezércikket és az Engels haláláról szóló nekrológot – is ő írta. 1895. december végén azonban letartóztatták a Harci Szövetség vezetőinek nagy részével együtt. Egyik társuk lakásán megtalálták és elkobozták a Rabocseje Gyelo elsőszámának nyomdakész anyagát is.

Fölmosták a zárkát,
nyom sem maradt utánad,
ha a szűk fal
kövén
agyvelőd szétfolyt.
Nem sokáig,
de tisztán
szolgáltad hazádat:
– A rablánc a lábon nehéz volt... –
Vajon Lenin
melyik száműzetésben
kedvelte meg
e gyászos erejű
éneket?

Az állam elleni bűntettel vádolt Lenin több mint tizennégy hónapot töltött börtönben. Egyedül, magánzárkában. Szellemi épségét szigorúan beosztott, rendszeres munkával, egészségét testedzéssel óvta. Reggel-este tornázott. Mesélik: az őr a kukucson (a börtönajtóra vágott kémlelőlyukon) csak bámulta, micsoda vallás szertartása szerint hajlonghat oly buzgón ez a furcsa rab, aki sohasem kérdezte, merre a kápolna. Maga Lenin pedig ezt írta: „Néha annyit mozog az ember, hogy még a legnagyobb hidegben is felmelegszik, mikor a zárka teljesen kihűl; és azután sokkal jobban alszik."

Gyorsan kapcsolatot teremtett szabadlábon maradt elvtársaival. Családja és elv-

A 193-as zárka, melyben tizennégy hónapon át tartották fogva Lenint

társai segítségével megkapott minden könyvet, amire szüksége volt. A börtönben gyűjtötte össze *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban* című nagy munkája anyagának tetemes részét. Rengeteget tanult, olvasott, jegyzetelt. És írt. Minden bizonnyal a börtönben írta *A XIX. század eleji politikai gazdaságtan vázlata* című tanulmányát; ennek kézirata azonban elveszett. Illegális brosúrákat és röplapokat fogalmazott. Ál-

landó kapcsolatban állt a Harci Szövetség bebörtönzött és szabadon levő vezetőivel, tagjaival.

Hogy leveleit, fogalmazványait elrejtse az őrök szeme elől, és kijuttathassa a börtönből, a titkosírás különböző formáit használta. Testvéreivel levelezve föleleventette gyermekkori játékukat: egy-egy könyv nyomtatott szövegének betűi alá, szétszórtan, alig látható pontokat rakott, s a pontozott betűk összeolvasása adta a levél szavait, mondatait. Hosszabb írásait ugyancsak könyvekbe, tejjel vagy citromlével írta a sorok közé; ily módon az írás megszáradva láthatatlanná, ám fölmelegítve ismét olvashatóvá vált. Hogy „tintájának" titkát megőrizze, a tejet fekete kenyérből gyúrt apró csészékben tartotta, s amint megzördült a kukucs retesze, nyomban lenyelte az egészet. „Ma hat tintatartót ettem meg" – írta tréfásan egyik levelében.

Intenzív munkája közben is rengeteget törődött bebörtönzött elvtársaival. Kicsempészett leveleiben gyakran sürgette: ennek vagy annak a magányos fiatalembernek szerezzenek „menyasszonyt" – vadidegen lányt a szociáldemokraták vagy a velük rokonszenvezők közül, aki látogassa, és ügyesbajos dolgait intézze –, amannak pedig küldjenek meleg ruhát. A börtönkönyvtáron keresztül, a már ismertetett módszerek segítségével, rendszeresen levelezett a többi politikai fogollyal. Lenintől levelet kapni „min-

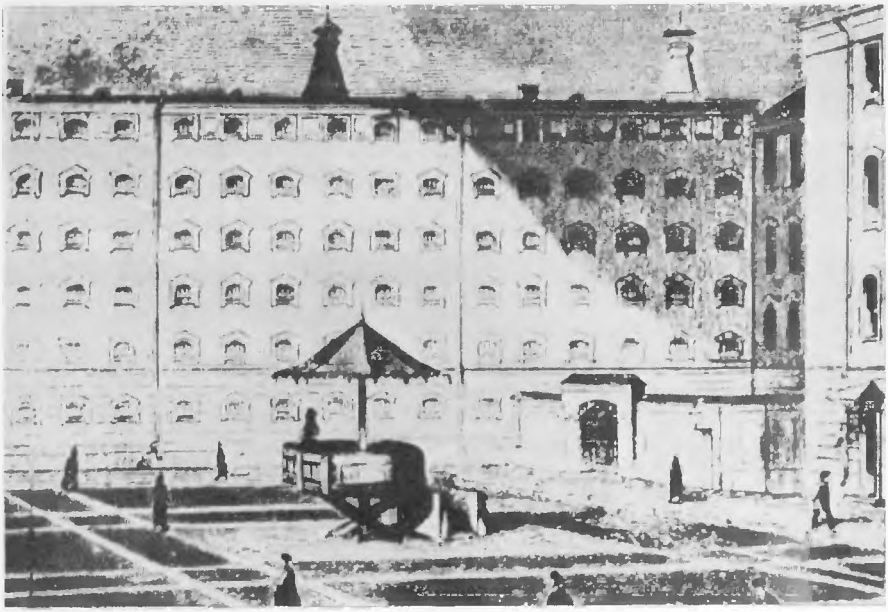

A pétervári börtön épülete

dig olyan volt, mint egy különösen üdítő, erősítő ital – emlékezett vissza később egyikük. – Elolvasása után az ember nyomban felélénkült, és lelki nyugalma helyreállt. Ebben az emberben olyan roppant lelkierő rejlett, annyira értett ahhoz, hogy jó irányba és kellő értelemben befolyásolja az arra rászorulókat, hogy már egymagában ez a tulajdonsága is pótolhatatlan elvtárssá tette minden körülmények között – hát még a börtönben!"

Holott őt is bizonyára megviselte a rabság, és vágyott a szabadság után. Erre vall az is, hogy megírta Krupszkajának: amikor sétára viszik, a börtönfolyosó egyik ablakából egy pillanatra látja a szemben levő utca járdájának kis darabkáját. Arra kérte, a séta

kezdetének időpontjában álljon oda erre a járdarészre, hogy láthassa. „Egy ideig nap nap után elmentem, és sokáig álldogáltam a megjelölt helyen. Valamiért azonban a terv nem sikerült; hogy miért, arra már nem emlékszem" – írja Krupszkaja.

De hamarosan Krupszkaját is letartóztatták, pár hónapra rá pedig Babuskint, a nagyszerű munkás-forradalmárt meg a Harci Szövetség további vezetőit és tagjait. Sógora a „beszélőn" így tájékoztatta az újabb lebukásokról Lenint: „A folyóban kipusztult minden hal." Leninnek a szeme sem rebbent. „Ha a hal ki is pusztult, megmaradt az ikra. S így van ez az emberekkel is" – felelte.

Lenin és társai ügyében csak 1897. február utolsó napjaiban hirdettek ítéletet. Háromévi kelet-szibériai száműzetésre ítélték. Édesanyjának sikerült elintéznie, hogy saját költségén utazhasson, és ne toloncolják rendőrállomásról rendőrállomásra. Az út így is elég sokáig, Moszkvától Krasznojarszkig csaknem két hétig tartott. Lenin azonban jól bírta egészséggel. „...Most lovas szánon átkeltem az Obon, és már megvettem a jegyet Krasznojarszkig... – írta édesanyjának egyik »úti levelében«. – A vasúti közlekedés itt már egészen tűrhetetlen. Hogy ezt a 700 versztányi (kb. 750 kilométernyi) utat megtegyük, két napig fogunk döcögni... Az Obon azért kellett szánon átkelni, mert a híd még nem készült el egészen, noha a váz már megépült. Elég jól utaztunk, de a meleg

(jobban mondva a nagyon meleg) ruházatot csak azért tudtam nélkülözni, mert az út nagyon rövid ideig – még egy óráig sem tartott. Ha szánon kell utaznom tartózkodási helyemig (és ez minden valószínűség szerint így lesz), akkor természetesen irhabundát, halina csizmát, sőt talán kucsmát is be kell szereznem. (Lám, elpuhultam Oroszországban!! De hát hogy utazzon az ember szánon?) Noha pokoli lassan haladunk, az út sokkal kevésbé fárasztó, mint vártam... Meglepően egyhangú a táj: kopár és kietlen sztyepp. Se házak, se városok, csak nagyritkán egy-egy falu, néha erdő, különben csak sztyepp. Hó és jég – így megy ez három álló napon át... Kemény a hideg, több mint húsz fok, de összehasonlíthatatlanul könnyebben elviselhető, mint Oroszországban. Az ember nem hinné, hogy itt húsz fok hideg van. A szibériaiak azt mondják, hogy ez a levegő »lágyságának« köszönhető."

Krasznojarszkban Lenin hat hétig várakozott arra, hogy száműzetésének végleges helyét kijelöljék. Krasznojarszk, a mostani hatalmas ipari központ akkoriban meglehetősen elhagyatott városka volt. Főként száműzöttek lakták meg néhány kereskedő. Egyiküknek – egy Jugyin nevű kereskedőnek – szokatlanul nagy, több ezer kötetes könyvtára volt. Lenin engedélyt kért és kapott látogatására. Tovább gyűjtötte az anyagot *A kapitalizmus fejlődése oroszországban* című könyvéhez. „Én itt kétféle tevékenység-

gel töltöm az időt – írta haza –, először is Jugyin könyvtárát látogatom; másodszor Krasznojarszk városával és lakóival (nagyrészt száműzöttekkel) ismerkedem. A könyvtárba naponta járok, és minthogy ez a város határától kétversztányira van, kénytelen vagyok vagy öt versztát, kb. egy órát gyalogolni. Ezzel a sétával nagyon meg vagyok elégedve, és élvezettel sétálok, bár gyakran nagyon elálmosít. Kiderült, hogy a könyvtárban sokkal kevesebb könyv van az én témámból, mint a könyvtár nagyságából ítéltem volna, de mégis van egy s más, aminek hasznát veszem, és nagyon örülök, hogy az időt nem töltöm itt egészen haszontalanul. A városi könyvtárat is látogatom: ott átnézhetem a folyóiratokat és a napilapokat; megjelenésük után tizenegy nappal érkeznek ide, és nekem még mindig nehezemre esik megszokni az ilyen késői »újdonságokat«..."

Nemsokára azonban még távolabb került. Kényszerlakhelyéül Susenszkojét jelölték ki. Susenszkoje akkor körülbelül 1500 lakosú falu volt, több mint 500 kilométernyire a vasúttól. Lenin május 20-án érkezett oda. „Nagy falu, néhány eléggé piszkos, poros utcája van – festette le nővérének –, minden olyan, amilyen efféle helyen lenni szokott. A sztyeppen terül el, kert és általában növényzet nincs." Újságot a faluban senki sem járatott. A posta Oroszország európai részéből 13–14 nap alatt jutott el odáig.

Súlyosan zuhant Leninre a magány, az

Susenszkoje látképe

elszigeteltség. Testvéreinek azt írta: kezdetben még rá sem tudott nézni Európai-Oroszország térképére; a városok, a sűrűn lakott területek elkeserítően távolinak tűntek. A száműzöttek közül sokan nehezen bírták Szibériát. Többen megbetegedtek, néhányan idegileg roppantak össze. Egy évvel Lenin Szibériába érkezése után öngyilkos lett például Verholenszkban N. I. Fedoszejev, az egyik legrégibb orosz marxista, Leninnek még Kazanyból ismerőse, s alighanem első tanítómestere a marxizmusban.

Lenin hamar összebarátkozott a parasztokkal. Velük járta a környéket. Nagyokat sétált, vadászott, s télen korcsolyázott. A susenszkojeiak nemsokára teljesen megbíztak benne, elmondták neki ügyes-bajos dolgaikat, gondjaikat. Mint száműzött, ügyvédi gyakorlatot nem folytathatott, de sokszor

adott tanácsot a parasztoknak: hogyan intézzék ügyeiket a hatóságoknál, hogyan védekezzenek a hivatalnokok meg a gazdagok önkényeskedései ellen. Miután pedig egy közeli aranybánya jogtalanul elbocsátott munkása Lenin tanácsai segítségével megnyerte perét a tulajdonos ellen, az egész környék hozzá fordult jogi tanácsért. Mindez Leninnek is igen hasznos volt: emberi kapcsolatokra tett szert, és sokat megtudott a szibériai parasztok és munkások életéről.

Egy paraszthaz roppant egyszerűen berendezett, kicsiny, de még Krupszkaja női szemével nézve is igen tiszta szobájában lakott. A hatóság a száműzötteknek havi nyolc rubel illetményt fizetett – Lenin Susenszkojéban jórészt ebből élt. Igaz, Szibériában ekkor nagy becse volt a pénznek. Nyolc rubelért a szobán kívül kosztot is kapott, fehérneműjét kimosták, megjavították. Az ebéd és a vacsora ugyan eléggé egyszerű volt. Egyik héten levágtak egy bárányt, ebből adtak neki mindennap ebédet, vacsorát, míg csak el nem fogyott. Aztán vásároltak egy csomó húst, megdarálták az udvaron, ahol az állatok eledelét szokták; attól kezdve fasírtot evett egy egész álló hétig. Lenin azonban mindig igénytelen volt; s mert tej volt elég, sohasem panaszkodott.

Később Krupszkajával együtt pétervári és moszkvai kiadóknak külföldi könyveket fordított. A fordításért járó honoráriumokból azonban keveset küldetett el Szibériába:

Zirjanovék háza Susenszkojében. Itt lakott Lenin száműzetése elején

hozzátartozóit arra kérte, hogy a pénzért vegyenek és küldjenek neki könyveket, rendeljenek folyóiratokat. Testvéreinek írt levelei könyvkatalógushoz hasonlítanak. Kér közgazdasági és statisztikai könyveket, szótárakat és nyelvtanokat, sőt még könyvárjegyzékeket is. Ismét belevetette magát a filozófiába: Kantot tanulmányozta és jegyzetelte, Hegellel is újra foglalkozott.

Időközben Krupszkaját is száműzetésre ítélték. Lenin kérvényezte, hogy, mint menyasszonyát, Susenszkojéba küldjék. Ehhez a rendőrhatóságok hozzá is járultak, azzal a feltétellel, hogy a legrövidebb időn belül házasságot kell kötniük. 1898. július 22-én házasodtak össze, Krupszkaja édesanyja, a susenszkojei parasztok és két, velük egy falu-

ban élő száműzött jelenlétében. Ettől kezdve együtt éltek és dolgoztak. Harminc évvel később Krupszkaja így emlékezett a susenszkojei napokra: „Élénken magam előtt látom az akkori élet természetes harmóniáját és örömét. Valahogy minden olyan eredeti volt – a természet, a sóskaszedés, a vadászat, a gombázás, a korcsolyázás, az elvtársak meghitt, baráti köre; ünnepekre Minuszinszkba utaztunk... igen szoros elvtársi, baráti körbe, közös sétákra, valamilyen naiv, nótaszóval fűszerezett közös szórakozásra; otthon – a mama, a kezdetleges, félig naturális háztartás; az életünk – együttes munka, azonos élmények, reagálások: megkaptuk Bernstein könyvét, felháborodtunk, méltatlankodtunk és így tovább."

Krupszkajától értesült Lenin, hogy 1898 márciusában megtartották Minszkben az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZDMP) I. kongresszusát. Lenin nagy örömmel fogadta ezt a hírt: úgy érezte, a Harci Szövetség vetése növekedni kezd. Egyetértését fejezte ki a kongresszus kiáltványával, és – egyik száműzött-társa visszaemlékezése szerint – „a legnagyobb büszkeséggel kijelentette... hogy mostantól az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt tagja".

Hamarosan híre érkezett azonban annak is, hogy az OSZDMP I. kongresszusán megválasztott Központi Bizottságot letartóztatták, és a helyi pártszervezetek vezetői és tag-

jai közül is számosan börtönbe kerültek. A marxista szervezetek ismét szétforgácsolódtak; nézeteltérések ütötték fel a fejüket. A marxista munkáspárt gyakorlatilag akkor még nem jött létre.

A száműzetés ideje alatt Lenin tovább folytatta elméleti tevékenységét. Még 1897-ben megírta *A szociáldemokraták feladatai* című brosúráját, melyben a megszervezendő párt programját vázolta fel. A brosúra legnagyobb elméleti újdonsága (és legfontosabb gyakorlati következtetése) az volt, hogy Lenin kimutatta: a marxista párt demokratikus és szocialista feladatai szoros összefüggésben vannak egymással. Különösen fontos ezt megérteni a cári Oroszországban, ahol egyszerre kell harcolni mind a cárizmus, mind a kapitalizmus ellen. Ezért a szociáldemokratáknak az a dolguk, hogy szervezzék és vezessék a proletariátus osztályharcának mindkét formáját: mind a demokratikus célokért (a cárizmus és a földesurak ellen, a demokratikus köztársaság megteremtéséért), mind a szocialista forradalomért (a tőkések ellen, a proletariátus diktatúrájának kivívásáért, a szocialista társadalom megszervezéséért).

E művében Lenin ismételten hangsúlyozta azt is, hogy a munkásosztályra vár a vezető szerep az érlelődő oroszországi forradalomban, s azt is, hogy ezt a szerepet csakis egységes, marxista munkáspárt vezetése alatt képes betölteni.

Petrova háza Susenszkojéban, itt talált szállást Lenin száműzetése végéig, 1900. február 10-ig

A brosúrát először Genfben adta ki A Munka Felszabadítása csoport, és széles körben terjesztették Oroszországban. Házkutatásoknál előkerültek példányai Pétervárott, Moszkvában, Szmolenszkban, Kazanyban, Orjolban, Kijevben, Vilnában és más városokban.

Ebben a művében fogalmazta meg Lenin híres tételét a forradalmi elmélet jelentőségéről, mondván: „forradalmi elmélet nélkül nincs forradalmi mozgalom sem". A száműzetésben különben is sokat foglalkozott a marxista elmélet jelentőségével és az elméleti munka módszertanával. „Marx elméletét egyáltalán nem tekintjük befejezett és érinthetetlen valaminek; ellenkezőleg, meggyőződésünk, hogy ez az elmélet csak alapköveit rakta le annak a tudománynak, amelyet a szocialistáknak minden irányban to-

vább *kell* fejleszteniük, ha nem akarnak elmaradni az élettől – írja egy helyen. – Úgy véljük, az orosz szocialistáknak különösen nagy szükségük van arra, hogy *önállóan* dolgozzák fel Marx elméletét, mert ez az elmélet csak általános *útmutató* tételeket nyújt, amelyeket másképpen alkalmaznak *többek közt* Angliára, mint Franciaországra, másképpen Franciaországra, mint Németországra, másképpen Németországra, mint Oroszországra." Másutt ezt olvashatjuk: „Ha nem vesszük figyelembe az azóta (Marx és Engels működése óta) megváltozott viszonyokat, ha ragaszkodunk a marxizmus régi megoldásaihoz, ez azt jelenti, hogy a tanításnak a betűjéhez, nem pedig a szelleméhez maradunk hívek."

A marxizmus *szellemében* végzett *önálló* elméleti munka nagyszerű példája Leninnek az a műve, mely először 1899 tavaszán Vlagyimir Iljin álnév alatt jelent meg, s a címe: *A kapitalizmus fejlődése Oroszországban.* Megírásának terve még letartóztatása előtt merült fel, anyagát – mint láttuk – már a börtönben elkezdte gyűjteni. Mintegy hatszáz fontos dokumentum (monográfiák, cikkek, statisztikai könyvek stb.) tanulmányozásán alapuló tudományos munka ez, amely leírta az egész oroszországi társadalmi-gazdasági fejlődés anatómiáját. Bebizonyította, hogy nemcsak az iparban, hanem a mezőgazdaságban is fejlődik a kapitalizmus; a faluközösség széthullott, a parasztság falusi

A kapitalizmus fejlődése Oroszországban című mű címlapja

ИЗДАНІЕ М. И. ВОДОВОЗОВОЙ.

Владиміръ Ильинъ.

РАЗВИТІЕ КАПИТАЛИЗМА ВЪ РОССІИ.

Процессъ образованія внутренняго рынка для крупной промышленности.

Цѣна 2 р. 50 к.

С.-ПЕТЕРБУРГЪ.
Типо-литографія А. Лейферта, Бол. Морская 65.
1899.

burzsoáziára, középparasztságra és mezőgazdasági proletariátusra bomlik. Megvizsgálta, milyen módon és milyen irányban fejlődtek az oroszországi gazdaság különböző ágai. A jobbágyság eltörlése utáni Oroszország – írta – élesen különbözik az

orosz történelem előző korszakaitól. A faeke, a cséphadaró a vízimalom és a kézi szövőszék Oroszországa a vaseke és a cséplőgép, a gőzmalom és a mechanikai szövőgép Oroszországává kezd válni.

Lenin azonban azt is megállapította, hogy Oroszország gazdasága más tőkésországokéhoz képest még nagyon elmaradott. Arra a következtetésre jutott, hogy itt a mezőgazdaság tőkés fejlődésének két útja lehetséges. Az egyik út: hogy a földesúri gazdaság, melyet ezer szál fűz a hűbériséghez, lassan alakul át tőkés gazdasággá. A másik: hogy a forradalom megsemmisíti a hűbériség minden maradványát, elsősorban a földesúri nagybirtokot, és lehetővé teszi, hogy a termelőerők a leggyorsabban és a legszabadabban fejlődjenek. Ez pedig kedvező feltételeket teremt ahhoz, hogy a munkásosztály később végrehajtsa tő feladatát: megdöntse a kapitalizmust, és megvalósítsa a szocialista átalakítást.

E nagy fontosságú munka egyes fejezeteit még kéziratban megmutatta a hozzá közel álló száműzötteknek, és meghallgatta véleményüket. Krupszkaja segített a kézirat letisztázásában, és az egész könyvet elejétől végig már munka közben olvasta. „Én – írja – az »értetlen olvasó« szerepét játszottam, és meg kellett ítélnem, elég világos-e a könyv előadásmódja. Igyekeztem minél »értetlenebb« lenni, de nemigen találtam olyasmit, amibe belekapaszkodhatnék."

V. I. Lenin
1900 februárjában

A könyv első – 2400 példányos – kiadása igen gyorsan elfogyott. Kiadója így nyugtázta a sikert: „A könyvet tavasszal adtam ki, s jóllehet közeledett a nyár, s az ifjúság nagy része húsvét előtt elhagyta a várost, a könyv hihetetlenül gyorsan fogyott. Iljin sikere, a nagyszerű irodalmi és tudományos adatok mellett, főképpen azzal magyarázható, hogy a belső piac kialakulását az oroszországi agrárkérdéssel és a parasztság felbomlásával összefüggésben tárgyalja... Lenyűgöző olvasmány ez a könyv."

Száműzetése alatt Lenin még számos cikket, brosúrát, vitairatot készített. Az utolsó időkben főleg az ökonomistákkal vitatko-

zott, az oroszországi marxisták közt újonnan felbukkanó áramlattal, amely – a nyugati trade-unionistákhoz hasonlóan – a munkásosztály harcát kizárólag gazdasági követelésekre látta célszerűnek korlátozni.

Amint múlt az idő, mind türelmetlenebbül várta a szabadulást. Egy kellemetlen epizód majdnem alaposan kitolta ennek határát. Más száműzöttek elfogott levelezése nyomán Leninéknél is házkutatást tartottak, s csak Lenin ügyességének volt köszönhető, hogy nem találták meg illegális levelezésüket. Úgy elárasztotta ugyanis a rendőröket tudományos irataival, hogy azok, türelmüket vesztve, abbahagyták az írások átvizsgálását, mielőtt még ahhoz a polchoz értek volna, melynek mélyén az illegális írások rejtőztek.

1900. február 10-én Lenin végre elhagyhatta Susenszkojét. A fővárosból és az ipari központokból kitiltották. Pszkovban telepedett le, hogy minél közelebb legyen Pétervárhoz, s hogy legyen miből élnie, az ottani statisztikai hivatalban vállalt munkát.

Krupszkaja büntetése még nem telt le, így ő még egy esztendőre Ufába került száműzetésbe. Ezután már csak külföldön találkoztak.

„Nagyon nehéz volt elválni, mikor éppen hogy megkezdődött az »igazi« munka" – írta Krupszkaja visszaemlékezéseiben.

Félek, hogy elfedik
a fejére
varázsolt dicsfény-koronák
az igazit,
bölcset,
emberit,
Lenin
hatalmas homlokát.

Harmincéves volt Lenin, amikor a XX. század beköszöntött. Ha végigtekintünk addigi életútján: logikát fedezhetünk fel benne és kemény következetességet.

A száműzetésből visszatért Lenin már teljesen meg volt győződve arról, hogy a kapitalizmust az egész világon felváltja majd a szocializmus. És arról is, hogy Oroszországban érlelődik a forradalmi helyzet. Minden erejét arra összpontosította tehát, hogy mire a helyzet megérik, a forradalom az orosz munkásosztályt s különösen annak legöntudatosabb részét a vezetésre alkalmas állapotban találja.

A legfontosabbnak ebből a szempontból a munkásosztály vezető erejének, a forradalmi

munkáspártnak a megszervezését tartotta. „A proletariátusnak a hatalomért vívott harcban nincs más fegyvere, mint a szervezet – írta néhány évvel később. – A proletariátus, amelyet széttagol a burzsoá világban uralkodó anarchikus verseny, amelyet elnyom a tőke számára végzett kényszermunka, amelyet állandóan a teljes nyomorúság, elvadulás és züllés legmélyére taszítanak – ez a proletariátus csak akkor lehet és lesz is elkerülhetetlenül legyőzhetetlen erővé, ha a marxizmus elvei alapján történő eszmei egyesítését annak a szervezetnek anyagi egysége biztosítja, amely a dolgozók millióit a munkásosztály hadseregében tömöríti. E seregnek nem tud majd ellenállni sem az orosz önkényuralom elkorhadt hatalma, sem a nemzetközi tőke korhadozó hatalma."

Azt is tudta azonban, hogy a párt megszervezése nem egyszerű, nem puszta kívánsággal megoldható feladat. Az embereket meg kell győzni, fel kell világosítani, és valami olyan szervezeti formát kell létrehozni, amely köré egységes elv szerint tömörülnek a forradalmi eszmék iránt legfogékonyabbak. Erre a célra a legalkalmasabbnak ebben az időben egy központi, összoroszországi szociáldemokrata lap létrehozását tartotta. Ez a lap lett hamarosan a híres Iszkra (Szikra). A cím ötletét egy Puskin-verssor adta: „Szikrából lobban fel a láng."

Rövid pszkovi tartózkodása alatt Lenin rengeteget dolgozott a lap megszervezésén.

Az 1900 decemberében megjelent Iszkra című lap első számának első oldala

РОССІЙСКАЯ СОЦІАЛЪ-ДЕМОКРАТИЧЕСКАЯ РАБОЧАЯ ПАРТІЯ

ИСКРА

№ 1.

Pszkovban titkos tanácskozásokat tartott. Illegálisan számos városba elutazott. Pétervárott (ahonnan a legszigorúbban ki volt tiltva) egyszer az utcán le is tartóztatták. Két rendőr két oldalról megragadta, és egy bérkocsiba tuszkolta. Szerencsére ekkor már zsebében volt külföldre szóló útlevele, így némi hercehurca után tíz nap múlva szabadon engedték.

Azért ment külföldre, mert egy ilyen lap szerkesztése és kinyomtatása a cári Oroszországban teljességgel lehetetlen lett volna. 1900 júliusában hagyta el Oroszországot, és hamarosan megérkezett Svájcba, Plehanovhoz.

S ami ezután következik, az már a legismertebb történelem. Bárhogy is igyekeznék bárki, Lenin nevének, munkásságának említése nélkül egyszerűen képtelenség a XX. század történetét megírni. Lenin életéről sem szólhatunk azonban úgy, hogy pillantást ne vessünk a munkásmozgalom, a forradalmak történetére. Lenin személyiségében ugyanis nem lehet a „magánembert" és a „forradalmárt" különválasztani. „...nincs még egy ilyen ember, hiszen ő a napnak mind a 24 órájában a forradalommal foglalkozik, gondolatai állandóan a forradalom körül forognak, még álmában is a forradalmat látja. Nos, próbáljon valaki megbirkózni egy ilyen emberrel" – mondta róla később dühösen egyik ellenfele. Amiben persze volt némi túlzás, de sokkal több benne az igazság.

Sokan azt hiszik, hogy Lenin aszkéta volt, hogy a forradalomért önmagát is megtagadta. Nagy tévedés. Lenin életét a forradalom jelentette. Legfőbb vágyai ehhez fűződtek; a forradalomért végzett munka volt számára – mostanában divatos szóval élve – az *önmegvalósítás*. És távolról sem vetette meg az élet apróbb-nagyobb örömeit. Hatá-

rozott egyéniség lévén, szórakozását, pihenését ízlése szerint alakította. Az italt nem kedvelte, bár, úgy mondják, szívesen megivott néha egy-egy korsó sört. Szenvedélyes sakkcsatákat vívott; sógorával, Jelizarovval meg volt száműzött-társával, Lepesinszkijjel még levélben is. Az úszás, turisztika, vadászat, kerékpározás, korcsolyázás mellett nagy kedvvel űzte a gorodki nevű orosz labdajátékot, mely kissé a gyephokira, de még inkább a magyar falvakban még 30–40 évvel ezelőtt is nagyon elterjedt métára emlékeztet.

Közbevetőleg érdemes megjegyezni azt is, hogy neve ez idő tájt kezdett ismertté válni az európai munkásmozgalomban. Magyarul ez a név ugyan nagy késéssel, csak 1905 végén jelent meg nyomtatásban (a két első alkalommal ráadásul hibásan: Lepin, illetve Lenia alakban), de az általa vezetett bolsevikok tevékenységéről már 1903-ban hírt adtak a magyar lapok: a szociáldemokrata Népszava s 1904-ben a polgári-radikális Huszadik Század.

A középkorúság felé közeledő Lenin alacsony termetű, köznapi külsejű férfi volt. Haja, szakálla vöröses. Korán kopaszodott, és kissé raccsolt. Csak a figyelmes szemlélőnek árulta el a rendkívüli embert széles járomcsontú, jellegzetesen Volga-vidéki arcából kivillanó nagyon okos – hol gunyoros, hol vidám és többnyire töprengő – szeme meg boltozatos homloka. Még Gorkij is

meglepődött, amikor először megpillantotta. „Nem ilyennek képzeltem Lenint – írja. – Valamit hiányoltam. Raccsolt, a hóna alá tette a kezét, úgy állt. Nem volt benne semmi vezéri..."

Érdekes, hogy csaknem ugyanezt állapította meg egy amerikai újságíró, Albert R. Williams a már világhírű Leninről az Októberi Forradalom győzelme utáni első napokban. „Külsőre csaknem ellentéte volt annak, akit elképzeltünk. Azt vártuk, hogy hatalmas termetű férfit fogunk látni, aki már a puszta megjelenésével is hat. Ehelyett zömök, erősen kopaszodó ember állt előttünk, állán serkenő szakállal. Nem igyekezett ékesszólásával tündökölni; inkább éles hangon, szárazon beszélt. Hüvelykujját mellénye kivágásába akasztotta, és előre-hátra hintázott... »Ha valamivel jobban öltözködne, akkor egy francia kisváros középszerű polgármesterének vagy bankárának nézhetné az ember« – súgta nekem Julius West angol laptudósító."

„Igen csalódottak voltunk" – jegyezte meg Williams. De hozzáfűzte: ez az érzése hamarosan eloszlott; hat hónap múlva már ő is egyetértett azokkal az orosz ismerőseivel, akik Lenint tartották a legnagyobb embernek és politikusnak Európában. Gorkij pedig már a század első évtizedére emlékezve megörökítette Lenin roppant egyszerűségét és közvetlenségét. Feljegyezte Londonban, az ötödik pártkongresszus szünetében né-

hány munkás beszélgetését, akik akkor, 1907-ben látták először Lenint:

Egyikük ezt mondta:

„– Lehet, hogy van itt Európában egy másik, ugyanilyen okos emberük a munkásoknak, Bebel vagy még valaki, nem tudom. De, hogy létezne még egy ember, akit én így, egyszerre megszerethetnék, azt nem hiszem!

Egy másik munkás mosolyogva hozzátette:

– Ő a mi emberünk!

Volt, aki ellene vetette:

– Plehanov is a mi emberünk!

És hallottam a találó feleletet:

– Plehanov a tanítónk, a gazdánk. Lenin viszont a vezérünk és elvtársunk."

Ugyanebben az időben figyelte meg Gorkij: milyen jóízűen tudott Lenin nevetni. „Nem találkoztam senkivel – írja –, aki olyan ellenállhatatlanul nevetett volna, mint Lenin. Szinte furcsa volt, hogy egy ilyen szigorú realista, aki jól látja, mélyen átérzi a nagy társadalmi tragédiák elkerülhetetlenségét, s kérlelhetetlenül és rendíthetetlenül gyűlöli a tőkés világot – gyermek módjára, könnyesen, fulladozva tud nevetni. Nagy és egészséges lélek kell hozzá, hogy így nevethessen."

Valóban: nagy és egészséges lélek kellett hozzá. Századunk első éveiben az emigráns Leninnek kevés oka volt nevetni. Mert a konspiráció csak némely filmekben játékos – csupa kaland és mindig győzelem – bújócs-

ka. Valójában nagyrészt névtelen és személytelen szervező munka, ahol a hibák kockázata óriási. Ha nagyok, sok ember sorsát, a szervezet létét veszélyeztetik. De még a kis hibák is igen kellemetlenek lehetnek. (Krupszkaja például úgy véli, hogy az OSZDMP II. kongresszusát – melyen a párt 1903-ban valóságosan is megalakult – azért kellett Brüsszelből Londonba áthelyezni, mert a belga elvtársak „túlkonspirálták" a szervezést. Tanácskozóhelyiségül egy üres lisztraktárt választottak a város peremén, s persze hogy feltűnt a rendőrségnek: minek mászkál oda az a sok, gyanús külföldi. És gondoljuk csak el, milyen nehéz lehetett negyvenhárom – jórészt hamis okmányokkal érkezett – küldöttet hirtelen Londonba áttelepíteni. A költségekről már nem is beszélve. Pedig azok is súlyosan estek a latba: az orosz szociáldemokraták nagyon szegények voltak.)

A Nyugat-Európába érkezett Leninnek eleinte minden energiáját az Iszkra létrehozása kötötte le. A lapalapítás rengeteg nehézségbe ütközött. A latin írású Európában cirillbetűs nyomdát kellett keresni. Meg kellett szervezni az információcserét: Oroszországból a friss tájékoztatást (az otthoni szociáldemokraták és más munkáslevelezők leveleinek kijuttatását) és – ami még nehezebb volt – az Iszkra példányainak eljuttatását Oroszországba.

Több „útvonalat" is kiépítettek, melyeken

legálisan közlekedő tengerészek, vasutasok, diákok meg illegálisan utazó forradalmárok vitték az újságot a különböző városok szociáldemokrata csoportjaihoz. Vékony papírra nyomták, hogy kis helyen is viszonylag sok férjen el belőle. Eleinte dupla fenekű bőröndökben szállították, erre azonban a rendőrség nemsokára rájött, többen le is buktak miatta. Ekkor más módokat kerestek. A tengerészek például vízhatlan anyagba csomagolták a lapot, és Baku közelében, egy előre megbeszélt hegyen egyszerűen be-

M. Ernst müncheni nyomdája, ahol az Iszkra első számát nyomták

dobták a tengerbe. Az Oroszországba utazók számára „páncélt" készítettek: a férfiak zakójának, a nők kabátjának-szoknyájának bélésébe varrták be az Iszkra gondosan összehajtogatott példányait. Voltak útvonalak, amelyek rövid idő múltán használhatatlanokká váltak. Egyikről-másikról pedig jóval később derült ki, hogy zsákutca. (Csak 1917-es hazatérésükkor tudták meg például Leninék, hogy az egyik svédországi „postaállomás" sohasem küldte tovább az illegális irodalmat – egy egész pince volt tele az oda juttatott nyomtatványokkal.)

De ha nagy nehézségek árán is, a lenini Iszkra – mely az első esztendőben összesen tizenkétszer, később pedig már rendszeresen, kéthetenként jelent meg – nagy többségében eljutott az orosz munkásokhoz. Szállítóiból, terjesztőiből erős, konspirációs tapasztalatokban edzett szociáldemokrata szervezetek formálódtak, egyszerű olvasói is tájékozódtak, öntudatosodtak.

Keservesebb volt a helyzet az Iszkra szerkesztőségében. A vezető hármas: Plehanov, Martov és Lenin között hamarosan komoly nézeteltérések keletkeztek. A nézeteltérések csak elenyésző részben voltak személyes természetűek – a különböző alkatú, munkastílusú és élettapasztalatú emberek különbözőségeiből meg az emigránslét nehézségeiből adódó súrlódások –, nagyobbrészt elvi jellegűek, épp ezért áthidalhatatlanok. Mi legyen a párt programja, és milyen a szerve-

zete? Lesz-e a közeljövőben és milyen lesz Oroszországban a forradalom? Mi a feladata benne a szociáldemokratáknak? – ilyen kérdésekről folytak a viták. Magyarán: a párt és a forradalom jövőjéről volt szó. És Lenin, aki súlyosan megszenvedte ezeket a vitákat (feleségének olykor panaszkodott: idegei felőrlődnek miattuk; álmatlansággal, étvágytalansággal küszködött, egy ízben pedig súlyosan bele is betegedett az izgalmakba), ezekben a kérdésekben nem volt hajlandó alkudni. Amilyen makacs, szívós következetességgel kutatta az igazságot, éppoly makacsul, szívósan és következetesen ragaszkodott a megismert igazsághoz. Ma

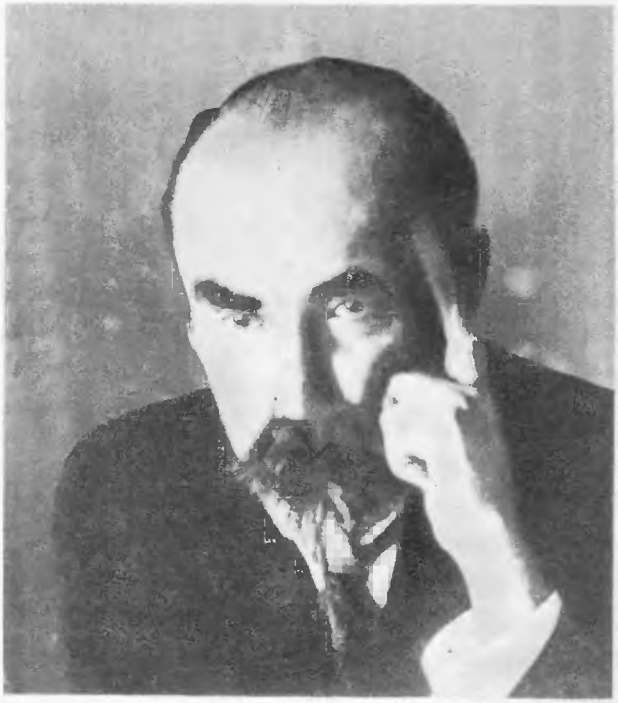

Plehanov

már tudjuk: a történelem őt igazolta. Akkor azonban nem volt könnyű régi barátaival – és különösen tanítómesterével Plehanovval – egyre hevesebben vitatkozni. És nem volt egyszerű dolog a nagy tekintélyű pártvezetőkkel szemben a többséget a maga igazáról meggyőzni.

A viták végül is szakításhoz vezettek. Már a párt II. kongresszusán láthatóvá vált az a folyamat, mely az orosz szociáldemokratákat két fő csoportra – később két külön pártra – választotta szét: a Lenin körül csoportosuló bolsevikokra (a majdani kommunistákra) és a mensevikekre (akik majd elhagyják a szocialista forradalmat). Lenin nemsokára ki is vált az Iszkra szerkesztőségéből, és 1904-ben Vperjod (Előre) címmel új lapot alapított.

Lenin első emigrációjának főbb állomásai: Genf, München, London, majd újra Svájc. Legfontosabb eseményei a pártkongresszusok voltak. Legjelentősebb elméleti munkája pedig három könyv: a *Mi a teendő?* (1902), az *Egy lépés előre, két lépés hátra* (1904) és *A szociáldemokrácia két taktikája a demokratikus forradalomban* (1905), melyek – nem is oly hosszú idő múltán – nemcsak az orosz, hanem a nemzetközi munkásmozgalomnak is alapokmányai lettek. Az elsőben a marxista, forradalmi munkáspárt elméleti alapjait, a másodikban szervezeti elveit fejtette ki, a harmadikban pedig

A *Mi a teendő?*
1902-es
stuttgarti kiadása

Что дѣлать?

Наболѣвшіе вопросы нашего движенія

Н. ЛЕНИНА.

. . . „Партійная борьба придаетъ партіи силу и жизненность, величайшимъ доказательствомъ слабости партіи является ея расплывчатость и притупленіе рѣзко обозначенныхъ границъ, партія укрѣпляется тѣмъ, что очищаетъ себя" . . . (Изъ письма Лассаля къ Марксу отъ 24 іюня 1852 г.)

Цѣна 1 руб.
Preis 2 Mark = 2.50 Francs.

STUTTGART
Verlag von J. H. W. Dietz Nachf. (G. m. b. H.)
1902

a demokratikus és szocialista forradalom összefüggését, a demokratikus forradalom szocialista forradalomba való átnövésének feltételeit és lehetőségét.

Került minden feltűnést. Többnyire álnevet viselt – Münchenben például bolgár okmányokkal, Londonban német néven jelentkezett be. (Erre, különösen az akkori

Londonban, nem is annyira neki magának volt szüksége, mint inkább hazatérő orosz látogatóit védte a cári rendőrségtől.) Minden városban megkereste a leginkább megfelelő könyvtárakat, ahol megtalálta a munkáihoz szükséges irodalmat meg a nyugodt körülményeket a munkához. Mert – bár Krupszkaja megérkezése után általában saját háztartást vezettek – mindenütt szűkösen, szegényesen laktak. Lakásuk mégis az orosz emigráció találkozóhelye lett: nemcsak szociáldemokraták, de régi narodnyikok és más politikai emigránsok is eljárogattak hozzájuk. Az újonnan érkezőknek Lenin segített elhelyezkedni; gyakran az idegenvezető szerepét is betöltötte. Krupszkaja meséli: mennyire csodálkozott egy angol ismerősük, hogy Lenin jobban ismeri Londont, mint ő, aki évtizedek óta lakik a városban. Nagyon szeretett ugyanis sétálni, s amikor különösen elfáradt – csak úgy, diákosan, hátizsákkal –, néhány napos vagy hetes gyalogtúrákat, biciklis kirándulásokat tett, kisebb társasággal vagy kettesben, feleségével.

Ha vendég kopogtatott be hozzá, szívélyes házigazdaként fogadta. Jelena Sztaszova mondta el, hogy egyszer, Pétervárról Genfbe érkezve, egyenest Leninékhez sietett. Lenin egyedül volt otthon. Hellyel kínálta a konyhában (mely egyben ebédlő is volt), és nyomban kérdezni kezdte: Pétervárról, a párt helyzetéről meg arról, hogy mi újság

Oroszországban. A beszélgetés kellős közepén felugrott. Sztaszova azt hitte, hogy valami hirtelen eszébe jutott az elmondottakkal kapcsolatban, valaminek talán utána akar nézni. De Lenin csak a pohárszékhez ment, elővette a teáskannát, vizet töltött bele, meggyújtotta a gázrezsót, megterítette az asztalt, uzsonnát készített, s csak ezután folytatta a beszélgetést. „Gyakran »háziasszonykodott« magában – írja Sztaszova. – Ez volt a szokás a családban. Az törődött a háztartással, akinek éppen ideje volt rá."

Szívélyes vendégszeretete azonban nem akadályozta meg Lenint abban, hogy szükség esetén, akár nyers-tréfásan is, alaposan meg ne mondja véleményét egyik-másik látogatójának. Gapon pópának – a véres vasárnap egyik szervezőjének, akiről ekkor még nem tudta, hogy provokátor, csak azt látta, hogy tudatlan és fegyelmezetlen ember – például ezt mondta: „Ha nem tanul, bátyuska (így szólítják a pravoszláv papokat), egykettőre ott találja magát, ni" – és kezével az asztal alá mutatott.

Gapon pópa

Gyakran elfogta a honvágy. Néha csak az „igazi orosz tél" után, de többnyire az otthoni élet, az erősödő, fejlődő forradalmi mozgalom után. Izgatottan, türelmetlenül várta az erről szóló híreket.

Mert Oroszországban ekkor már gyorsan érlelődött a forradalom. Az 1900-ban kezdődött világgazdasági válság oda is átcsapó hulláma, majd a rendkívül népszerűtlen (és

kirívó ostobasággal vezetett) orosz–japán háború mindinkább felszínre hozta a mélyben feszülő ellentéteket. Szaporodó, egyre nagyobb méretű s fokról fokra politikai jelleget öltő sztrájkok, elszórt parasztmegmozdulások jelezték ezt. Még a polgárság is feltűnően elhidegült ekkoriban a cárizmustól.

Az első robbanás 1905. január 9-én – a történelemben a véres vasárnap néven ismert napon – következett be.

AZ ELSŐ FORRADALOM OROSZORSZÁGBAN

Lassan értek,
beértek
a napok,
mint a dinnyék,
a proletariátus
kinőtt
a gyereksorból.

„Mi, Szent-Pétervár munkásai és minden társadalmi rendhez tartozó lakosai, feleségünkkel és gyermekeinkkel és gyámoltalan öreg szüleinkkel együtt eljöttünk hozzád, Felséges Urunk, igazságot és oltalmat keresve... Nincs már több erőnk, Felség. Türelmünk végéhez értünk. Elkövetkezett számunkra az a borzasztó pillanat, amikor jobb meghalni, semmint tovább szenvedni az elviselhetetlen kínokat" – így kezdődött az a petíció (kérvény), amit 1905. január 9-én a pétervári munkások százezres felvonulása akart átadni a cárnak. A felvonulást a Gapon-féle vallásos színezetű – és a rendőrség által támogatott – munkásszervezet javasolta. A pétervári bolsevikok hely-

telenítették a felvonulást, de mikor látták, hogy nem lehet megakadályozni, bekapcsolódtak a petíció megfogalmazásába, és együtt mentek a többiekkel január 9-én. Így kerültek a kérvénybe forradalmi követelések is, igaz, hogy alázatos könyörgés formájában: a munkások közül ekkor még sokan hittek a „mindenható cár atyuskában".

Kijózanító, szörnyű leckét kaptak azon-

ban. A kérvényt senki sem olvasta el (a cár nem is volt ekkor Pétervárott), ellenben a jó előre odarendelt katonaság tüzet nyitott a templomi zászlók és szentképek alatt vonuló, védtelen, fegyvertelen tömegre. Több mint ezer halott maradt a Téli Palota előtti hatalmas téren. Csaknem négyezren sebesültek meg. A cári tábornokok, akik az iszonyatos tömegmészárlásra parancsot adtak, a maguk módján logikusan cselekedtek: a népnek önkényuralmi rendszerben még panaszkodni sem szabad. Ha csak kicsit is kevésbé korlátoltak azonban, eszükbe kellett volna jutnia az ókori hadvezér híres mondásának: „Még egy ilyen győzelem, és elvesztünk." A véres vasárnap még az elmaradott munkásokat is kiábrándította a cárizmusból. Híre újabb lökést adott egész Oroszországban a forradalmi megmozdulásoknak. Pétervár munkáskerületeiben pedig már aznap barikádok emelkedtek.

Leninék Svájcban már másnap értesültek a pétervári eseményekről. „Amikor megérkezett a hír a forradalom kirobbanásának konkrét formájáról, mintha minden megváltozott volna körülöttünk, mintha a távoli múltba veszett volna mindaz, ami eddig történt – írja Krupszkaja visszaemlékezéseiben. – ...Oda indultunk, ahová ösztönszerűen minden bolsevik tartott, akihez eljutott a pétervári események híre: az emigránsok étkezdéjébe, Lepesinszkijékhez. Együtt akartunk lenni. Alig váltottunk szót egymással,

A cári gárda 1905. január 9-én sortüzet nyitott a békés tüntetőkre

valamennyien túlságosan izgatottak voltunk..."

Lenin még ugyanezen a napon megírta *Forradalom Oroszországban* című cikkét. „Erőszak ellen erőszak. Utcai harc dúl, sortüzek ropognak, ágyúk dörögnek. Patakokban ömlik a vér, lángol a polgárháború a szabadságért. Moszkva és Dél, Kaukázus és Lengyelország készen áll, hogy csatlakozzék a pétervári proletariátushoz. A munkásoknak ez a jelszavuk: szabadság vagy halál!" – írta benne a többi között.

1905 tavasza és nyara forradalmas volt Oroszországban. Igen sok sztrájk, parasztmegmozdulás, kisebb-nagyobb összetűzés tette mind forróbbá a légkört. És kitört az első zendülés a hadseregben: fellázadtak a *Patyomkin* cirkáló matrózai. Októberben

pedig a sztrájk országossá vált, egy időre leállt a vasút és a posta is. Ez már teljes-tökéletesen politikai sztrájk volt, legfőbb jelszava: „Vesszen az önkényuralom, éljen a demokratikus köztársaság!" Ekkor jöttek létre, a forradalmasodó munkásság kezdeményezésére, a proletárhatalom későbbi alapszerveinek ősei, a munkásküldöttek szovjetjei (tanácsai).

Lenin – mint keserűen írta – „az átkozott messzeségből" lázas figyelemmel figyelte a forradalom fejlődését. Nemcsak tájékozódott felőle, hanem nyomban elemezte is. S mert számított rá, hogy a sztrájkharc előbb-utóbb fegyveres felkelésbe csap át, tanulmányozni kezdte a fegyveres népfelkelés katonai problémáit.

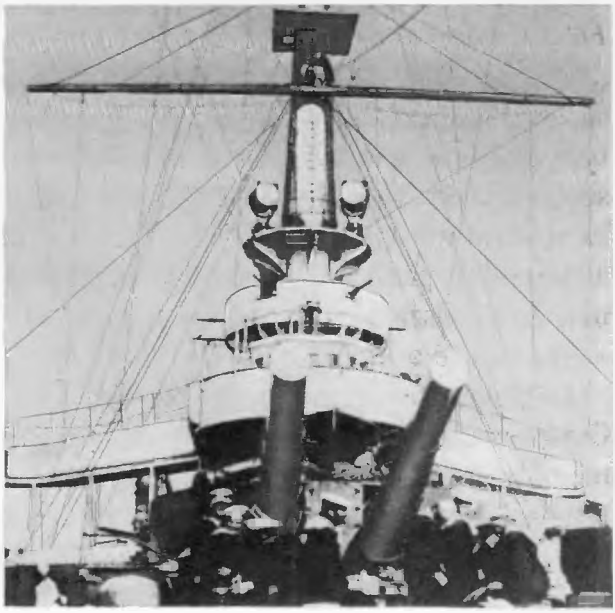

A *Patyomkin* páncélos

„A Société de lecture (olvasókör) tisztviselője mindennap láthatott egy orosz forradalmárt, aki már korán reggel beállított, a sár miatt, svájci szokás szerint, felgyűrt, olcsó szövetből készült nadrágban, amelyet azután elfelejtett lehajtani, elővette a barikádharcról, a támadás technikájáról szóló, előző nap félbehagyott könyvet, leült szokott helyére, az ablak melletti asztalkához, megszokott kézmozdulattal végigsimította kopaszodó fejét, és belemerült az olvasásba. Csak néha kelt fel a helyéről, hogy leemeljen a polcról egy vastag szótárt, s megnézzen benne egy ismeretlen kifejezést, azután egy ideig fel-alá járkált, majd az asztalhoz ült, és négyrét hajtott papírokra gyorsan, megfeszített figyelemmel írt valamit" – olvassuk Krupszkaja visszaemlékezéseiben. Lenin számos levelet, röplapot, üzenetet juttatott ekkoriban Oroszországba. A *Patyomkin* cirkáló matrózaihoz pedig megpróbálta elküldeni a bolsevikok megbízottját – a megbízott azonban késve érkezett Odesszába.

A forradalmi mozgalmaktól meggyengült cári kormány októberben nagy keservesen bizonyos alkotmányos reformokra szánta el magát, és közkegyelmi rendeletet is kibocsátott. Lenin ekkor lehetőséget látott arra, hogy megvalósítsa mind kínzóbb vágyát: hazatérni a forradalmi Oroszországba. Röviddel az OSZDMP III. kongresszusa után haza is indult, s némi stockholmi várakozás után (a megígért hamis papírok ugyanis

késtek) novemberben álnéven megérkezett Pétervárra.

Pétervárott közben nagyarányú letartóztatások voltak. Sok bolsevik börtönbe került, és ez a későbbiekben éreztette is káros hatását. Lenin a legmélyebb illegalitásban élt. Hosszú ideig minden éjjel másik elvtárs lakásán aludt. Ez nagyon kínos volt számára, sohasem szeretett másokat zavarni, ráadásul így nem tudott annyit dolgozni, amennyit akart volna. Krupszkaja hazaérkezése után nemsokára – természetesen álnéven – lakást béreltek. Nagyon gyorsan el kellett azonban hagyniuk; egy este Krupszkaja figyelmeztette az írásba mélyedt Lenint, hogy a ház körül spiclik ólálkodnak. A hátsó kijáraton,

Ulánusok Petrográd utcáin az 1905-ös forradalom idején

minden csomag nélkül távoztak a lakásból, és újra kezdődött a gyötrelmes vándorlás. A rendőrség nagy erőfeszítéseket tett, hogy Lenint elfogja. Néhányszor nyomára is jutottak – letartóztatniuk azonban sem sikerült.

Bármennyire kevesellte is: valójában rengeteget dolgozott a forradalomért. Irányította a bolsevikok Központi Bizottságának és Pétervári Bizottságának munkáját, beszélt pétervári és moszkvai gyűléseken, találkozott az ország minden részéből érkező munkásokkal, átvette a Novaja Zsizny (Új Élet) című lap vezetését, mely a szociáldemokraták legális újságja lett. Lunacsarszkij visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy a lap teljes anyagát – az első betűtől az utolsóig – átnézte. A fontosabb cikkeket szerkesztőségi értekezleten vitatták meg. Lenin saját cikkeit is mindig felolvasta munkatársainak, és meghallgatta észrevételeiket, tanácsaikat. „Lenin – írta Lunacsarszkij – a szó szoros értelmében nagyon szerette a kollektív munkát, vagyis a gondolatok közös kidolgozását valamely nyers kézirat alapján, sok elme közvetlen együttműködésével."

Közvetlenül részt vett a fegyveres felkelés előkészítésében is. Az első, a legnagyobb szabású fegyveres felkelés decemberben tört ki, Moszkvában. Ez volt az első orosz forradalom tetőpontja. „Nincs már erőnk tovább tűrne! Talpra, elvtársak! Éljen a meggyötört nép fegyveres felkelése!" – vissz-

Barikádok 1905 decemberében a moszkvai Arbat téren

hangozták Moszkva munkáskerületei az OSZDMP Moszkvai Bizottságának felhívását. Ez bizony már másképp hangzott, mint a januári alázatos kérelem. És a tettek is másmilyenek voltak. Kilenc napon keresztül harcolt a barikádokon Moszkva munkássága a rendőrséggel meg a cári hadsereg mindenfelől összevont, válogatott egységeivel.

A túlerővel szemben a moszkvai felkelés vereséget szenvedett. Utána még fegyveres felkelés robbant ki számos városban, a többi között Harkovban, Nyizsnij-Novgorodban (ma: Gorkij), a Don menti Rosztovban, Ufában, Krasznojarszkban, Csitában. Különösen erős volt a munkások felkelése a Donyec-medencében. Mivel azonban ezek a

felkelések egymástól többé-kevésbé elszigetelten folytak, s mivel nem tudták tevékeny részvételre bírni a parasztságot, és nem tudták megnyerni a túlnyomórészt paraszt katonákat sem – sorra-rendre elbuktak.

„Nem kellett volna fegyvert fogni" – jelentette ki ekkor Plehanov. „Ellenkezőleg – válaszolta Lenin –: sokkal határozottabban kellett volna fegyvert fogni."

A felkelések veresége után – sztrájkokban, partizánharcokban, falusi földfoglalásokban – még sokáig fel-fellobbant a forradalmi láng, de a forradalom hanyatlása már megkezdődött. Lenin figyelmeztette a szociáldemokratákat: készüljenek fel újból konspiratív munkára. S mert úgy látta, hogy a párt megosztottsága nagy kárára van a forradalomnak, erőfeszítéseket tett a bolsevik és mensevik csoportok merev szembenállásának megszüntetésére. Ez azonban lényegében sem a tamperei konferencián (1905. december), sem a Stockholmban megtartott IV. pártkongresszuson (1906. április 23 – május 8.) nem sikerült. A IV. kongresszuson a mensevikek szerezték meg a vezetést. A bolsevik álláspont majd csak az V. kongresszuson (London, 1907. május 13 – június 1.) kap többséget. De a viták – most már nagyon megnehezült feltételek között – tovább folytatódtak.

A cárizmus ugyanis, ahogy a forradalom gyengült, egyre kegyetlenebb és kíméletlenebb elnyomáshoz folyamodott. 1907. jú-

nius 3-án pedig államcsínyt hajtottak végre: visszavontak minden alkotmányos reformot, s kezdetét vette a legsötétebb reakció korszaka.

Amikor Lenin Londonból, a pártkongresszusról visszatért, Finnországban telepedett meg, de itt is nyomára bukkant a rendőrség. (Finnország akkor a cári birodalomhoz tartozott, csak az Októberi Forradalom után nyerte el függetlenségét.) A bolsevikok úgy határoztak, hogy Leninnek ismét emigrálnia kell. Hajón indult Svédországba – de a rendes kikötőben már nem szállhatott fel, mert ott is rendőrök lestek rá. Jó három kilométert kellett gyalogolnia egy kis szigetig a jégen, a jég azonban vékony volt, több ízben beszakadt alattuk. Lenin majdnem a vízbe fulladt. Mint később elmondta, arra gondolt akkor: milyen ostoba dolog lenne így meghalni.

Krupszkaja követte az emigrációba. Hosszas hányattatás után 1908 elején érkeztek újra Svájcba. Mikor végignézett a csendes, kihaltnak tetsző genfi utcán, Lenin így sóhajtott fel: „Úgy érzem magam, mintha azért jöttem volna ide, hogy belefeküdjek a sírromba."

Megkezdődött második emigrációja, mely egészen 1917-ig tartott, s mely – Krupszkaja szerint – még keservesebb, sokkal nehezebb volt, mint az első.

Tanít,
maga is
tanulásra készen,
a szétvert
pártot
újra egybekalapálja.

Rettenetes elnyomás hónapjai-évei következtek Oroszországban. Megteltek a börtönök – a letartóztatottakat középkori kegyetlenséggel gyötörték; büntető különítmények, rögtönítélő bíróságok alakultak; sok ezren estek az ellenforradalmi terror áldozatául. Különösen üldözték a szociáldemokrata pártot, s hiába alakult meg például újra meg újra a Pétervári Pártbizottság, tagjait – hat pártbizottságét egymás után – teljes létszámban letartóztatták. (Ezekben a zűrzavaros időkben a cári rendőrségnek sok besúgót, provokátort is sikerült beépítenie a szociáldemokrata szervezetekbe.) A nagy vérveszteségek s a vereség okozta rossz hangulat következtében erősen csökkent mind a szociáldemok-

A IV. állami duma tagjai száműzetésben

rata párt, mind a szakszervezetek taglétszáma. 1911-ben egy francia vicclapban gonosz hirdetés jelent meg: tekintélyes jutalmat ígértek annak, aki Leninen, Zinovjevon és Kamenyeven kívül még egy bolsevikot ismer. A vicc azonban legfeljebb a forradalom ellenségeinek kívánságát tükrözte. Minden vérveszteség ellenére megmaradt ugyanis – börtönben, száműzetésben, emigrációban, illegalitásban – a proletárpárt szilárd magva, mely köré, amint oszlott a kábultság, hamarosan újabb forradalmárok tömörültek.

Minden ember ereje a nehéz helyzetekben mutatkozik meg igazán. Második emigrációjának első heteiben-hónapjaiban Lenin keserű volt és nagyon-nagyon fáradt. Ám –

sokakkal ellentétben – egy pillanatra sem kételkedett a forradalom jövőjében. „Az orosz nép már nem az, ami 1905 előtt volt – írta. – A proletariátus megtanította harcolni. A proletariátus el is vezeti a győzelemhez." A pártról pedig így vélekedett: „A forradalom előtt hosszú éveken át tudtunk dolgozni. Nemhiába neveztek bennünket sziklaszilárdaknak. A szociáldemokraták olyan proletárpártot teremtettek, amely nem csügged el az első harci roham sikertelensége láttán, amely nem veszti el a fejét, és nem bocsátkozik kalandokba. Ez a párt a szocializmus felé tart, és nem teszi függővé magát és sorsát a polgári forradalmak egyik vagy másik szakaszának kimenetelétől. Éppen ezért mentes a burzsoá forradalmak gyenge oldalaitól. És ez a proletárpárt győzni fog."

Visszavonulni is tudni kell – hangoztatta Lenin –, mégpedig úgy, hogy közben megteremtsük a további előnyomulás feltételeit. És emiatt különbözött össze számos tekintélyes szociáldemokrata csoporttal. Az egyik csoport, mely mensevikekből állt, úgy vélte, hogy a forradalom veresége után meg kell szüntetni, „likvidálni" kell az illegális pártot (ezért nevezték őket likvidátoroknak), és minden munkát az engedélyezett önkormányzati szervekben és szakszervezetekben kell végezni. A másik csoport – jórészt a bolsevikok közül – az ellenkező végletet képviselte: vissza kell hívni, mondták, a szociáldemokratákat a legális szervezetekből, s a

pártnak szigorúan konspirált szervezetté kell átalakulnia. (E csoport elnevezése: otzovisták, vagyis „visszahívók".)

Pánik szülte, ártalmas gondolatok – mutatott rá Lenin. Az első: megalkuvás, alkalmazkodás a cárizmushoz, s végső soron a forradalomról való lemondást jelenti. A másodikban mintha a régi terroristák szelleme kísértene; ha az általuk javasolt utat követné, a párt elszigetelődne, s létének értelme kerülne kockára: az, hogy a tömegeket forradalmi útra vezesse. És nyomban vitatkozni kezdett mind a két irányzattal.

„Hiába, ilyen az én sorsom – írta Inyessza Armandnak, a nagyszerű bolsevik asszonynak, régi barátjuknak és küzdőtársuknak. – Egyik harci kampány a másik után a politikai ostobaságok, ízetlenségek, az opportunizmus stb. ellen. Ez így megy 1893 óta. És emiatt gyűlöl engem egy csomó szimpla fráter. De én azért mégsem cserélném el ezt a sorsot az ilyen alakokkal való »békéért«."

Pedig még Gorkij is megpróbálta a különböző csoportokat összebékíteni. Lenin nagyon szerette Gorkijt. Az V. pártkongresszustól kezdve élete végéig szoros barátság fűzte vele össze. Rengeteget vitatkoztak, néha nagyon keményen odamondogattak egymásnak. Lenin azonban mindig törődött Gorkijjal, s mindig türelmesen igyekezett meggyőzni.

1908 tavaszán meglátogatta az írót, aki akkor Olaszországban, Capri szigetén beteg

Lenin A. Bogdanovval sakkozik Gorkijnál Capri szigetén

tüdejét gyógyította. Néhány nagyon kellemes napot töltöttek együtt – a békítési kísérleteket azonban Lenin visszautasította. Megint elvekről, megint a forradalom jövőjéről volt szó, s ő, aki gyakorlati politikusként, ha a helyzet úgy kívánta, hajlékony is tudott lenni, ilyen ügyekben nem ismert megalkuvást. „...valósággal tajtékoztam dühömben... inkább felnégyeltetem magam, semhogy beleegyezzem abba, hogy egy olyan lap vagy olyan testület munkatársa legyek, amelyik ilyesféle dolgokat hirdet" – írta ekkortájt Gorkijnak, néhány szociáldemokrata filozófus antimarxista tanulmánykötete olvastán.

Indulatos ember volt Lenin? Alighanem. De hát elképzelhető-e forradalmár – indulatok nélkül? A tudatos forradalmárt nem az különbözteti meg sem az ösztönös lázadótól, sem a hisztérikus anarchistától, hogy nincsenek indulatai. Hanem az, hogy nem az indulatok uralkodnak rajta, hanem ő uralkodik indulatain.

Kortársak mesélik: Lenin, ha dühös vagy valamiért nagyon izgatott volt, viaszfehérre sápadt. Ám indulatoktól sápadt arccal is józanul mérlegelt, logikusan gondolkozott, következtetett.

Indulatait akkoriban egy új, szilárdabb egység kikovácsolására összpontosította. Nagy szükség volt erre; mint vesztett csaták után oly gyakori, sokan meginogtak, kétségbeestek. A politikai válsághoz világnézeti válság társult. Néhány orosz szociáldemokrata filozófus – köztük a bolsevik frakció egyes tagjai is, mint például Bogdanov, Bazarov, Lunacsarszkij – műveiben megkérdőjelezte a materializmus alapjait. Némelyek a lét és a tudat viszonyának összezavarásában odáig mentek, hogy egyesíteni akarták a marxizmust a vallással. Lunacsarszkij – akit Lenin tehetségéért, szellemességéért, műveltségéért egyébként nagyon kedvelt – 1908-ban megjelent, *A vallás és a szocializmus* című művében azt állította, hogy a tömegek nehezen értik meg a marxizmus „szigorú és hideg formuláit", s hogy létre kell hozni egy új vallást, „a munka vallását". A szociáldemok-

ráciát pedig úgy tüntette fel, mint „új, nagy vallási erőt".

Lenin az ilyen és hasonló, „istenépítésnek" nevezett elméletekről úgy vélekedett, hogy mindez a forradalom „kétségbeesett és fáradt" kispolgári útitársainak az ideológiája. Tisztában volt azonban azzal is, hogy táptalajuk nemcsak a vesztett csata utáni csaló-

A *Materializmus és empiriokriticizmus* címlapja

dottság és kiábrándultság, hanem az a bizonytalanság is, amelyet a filozófusok századunk elején a természettudományos világkép rohamos átalakulása miatt éreztek. Hiszen ekkoriban kezdődött a fizika forradalma. Lenin nyomban felfigyelt rá: mekkora veszélyeket rejteget a világnézeti zűrzavar a forradalmi mozgalom szempontjából. Egyszersmind megértette és átérezte annak szükségességét is, hogy a természettudományok új eredményeit a marxista, dialektikus materializmus filozófiájával egybevesse, filozófiailag feldolgozza, általánosítsa.

Mindig is erős érdeklődés élt benne a filozófia iránt. Fiatalon alapos filozófiai műveltséget szerzett, és most megint szevedélylyel vetette magát a munkába. Reggeltől estig Genf, Párizs, London könyvtárait búj-ta – külön azért ment néhány hétre Londonba, hogy a British Museumban dolgozzék –, kétszáznál több könyvet, cikket tanulmányozott át. E nagy munka terméke a *Materializmus és empíriokriticizmus* című könyv, melyet Lenin 1908 tavaszán kezdett írni, és kéziratát novemberben már el is küldte Oroszországba, kiadásra.

A természettudományos világkép, melyet Lenin a *Materializmus és empíriokriticizmus* megírásakor ismert, azóta ismételten átalakult, megváltozott. A változások nem cáfolták meg azonban a dialektikus materializmus filozófiai alapelveit, melyeket Lenin ebben a műben megvédelmezett. És még tanul-

ságosabb a könyv módszertani szempontból. Azt a kötelezettséget hagyta a későbbi marxistákra, hogy mindenkor élénken figyeljék, alaposan tanulmányozzák és marxista módon dolgozzák fel a tudományok újabb és újabb eredményeit.

Ez alól – figyelmeztet a lenini példa – sem a gyakorlati, politikai munka özöne, sem a mindennapi élet ezernyi gondja-baja nem adhat felmentést. Hiszen Leninnek ez idő tájt mindkettőből bőségesen jutott. Tovább folytatta vitáit a likvidátorokkal és otzovistákkal. Némelyeket, mint például – nagy örömére – Lunacsarszkijt, sikerült meggyőznie, mások egyre jobban eltávolodtak tőle. Ebben az időben különösen sokat viaskodott Trockijjal, aki hol a likvidátorok, hol az otzovisták álláspontjához közeledett, de mindenképpen a lenini irány ellenlábasa volt.

Szerkesztette a Proletarij című újságot (nagy részt vállalva a külföldi kiadásnak, az illegális hazaszállításnak az iszkrás időknél is nehezebb aprómunkájából), 1910 végétől pedig segítette a Pétervárott nagy nehézségek árán kiadott Zvezda (Csillag) című legális, bolsevik hetilapot, mely neki is több mint ötven kisebb-nagyobb cikkét közölte. Ebben az időben lépett vezetőként a nemzetközi munkásmozgalom porondjára. A Nemzetközi Szocialista Irodában – az európai szociáldemokraták szervezetében – az OSZDMP képviselőjeként védelmezte a különböző országok baloldali szocialistáit.

Párizsban készült Leninről ez a kép 1910-ben

És életkörülményei e hihetetlen mennyiségű munka közben nem voltak sem nyugodtak, sem kiegyensúlyozottak. 1908 végén Párizsba költöztek. Párizsi éveikre Krupszkaja úgy emlékszik vissza, mint életük legnyugtalanabb, legzűrzavarosabb időszakára. „Párizs olyan város, hol igen kellemetlen és igen fárasztó az élet annak, aki csak szerény anyagi eszközökkel rendelkezik" – írta Lenin egyik levelében. Márpedig az ő anyagi eszközeik ebben az időben a szerénynél is szerényebbek voltak. Szűkös cikkhonóráriumokból, fordításokból éltek. Lakásukban alig volt

pár darab bútor, s mint korabeli emigránsok megjegyezték, „inkább diáktanyához, semmint családi otthonhoz hasonlított". Ez azonban csak a lakás szegényes, szűkös berendezésére vonatkozott. A „bohém" rendetlenséget – sok emigránstól eltérően – Lenin nem tűrte maga körül. „Szerette a rendet – emlékezik vissza lakásukra Mescserjakov –, a dolgozó- és hálószobájában mindig makulátlan rend volt... Ha rágyújtottak a szobájában – bár akkor még nem volt tilos dohányozni a jelenlétében –, homlokát ráncolta, kinyitotta az ablakot, és általában látszott rajta, hogy nagyon nem tetszik neki a dolog..."

Lenin biciklin járt a távol fekvő könyvtárakba, ami már az akkori párizsi forgalomban is fárasztó dolog volt. (A gondolataiba mélyedt kerékpározót két ízben is érte a párizsi utcán kisebb baleset.) Szegényesen étkeztek. Krupszkaja mosolyogva emlékezik arra, hogy amikor Krakkóba költözvén, lakásukat egy lengyel karmesternek adták át, a karmester nem győzte faggatni Lenint a háztartási dolgokról. „...»És a libahús mibe kerül? És a borjúhúsnak mi az ára?« Iljics nem tudta, mit válaszoljon. Libahús? Borjúhús?... Neki nem sok dolga akadt a háztartással, de én sem tudtam semmit mondani a libáról és a borjúhúsról, mert Párizsban sem ezt, sem azt nem ettünk, a lóhús és a saláta ára iránt viszont a karmester nem érdeklődött." A legnagyobb takarékosság mellett is

nehéz helyzetbe jutottak időnként. „Magamról csak annyit, hogy keresetre van szükségem. Különben egyszerűen éhenpusztulunk! Pokoli a drágaság, s nincs miből élnünk" – írta Lenin valamivel később egyik elvtársának.

De még az anyagi gondok voltak a legcsekélyebbek. Állandóan aggódnia kellett Oroszországban maradt elvtársaiért, hozzátartozóiért. Testvérei felváltva – néha ketten is egyszerre – hol börtönben, hol száműzetésben voltak. Édesanyjának (a saját helyzetét gyakran megszépítve) egymás után írta a megnyugtató leveleket: „Drága Anyuska! A napokban írtam neked Manyácska meg Anyuta letartóztatásával kapcsolatban. Szeretnék még beszélni veled. Félek, hogy most túlságosan magányosnak érzed magad... Kérlek, írj néhány szót, drágám, hogy tudjam: egészséges vagy-e, és hogy érzed magad – van-e valami újság; vannak-e ismerőseid Szaratovban? Talán ha gyakrabban írunk egymásnak, mégsem fogsz annyira szomorkodni..."

Párizs abban az időben tele volt börtöntől, kínzásoktól megviselt, a vereség miatt kétségbeesett orosz politikai emigránsokkal. „...szünet nélkül jöttek újabb és újabb emberek, akik a cári kormány eszeveszett üldözése elől menekültek; elnyűtt, tönkrement idegzetű emberek, akiknek nem volt sem perspektívájuk, sem egy lyukas garasuk, és Oroszországból sem várhattak segítséget" –

Lenin édesanyja idősebb korában

írja Krupszkaja. Lenin, felesége és barátaik segítettek ezeknek az embereknek elhelyezkedni. Nem volt könnyű: sokan a szó szoros értelmében éheztek. Voltak, akik súlyos betegen érkeztek – ezeket emigráns és francia szocialista orvosokhoz vitték, segélyeket szereztek számukra. Voltak, akik lelkileg roppantak össze: egymást követték az oktalan civódások. Akadt, aki inni kezdett, s olyan is, akit az öngyilkosságról kellett lebeszélni. (Lenin feljegyezte: néhány esetben nem sikerült.) Egy-két elvtárs az oroszországi szenvedésektől meg a párizsi nyomortól megtébolyodott...

Lenin intézkedett, szervezett, minden módon megpróbált segíteni azokon, akik nehéz

helyzetbe kerültek. Berlinbe például így írt egyik örmény ismerősének:

„Nem tudom, tudomására jutott-e a szomorú hír közös barátunkról, Szuren Szpandarjanról, akinek révén Berlinben megismerkedtünk. Szpandarjant Bakuban letartóztatták. Felesége azt írja Szpandarjan apjának, hogy nincs, aki gondoskodjék róla, ágya sincs, semmije sincs. Nincs, aki tejet stb. vinne be neki. Szpandarjan apja azt mondta nekem, hogy Bakuban sok ismerőse van, és hogy írt egyiknek. Hogy miért csak az egyiknek, nem tudom.

Szpandarjan apja itt él (Hotel Nicole, 19. Rue Pierre Nicole, Paris). Nagyon betegnek és öregnek látszik. Fia megígérte neki, hogy minden tőle telhetőt megtesz, hogy pénzt küldhessen neki Bakuból – de letartóztatása miatt nem küldhetett. Az apa pénz nélkül van, lakásából ki akarják tenni. Helyzete igen szomorú, sőt kétségbeejtő.

Mi egy kis kölcsönnel kisegítettük. De mégis elhatároztam, hogy írok Önnek. Ön valószínűleg ismeri Szpandarjan ismerőseit és barátait Bakuban meg Párizsban. Szpandarjan apja nemegyszer küldött leveleket úgy, hogy elfelejtette megcímezni őket. Ezért nagyon félek, hogy nem jutnak el levelei Bakuba. Ismer Ön valakit Bakuban, akinek írhatnánk Szurenről, és akit megkérhetnénk, hogy törődjön vele? Továbbá, ha vannak közös ismerőseik, igen fontos volna törődni az apával is. Azt mondják, hogy gazdag fia

van Jekatyerinodarban. Jó lenne, ha erélyes hangon írna neki, hogy küldjön minél több pénzt az apjának, hogy az rendezhesse adósságait, és elutazhasson.

Remélem, hogy Ön a két Szpandarjan érdekében mindent megtesz, ami módjában áll, és erről néhány sorban értesít..."

A sok gond hihetetlenül zaklatottá tette a légkört. És Lenin mégis roppant önfegyelemmel, kitartóan dolgozott. Ahogy mondta: „szigorú életrendet" épített ki magának. Reggel nyolckor kelt, elment a Nemzeti Könyvtárba, délután kettőkor tért haza. Otthon is tovább dolgozott. Krupszkaja nagyon vigyázott, hogy lehetőleg ne sokat zavarják. Bár akkoriban rengetegen fordultak meg náluk.

Mert Lenin folytatta pártépítő-pártszervező munkáját. 1910-ben összehívták Párizsban az OSZDMP Központi Bizottságát, ahol – háromhetes vitában – megpróbálták a különböző frakciókat egyesíteni. A határozatokban létre is hoztak valami megegyezésfélét, a gyakorlatban azonban kevés eredményre jutottak. Lenin ekkor minden figyelmével az „egyszerű szociáldemokraták" felé fordult. „Utálatos dolog ezeknek az anekdotába illő eseményeknek, ennek a civakodásnak és botránynak, ennek a gyötrődésnek és »váladéknak« a kellős közepében csücsülni, és mindezt közvetlen közelből figyelni – írta Gorkijnak. – De ez a hangulat nem uralkodhat el rajtunk. Az emigrációs élet

Ebben a longjumeau-i házban tartott politikai és gazdaságtörténeti előadásokat Lenin

százszor nehezebb most, mint a forradalom előtt. Az emigráció és a civakodás elválaszthatatlan egymástól. De a civódás nem számít; kilenctized része külföldön játszódik le: a civódás csupán afféle járulék. A párt, a szociáldemokrata mozgalom viszont a mostani helyzet minden pokoli nehézsége közepette is szüntelenül fejlődik... és a szociáldemokrácia *egésze* nyíltan és becsületesen leküzdi ezeket a válságokat."

1911-ben a Párizs környéki Longjumeauban pártiskolát szerveztek, ahová Oroszországból főként munkásokat hívtak. Az iskolát orosz falusi tanítók tanfolyamának álcázták. (Csodálkoztak is a Párizs környéki kispolgárok: milyen meggyötörtek, és mi-

lyen szegényes külsejűek, jó időben mezítláb járnak az orosz falusi tanítók.) A pártiskolán Lenin tartott előadássorozatot politikai gazdaságtanból, valamint az agrárkérdésről, a szocializmus elméletéről és gyakorlatáról. Ezenkívül párttörténeti, jogi, irodalmi előadássorozatok és szemináriumok voltak, továbbá gyakorlati foglalkozás a lapszerkesztés technikájából.

Az emigráció nyomasztó légköre lassan oldódni kezdett. Mindenekelőtt azért, mert Oroszországban új forradalmi fellendülés kezdődött. Már 1910 közepétől szaporodtak, 1911-től 14-ig, a háború kitöréséig pedig évről évre ugrásszerűen növekedtek a sztrájkok. És a sztrájkok háromnegyed része már 1912-ben politikai jellegű volt.

A forradalmi fellendülés láttán, Lenin javaslatára, 1912 elején összehívták az OSZDMP konferenciáját Prágában. Lenin nem akart szakadást: valamennyi szociáldemokrata csoport képviselőit meghívták a konferenciára. A likvidátor mensevikek azonban nem mentek el. Lenin nem esett kétségbe emiatt. „Ma élethalálharcról van szó, s a siránkozások, a panaszkodások semmit sem érnek" – mondta. Majd megállapította: „Két pártunk van, ez tény; létük az orosz valóságban gyökerezik."

A konferencia jóváhagyta Lenin taktikai irányvonalát: a legális és illegális tevékenység egybekapcsolását. Megállapítva az újabb forradalmi fellendülés tényét, megerősítette,

A lénai vérfürdő áldozatai

hogy a cél most: a cárizmus megdöntése, a demokratikus forradalom véghezvitele, a köztársaság megvalósítása. „Végre sikerült – a likvidátor söpredék ellenére – újjáteremteni a pártot. Remélem, velünk együtt örül ennek" – írta Lenin Gorkijnak.

Nem sokkal ezután a Léna folyó menti aranybányákban nagy tüntetés volt: a munkások a korábbi sztrájkokban letartóztatott társaik szabadon bocsátását követelték. A katonaság a tömeg közé lőtt: 270 tüntetőt megöltek, 250-et megsebesítettek. Válaszul egész Oroszországban tömegsztrájkok és

diákzavargások törtek ki. Ezeket katonai zendülések követték, melyeket tömeges kivégzésekkel igyekeztek elfojtani, ami újabb szolidaritási sztrájkokat váltott ki.

Lenin 1912 nyarán elhagyta Párizst, s hogy közelebb legyen Oroszországhoz, Krakkóban telepedett le. (Lengyelországnak ez a része osztrák fennhatóság alatt állt.)

Krakkóban, majd – Krupszkaja betegsége miatt – a közeli Poroninban éltek egészen az első világháború kitöréséig.

Amikor tartózkodási engedélyt kért, Lenint mint külföldit kihallgatták a rendőrségen. Arra a kérdésre, hogy mi a foglalkozása, és miből él, ezt válaszolta: „Egy pétervári orosz demokratikus lap, a Pravda s egy Párizsban megjelenő orosz lap, a Szocial-Demokrat tudósítója vagyok, s ez megélhetésem forrása."

Lenin nemcsak ebben az esetben vallotta magát újságírónak. Valahányszor kérdőívet kellet kitöltenie, a „főfoglalkozása" rovatba mindig, még államfő korában is, ezt írta: *litye*rator – amit néha hibásan „irodalmár"-nak fordítanak magyarra, holott valódi jelentése: *publicista,* esetleg: *közíró.*

1912-ben pedig ismét nagyon sokat foglalkozott a sajtóval. Az év tavaszán ugyanis az orosz szociáldemokraták nagy eredményt értek el: sikerült legális napilapot kiadniuk. Ez a lap a Pravda, mely azóta is (a háborús kényszerszünetet leszámítva) a bolsevikoknak, majd később a Szovjetunió Kommunis-

Séta Zakopane környékén

ta Pártjának a központi lapja. Munkástömeglapnak készült, széles körű levelező- és terjesztőhálózattal. Eleinte 30–40 000 példányban jelent meg, az első világháború kitöréséig elérték a 60 000-es példányszámot. (A Pravda ma a világ egyik legnagyobb újsága: példányszáma meghaladja a tízmilliót.)

Lenin rendkívüli fontosságot tulajdonított a Pravdának, és kezdettől a legszenvedélyesebben részt vett munkájában. Szinte minden számba írt: cikket, jegyzetet, tudósítást stb.; a legtöbb számban több írása is

ПРАВДА

ЕЖЕДНЕВНАЯ РАБОЧАЯ ГАЗЕТА

Годъ изданія первый.

№ 1. Воскресенье 22 апрѣля 1913 г. ЦѢНА 2 коп.

ОТКРЫТА ПОДПИСКА
НА ЕЖЕДНЕВНУЮ РАБОЧУЮ ГАЗЕТУ
„ПРАВДА".

„ЗВѢЗДА"

От редакціи.

На грани.

Наши цѣли.

По независящимъ отъ редактора обстоятельствамъ объявленная продажа № 1 „Правды" по повышенной цѣнѣ въ пользу семей убитыхъ локаутомъ рабочихъ не можетъ состояться.

A Pravda
1912 áprilisában
megjelent első száma

megjelent. A pétervári szerkesztőséggel többször vitázott is, különösen, ha cikkei élét tompították, ha elhagyták az erősebb, vitatkozó részeket. Olminszkijnak, a szerkesztő bizottság egyik vezető tagjának például ezt írta: „Mióta árt egy napilapnak, ha dühös hangon ír arról, ami rossz, ami ártalmas, ami helytelen?... Ellenkezőleg, kollégák, higy-

gyék el, ellenkezőleg. Aki düh nélkül ír arról, ami ártalmas, az unalmasan ír."

Nagy figyelemmel olvasgatta a közlés előtt hozzá eljutott írásokat, s különös élvezettel a munkásolvasók leveleit. „Milyen egyszerűen és jól tudnak írni – mondta gyakran, egyik akkori munkatársának visszaemlékezése szerint. – Minél közelebb a köznyelvhez, annál jobb! Nem számít, hogy a szerző olyan oldalról közelíti meg a kérdést, és olyan kifejezéseket meg érveket használ, amelyek a magunkfajtának eszébe sem jutnának. Annál jobb! Fő, hogy a lényeget illetően legyen helyes."

Kapcsolata Oroszországgal különben is élénk volt. Az akkori Galícia osztrák és orosz fennhatóság alatt álló részei közt viszonylag könnyű volt a közlekedés. Leninéknél jöttek-mentek az orosz szociáldemokraták. A szokott módon, szerényen, csendesen éltek. Nagyokat sétáltak – Zinovjev el is nevezte Lenint, Krupszkaját és néhány barátjukat a „sétálók pártjának". Lenin ismét sok szépirodalmat olvasott. És most is rengeteget dolgozott. Kétéves lengyelországi tartózkodása alatt, álneveken és a saját nevén, a legális és illegális sajtóban több mint négyszáz cikket, tanulmányt írt. Az oroszországi forradalmi mozgalom helyzetén és feladatain kívül elsősorban a fenyegető háború foglalkoztatta, a háború jellegét vizsgálta, és igyekezett meghatározni a szociáldemokraták állásfoglalását a háborúhoz. Már azon

is törte a fejét: milyen új viszonyok fognak kialakulni Oroszországban a különböző nemzetiségek között, ha az elkerülhetetlen háború polgárháborúvá változik. Ezen a szálon elindulva kezdte tanulmányozni a nemzeti kérdést általában.

1914 tavaszán egy lengyel újságíró interjút készített Leninnel a háborús veszélyről.

„Ön várja a konfliktust? – kérdezte az újságíró.

– Nem, én ezt nem akarom – tiltakozott Lenin. – Miért is akarnám? Minden tőlem telhetőt el fogok követni azért, hogy útját álljuk a mozgósításnak és a háborúnak. Nem akarom, hogy a proletárok milliói kénytelenek legyenek egymást irtani, hogy nekik kelljen megkeserülniük a kapitalizmus esztelenségét. Ebben a tekintetben nem lehet félreértés. Más dolog objektíve előre látni a háborút, s ha e nagy szerencsétlenség bekövetkezik, a lehető legnagyobb mértékben felhasználni. S teljesen más dolog akarni a háborút, s ennek érdekében dolgozni."

A háború, melyet Lenin évek óta elkerülhetetlennek látott, 1914. augusztus 1-én tört ki. Oroszországban erőteljes forradalmi fellendülést szakított félbe. Azon a nyáron már nagyszabású politikai sztrájkok voltak. Májusban Bakuban általános sztrájk tört ki. Július 7-én Pétervárott 130 000-en sztrájkoltak. Pétervár, Baku és Lódz utcáin barikádokat emeltek. Mindennek hosszú időre véget vetett a háború.

Az imperializmuson
nincs ruha,
hamis a fogsora,
a hasa löttyedt,
a vértenger neki
Hekuba,
szuronyt szegezve
befalja a földet.

Lenint a háború kitörése Poroninban érte. Az osztrák–orosz hadüzenet után néhány nappal letartóztatták mint ellenséges hatalom „alattvalóját", aki ráadásul – tudták, hiszen az osztrák szolgálatban álló helybeli rendőrség is figyelte – szoros kapcsolatot tart fenn Oroszországgal.

A házkutatáskor lefoglalt jegyzeteit, statisztikai táblázatait kémfeljegyzéseknek, rejtjelkulcsoknak vélték. Ma ez kissé mulatságosan hangzik, akkor azonban közvetlen életveszélyt jelentett. Háborúk kezdetekor mindig nagy a kémhisztéria, s a hadbíróságok nem sok időt vesztegetnek holmi bizonyítási eljárásra.

Krupszkaja riasztotta a lengyel és osztrák

Lenin közvetlenül a börtönből való szabadulása után Novij Torg városában. A képet Borisz Vigilev orosz geológus készítette Lengyelországban

szociáldemokratákat, akik Krakkóban és Bécsben különböző hivatalos személyeknek megmagyarázták, hogy Lenin a cár ellensége. Így nem egészen két hét múltán kiszabadult. Ajánlatosnak látták azonban Poronint nagyon gyorsan elhagyni. Többek közt azért is, mert a cári csapatok erősen közeledtek Krakkóhoz. Mint később kiderült, az orosz belügyminisztérium fel is szólította Alekszejev tábornokot, az előrenyomuló egységek parancsnokát, hogy amint megtalálja, tartóztassa le Vlagyimir Uljanovot, „az inkább csak Lenin néven ismert veszedelmes forradalmárt", és adja át a pétervári városparancsnokságnak.

Lenin és családja a semleges Svájcban telepedett le. Eleinte Bernben, később Zürichben laktak. Megérkezésük után mindjárt másnap összegyűltek a Bernben tartózkodó bolsevikok, és Lenin elmondta nekik: mi a véleménye a háborúról.

Álláspontja a háborúval kapcsolatban kezdettől egyértelmű és világos volt: ez a háború valamennyi hadviselő fél részéről igazságtalan, rablóháború, a különböző tőkés és hatalmi csoportok piacszerzési meg területszerzési céljait szolgálja; a munkásoknak és általában a dolgozóknak nem fűződik hozzá semmi érdekük, ezzel szemben minden szenvedés nekik jut osztályrészül.

Az első világháború kezdetén különleges szellemi és erkölcsi bátorság kellett Lenin véleményének hangoztatásához. A háború első heteiben-hónapjaiban egész Európában magasra csapott a nacionalista hullám. A németek a franciákat és az oroszokat gyalázták – a franciák a németeket meg az osztrákokat; Magyarországon felvirágozott katonák énekelték buzgón: „Megállj, megállj, kutya Szerbia..." Krupszkaja feljegyezte, hogy míg vonatjuk nagy lassan végigvánszorgott az osztrák tartományokon és Ausztrián, léptennyomon soviniszta agitációba ütköztek: „A pályaudvarokon mindenféle szentképeket, imákat osztogattak a katonáknak. Kikentkifent, egyenruhás ficsúrok járkáltak fel és alá. A vagonokon különféle feliratok ékeskedtek, amelyek utasították a katonákat,

Zürich látképe

mit tegyenek a franciákkal, angolokkal, oroszokkal: »Jedem Russ ein Schuss!« (Minden orosznak egy golyó!)"

A Leninnel egy gondolkozású Krupszkaja tehát nyomban megérezte az egész helyzet szörnyű képtelenségét. A katonaruhába öltöztetett parasztoknak és munkásoknak – a legtisztábban látó keveseket kivéve – hosszabb idő kellett a kijózanodáshoz. Az európai szociáldemokraták jó része is a háborús hangulat befolyása alá került. „Védeni kell a hazát" – vélték – a *velük szemben álló* országok reakciós kormányzata ellen.

Lenin ezzel szemben megmutatta, hogy ebben a háborúban *valamennyi* ország kormánya reakciós. A munkásoknak és parasztoknak egyetlen lehetőségük van arra, hogy véget vessenek a vérontásnak: ha fegyvereiket *„saját"* kormányuk ellen fordítják, vagyis a háborút polgárháborúvá változtatják.

Az Oroszországban élő bolsevikok egyetértettek vele, a háború első napjaiban nagy tüntetéseket is szerveztek. Az emigránsok véleménye azonban megoszlott. Lenint különösen fájdalmasan érintette – eleinte nem is akarta elhinni –, hogy Plehanov is a „honvédőkhöz" csatlakozott. De érzelmei nem akadályozták meg abban, hogy kezdettől fogva nyílt vitába szálljon a háborút igazoló nézetekkel.

Lenin munkastílusához hozzátartozott, hogy minden jelenségnek, amivel találkozott, tudományos szempontból utánanézett, átgondolta, és azután határozott a tennivalókról. Apróság, de jellemző apróság, hogy mikor felesége Basedow-kórban (a pajzsmirigy működésének zavara) megbetegedett, rögtön tanulmányozni kezdte az orvosi szakirodalmat. Ilyen volt a természete, ez a munkamódszer segítette hozzá, hogy tisztán lásson – kicsiny és nagy ügyekben.

Persze, ehhez fantasztikus munkabírás, gyorsaság, kivételesen éles felfogóképesség kellett.

Régi barátja, Lepesinszkij jegyezte föl: mennyire elcsodálkoztak egyszer, egy hosszú, közös utazáson Lenin olvasási tempóján. Valami komoly könyv volt Lenin kezében (alighanem idegen nyelvű), s alig telt el fél perc, máris lapozott egyet. Megkérdezték tőle: vajon végigolvassa-e, vagy csak átfutja szemével az oldalakat?

„Vlagyimir Iljics kicsit elcsodálkozott a

kérdésen – írja Lepesinszkij –, majd mosolyogva válaszolt:

– Természetesen elolvasom. Méghozzá nagyon figyelmesen, mert a könyv megérdemli.

– De hogy tudja ilyen gyorsan elolvasni egyik oldalt a másik után?

Vlagyimir Iljics azt felelte, hogy ha lassabban olvasna, nem tudná elolvasni mindazt, amivel meg kell ismerkednie."

Forradalmáréletében nem volt ideje szobatudós módjára pepecselni.

Cikkeit, tanulmányait, könyveit a legnagyobb gondossággal írta. A központi pártnyomda egyik korrektora így emlékszik vissza Lenin munkamódszerére: „A cikk megírását megelőzte az átgondolás szakasza, amikor, Vlagyimir Iljics kifejezésével élve, a cikk még »a tintatartóban« volt. Gyakran előfordult, hogy előbb kidolgozta a vázlatát vagy a vezérszavait. Vlagyimir Iljics kéziratai között nem kevés az olyan, amelyikben egyetlen javítás sincs. De sokszor heteken át javítgatta a már kész kéziratot." A korrektor – Adoratszkij – azt is följegyezte, hogy Lenin többnyire maga végezte, és nagyon gondosan végezte írásainak korrigálását, vagyis a sajtóhibák kijavítását. Még olyan részletkérdések iránt sem volt közömbös, hogy milyen betűtípusból szedik a címeket, alcímeket.

Krupszkaja találó megállapítása szerint „a harc és a tanulás, a tanulás és a tudományos munka mindig a legszorosabban összefonódott nála, mindig a legszorosabb, a leg-

közvetlenebb kapcsolatban állt egymással, habár első látásra úgy tűnhetett, hogy ez csupán párhuzamos munka."

Közvetlenül a háború kitörése előtt kezdte például tanulmányozni a nemzeti kérdést. 1913-ban, 14-ben és 15-ben számos cikket, tanulmányt írt erről – köztük olyan nevezetes, klasszikus munkákat, mint a *Kritikai megjegyzések a nemzeti kérdésről, A nemzetek önrendelkezési jogáról és A nagyoroszok nemzeti büszkeségéről* –, melyekben szembeszállt a nacionalizmussal, mint más nemzetek megvetésének és elnyomásának ideológiájával és politikájával, egyszersmind pártjára kelt az elnyomott nemzetek nemzeti felszabadító mozgalmainak, és rámutatott az egészséges, józan hazaszeretet létjogosultságára, pozitív mivoltára.

Ezekben a művekben már megtaláljuk az elvi alapját a győztes forradalom majdani nemzetiségi politikájának. És ezzel egyidejűleg Lenin még nagyobb jelentőségű, még átfogóbb munkához látott: vizsgálni kezdte, hogyan alakult, milyen új vonásokat mutat Marx és Engels óta a kapitalizmus fejlődése az egész világon.

Viták, megbeszélések, cikkek sorozatával igyekezett az emigráns orosz szociáldemokraták egységét, amennyire lehet, helyreállítani. Kapcsolatot keresett és talált az otthoniakkal, ami a háborús Európán keresztül hosszadalmas, bonyolult dolog volt; az összeköttetés gyakran meg-megszakadt.

Bernben Leninék nem érezték jól magukat. „Szorgalmasabban bújtuk a könyvtárakat, mint valaha – emlékszik vissza Krupszkaja –, rendszeresen jártunk sétálni, de mindez nem tudta feledtetni velünk azt az érzést, hogy be vagyunk zárva ebbe a kispolgári-demokratikus kalickába... Svájcban mindenütt hamisítatlan nyárspolgári légkör honolt... Bern túlnyomóan közigazgatási és művelődési jellegű város. Sok jó könyvtára van, sok tudósa, de egész életét keresztül-kasul átitatja valamiféle kispolgári szellem. Bern nagyon »demokratikus«, a köztársaság legfőbb hivatalos személyiségének felesége mindennap rázza a szőnyegeket az erkélyen, de ezek a szőnyegek, a kispolgári otthon kényelme, mindenestül elnyelik a berni asszonyt. Béreltünk az ősszel egy villanyvilágításos szobát, s oda vittük bőröndünket, könyveinket. Amikor a hurcolkodás napján benéztek Sklovszkijék, megmutattam nekik, milyen csodásan ég a villany. De mihelyt Sklovszkijék elmentek, berontott a háziasszony, és követelte, hogy már másnap hagyjuk el a lakást, mert nem tűri, hogy nála nappal égessék a villanyt. Láttuk, hogy szegénynek egy kerékkel kevesebbje van, kivettünk hát egy másik szobát, szerényebbet, villanyvilágítás nélkülit, és másnap átköltöztünk."

Zürichben derűsebb környezetbe kerültek. Első zürichi napjaikat mulatságos közjáték színesítette. Kapura függesztett hirdetés nyomán egy Frau Prelog nevezetű asszonynál

béreltek szobát. Másnap mindjárt el is kellett hagyniuk: visszajött az előző lakó, akinek beverték a fejét, és ezért kórházban volt. Leninnek azonban megtetszett Prelogné lakóinak svájciak közt szokatlan természetessége, a szállásadó asszony nyers, eredeti humora. Egy darabig nála is kosztoltak, és hamarosan észrevették, hogy furcsa körbe, a zürichi alvilág kellős közepébe csöppentek. Lenin és felesége tulajdonképpen élvezte a vagányok és utcalányok számukra szokatlan társaságát. Mégis új ebédlőhelyet kerestek; nem engedhették meg maguknak annak kockázatát, hogy valami zűrös históriába keveredjenek.

Szobát egy szűk mellékutcában, Kammerer csizmadiánál béreltek. (A Spiegelgasse

A Spiegelgasse 14. számú ház Zürichben. Itt lakott Lenin 1916 februárjától 1917 áprilisáig

14. számú házon ma emléktábla van.) Öreg, rossz levegőjű ház volt. De nem akartak elköltözni: nagyon becsülték házigazdáikat, akik forradalmi érzelmű munkások voltak.

„A lakás a szó szoros értelmében »nemzetközi« volt – írja Krupszkaja. – Két szobában laktak a háziak, egyben egy német katona, (civilben sütőmunkás) felesége és gyermekei, a másikban egy olasz, a harmadikban osztrák színészek egy gyönyörű, vörös macskával, a negyedikben mi, oroszok. Sovinizmusnak nyoma sem volt, és egy alkalommal, amikor a gáztűzhely körül összegyűlt az egész női internacionálé, Frau Kammerer szenvedélyesen felkiáltott: »A katonáknak kormányaik ellen kell fordítaniuk fegyverüket!« Ezek után Iljics hallani sem akart arról, hogy máshová költözzünk."

Berni és zürichi évei alatt Lenin az egész európai munkásmozgalom egyik elismert vezetője lett. A II. Internacionálé a háborúban teljesen széthullott; „...meghalt, legyőzte az opportunizmus" – mondta róla Lenin, és már az új, forradalmi Internacionálé megalakításán gondolkozott. 1915-ben Zimmerwaldban, a Nemzetközi Szocialista Iroda konferenciáján kialakult egy – jóllehet akkor még kisebbségben levő – nemzetközi baloldali szocialista csoport, mely „zimmerwaldi baloldal" néven vált ismertté a munkásmozgalom történetében, s pár év múltán, megerősödve, a kommunista pártok, a III. Internacionálé magva lett.

A konyha Leninék Spiegelgasse 14. szám alatti lakásán

Ez persze csak röviden elmondva ilyen egyszerű. Rengeteg kemény küzdelem, vita jellemezte akkoriban Lenin nemzetközi tevékenységét. Ez nagy erőfeszítést, sok energiát követelt tőle. Krupszkaja feljegyezte: milyen kimerülten, idegesen érkezett vissza Lenin például a zimmerwaldi konferenciáról: „A megérkezését követő napon felmásztunk a Rothornra. »Hatalmas étvággyal« másztunk, ám amint felérünk, Iljics nyomban lefeküdt a földre, nem valami kényelmes pózban, majdhogynem a hóra, és elaludt. Összegyűltek a felhők, majd felszakadtak, teljes pompájában tárult elénk az Alpok látképe – Iljics meg alszik, mint akit agyoncsaptak, meg sem mozdul; úgy aludt több mint egy órán át. Zimmerwald alaposan megtépázta

az idegeit, kiszívta erejét. Jó néhány napot kellett mászkálnunk a hegyekben, amíg magához tért."

1916 nyarán fejezte be Lenin *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka* című nagy művét. Gorkij rendelte tőle, egy általa szervezett tanulmánygyűjtemény részére. Lenin Iljinszkij álnév alatt küldte el munkáját Gorkijnak, aki ezt írta utóbb egyik közös ismerősüknek: „Igen, Iljinszkij brosúrája valóban kitűnő... Milyen csodálatos ember ez az Iljinszkij, micsoda koponya!"

Óriási előkészítő – tényfeltáró és összegező – munkát végzett Lenin e könyv megírása előtt is. Könyvek, cikkek, statisztikai gyűjtemények százait használta fel, különböző országokban különböző nyelveken megjelent gazdag irodalmat dolgozott fel: közgazdaságról és a technika fejlődéséről, bel- és külpolitikáról, a munkásmozgalom helyzetéről, a gyarmati kérdésről és más problémákról. Jegyzetei, vázlatai később *Füzetek az imperializmusról* címmel könyv alakban is megjelentek, mintegy nyolcszáz nyomtatott oldalt töltenek meg.

Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka a Marx és Engels utáni időszak világgazdaságának és világpolitikájának átfogó elemzését tartalmazza. Lenin a tények – a különböző gazdasági és politikai folyamatok – vizsgálatából azt a következtetést vonta le, hogy időközben létrejött a kapitalizmus új, legmagasabb, egyszersmind végső

Egy oldal
Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelső foka című munkából

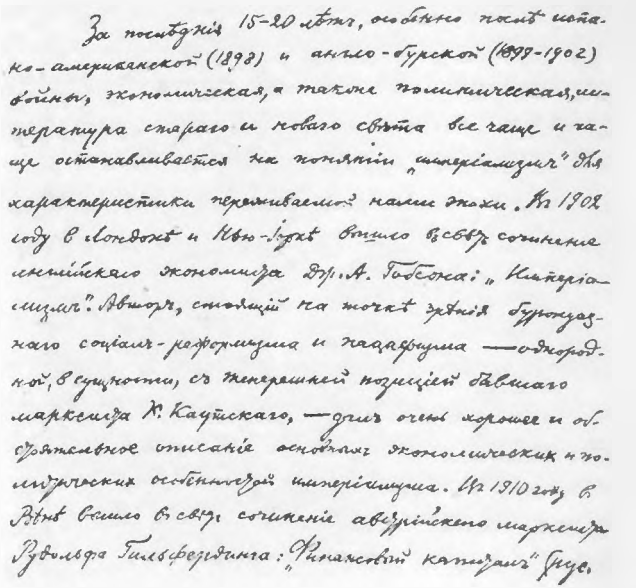

Имперіализмъ, какъ высшая
стадія капитализма.
(Популярный очеркъ)

За послѣднія 15-20 лѣтъ, особенно послѣ испано-американской (1898) и англо-бурской (1899-1902) войны, экономическая, а также политическая, литература стараго и новаго свѣта все чаще и чаще останавливается на понятіи „имперіализмъ" для характеристики переживаемой нами эпохи. Въ 1902 году в Лондонѣ и Нью-Іоркѣ вышло въ свѣтъ сочиненіе англійскаго экономиста Др. А. Гобсона: „Имперіализмъ". Авторъ, стоящій на точкѣ зрѣнія буржуазнаго соціалъ-реформизма и пацифизма — однородной, в сущности, съ теперешней позиціей бывшаго марксиста К. Каутскаго, — далъ очень хорошее и обстоятельное описаніе основныхъ экономическихъ и политическихъ особенностей имперіализма. Въ 1910 году в Вѣнѣ вышло въ свѣтъ сочиненіе австрійскаго марксиста Рудольфа Гильфердинга: „Финансовый капиталъ" (рус.

szakasza: az imperializmus. Szabatosan és pontosan meghatározta e társadalmi alakulat legfőbb jellemzőit. Kimutatta, hogy az imperializmus korszakában tovább fokozódnak a tőkés társadalom belső ellentmondásai, mind erőteljesebben kialakulnak a szocialista forradalom politikai s a szocialista termelés munkaszervezeti feltételei.

Lenin imperializmusról szóló munkáinak további elméleti újdonsága, hogy – az imperialista kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvényszerűségét felfedezve – rámutatott a szocialista forradalom győzelmének lehetőségére kezdetben egy vagy néhány or-

ságban. És arra is, hogy ezek nem feltétlenül a legfejlettebb országok lesznek, hanem azok, ahol az ellentmondások leginkább összesűrűsödnek. (Marxék ugyanis a maguk idején, a klasszikus kapitalizmus viszonyai közt, a szocializmus egyidejű győzelmére számítottak az egész világon vagy legalábbis a legfejlettebb országokban.)

Ebben az időben Lenint erősen foglalkoztatta, hogyan és mikor alakul ki forradalmi helyzet.

Az imperializmus és a forradalom elemzésével kapcsolatban ismételten visszatért a nemzetek önrendelkezési jogának kérdésére (melynek biztosítását elengedhetetlennek tartotta), ekkor ébredt fel érdeklődése a gyarmatok felszabadító mozgalmának problémái iránt is. Heves vitákat folytatott Trockijjal a parasztkérdésről (Trockij ugyanis fölöttébb bizalmatlan volt a parasztság iránt), valamint az oroszországi forradalom jellegéről és a forradalom utáni hatalom demokratizmusáról.

Közben kétszer érte súlyos családi gyász. 1915-ben meghalt anyósa, aki velük volt a száműzetésben és az emigrációban, s akire a régi bolsevikok mint „jó elvtársra" emlékeznek. Nemcsak Leninéknek, hanem a hozzájuk vetődő emigránsoknak is gondját viselte, sőt idős korában is tőle telhetőleg segített a forradalmi munkában. 1916-ban pedig Oroszországból érkezett szomorú hír: meghalt Lenin édesanyja.

Egy Svájcban készült fénykép 1916-ból. Pleier zürichi fotográfus munkája

„1916 őszén és 1917 elején Iljics nyakig belemerült az elméleti munkába – emlékezik vissza a februári forradalom előtti utolsó hónapokra Krupszkaja. – Igyekezett a könyvtár nyitvatartásának minden percét kihasználni; pontosan 9-re ott volt, ott maradt 12-ig (12 és 1 között a könyvtár zárva volt), ebéd után visszament, és ott maradt 6-ig. Odahaza nem lehetett valami kényelmesen dolgozni. Szobánk világos volt ugyan, de az udvarra nézett, ahol elviselhetetlen bűz terjengett, mert oda nyílott egy kolbászüzem is. Csak késő este nyitottuk ki az ablakot. Csütörtök délutánonként, amikor a könyvtár

zárva volt, felmentünk a hegyek közé, a Zürichbergre. A könyvtárból jövet Iljics rendszerint vett két tábla kék papírba csomagolt mogyorós csokoládét 15 centime-ért, ebéd után fogtuk a csokoládét meg a könyveket, és elindultunk a hegyek közé. Az erdő mélyén volt egy kedvenc helyünk, ahol nemigen járt ember, itt lefeküdtünk a fűbe, és Iljics belemélyedt olvasmányaiba... Így éltünk, éldegéltünk Zürichben, miközben a helyzet egyre forradalmasodott..."

1917. január 22-én Lenin felszólalt a zürichi Népházban rendezett ifjúsági gyűlésen, svájci, német, olasz és más országokból érkezett, forradalmi érzelmű fiatalok előtt. Az 1905-ös forradalomról és a közelgő európai forradalomról beszélt. „Kétségtelen – hangoztatta –, hogy a közelgő forradalom csakis proletárforradalom lehet, mégpedig ennek a szónak még mélyebb értelmében: tartalmát tekintve is proletár, szocialista forradalom." Beszéde vége felé alig titkolt szomorúsággal mondta a fiataloknak: „Mi, öregek, talán meg sem érjük ennek a forradalomnak a döntő ütközeteit."

Valójában azonban minden idegszálával várta a forradalmat.

A vérrozsdával borított
hatalmas,
toprongyos,
korgó gyomrú nép
a szovjethez áll,
vagy akárcsak hajdan,
a burzsujnak kaparja ki
a tűzből a gesztenyét?

„...Forradalmat nem lehet »csinálni«, a forradalmak az objektíve (pártok és osztályok akaratától függetlenül) megérett válságokból és történelmi fordulatokból *fejlődnek ki*" – fejtette ki a világtörténelem alighanem legmerészebb, egyszersmind legjózanabb politikusa, Lenin.

Az 1917-es esztendő története: a forradalomérlelő válságok és fordulatok története Oroszországban. Az év elején a háborútól elkínzott, éhes és egyre dühösebb nép elégedetlensége elérte a kritikus pontot. Február közepe táján hatalmas sztrájkhullám söpört végig az országon. Szaporodtak a hadseregben a parancsmegtagadások, a lázadások. Felkísértett 1905 emléke. A robbanás viha-

Népgyűlés a februári forradalom kitörése után Oroszországban

ros – és váratlan – gyorsasággal következett be. Február 23-án Pétervárott mindössze kilencvenezren sztrájkoltak; főleg munkásasszonyok tüntettek: kenyeret követeltek. 24-én és 25-én a sztrájk általánossá vált, s mind gyakoribbakká a politikai jelszavak: „Le a háborúval!" „Vesszen az önkényuralom!"

A cár és kormánya nem tudta fölmérni, mi történik tulajdonképpen. 24-én a cárné még azt írta a főhadiszálláson tartózkodó férjének: „...Ez, ami folyik, a söpredék mozgalma. A suhancok és lányok futkosnak

és kiabálnak, hogy nincs kenyerük, egyszerűen azért, hogy zavart keltsenek, a munkások pedig azért, hogy zavarják a többiek munkáját. Ha jó kemény hideg lenne, bizonyára valamennyien otthon ülnének." 25-én pedig a cár naiv parancsot táviratozott a pétervári városparancsnoknak: „Megparancsolom, hogy a fővárosban holnapra vessen véget a zavargásoknak..." Február 27-én (március 8-án) azonban a pétervári helyőrség átállt a felkelőkhöz. Megalakult a Munkás- és Katonaküldöttek Szovjetje. A cárizmust gyakorlatilag megdöntötték. Pétervárott a polgárság részéről a hatalmat a városi közigazgatás vette át. Március 2-án (15-én) a cár lemondásra kényszerült, és megalakult az Ideiglenes Kormány.

Pétervárott közben utcai harcok folytak a rendőrséggel és a cárhű csapatokkal. Itt a februári forradalomnak mintegy 1300 halottja és sebesültje volt. (Kevesebb tehát, mint az egyetlenegy véres vasárnapnak.) Más helységekben a fordulat csaknem vértelenül zajlott le; ebben döntő szerepe volt annak, hogy a katonáknak elegük volt a háborúból, nagy többségük szembefordult a cárizmussal, vagy legalábbis jóindulatú semlegességet tanúsított a felkelők iránt.

A forradalomról Lenin Zürichben csak a cár lemondásának napján értesült. Épp megebédeltek, ő a könyvtárba készült, Krupszkaja meg mosogatott, amikor egyik emigránstársuk berohant hozzájuk a hírrel: „Ti

nem tudtok semmit?! Oroszországban forradalom van!"

Ettől kezdve Leninnek nem volt se éjjele, se nappala. Iszonyúan szenvedett amiatt, hogy olyan távol van a forradalmi Oroszországtól. „Egyszerűen *magamon kívül* vagyok, hogy nem utazhatom Skandináviába" – írta még aznap, amikor a hírt megtudta, Inyessza Armandnak. „A forradalom híre óta Iljics szemét elkerülte az álom" – emlékezik vissza Krupszkaja. Szüntelenül a hazatérés lehetőségein töprengett. Egykettőre kiderült: Oroszország háborús szövetségesei – Anglia és Franciaország – nem engedik keresztül területükön a háborúellenes bolsevi-

Barikád Petrográdban a februári forradalom napjaiban

kokat. (A „honvédő" mensevikeket engedték, sőt segítették. Plehanovot és negyven társát angol hadihajó vitte Oroszországba.) Álmatlan éjszakáin fantasztikus hazatérési módok ötlöttek Lenin eszébe. Hogy talán haza lehetne jutni repülőgépen. Ez azonban a repülés akkori állapota mellett nyilvánvaló képtelenség volt. Aztán azt találta ki, hogy elváltoztatott külsővel, hamis svéd útlevéllel utazik. Útlevelet a svéd szociáldemokraták valószínűleg tudtak volna szerezni, a tervet az tette irreálissá, hogy Lenin nem beszélt svédül. „És mi lenne, ha az útlevélbe beíratnánk, hogy néma?" – kérdezte. Krupszkaja azonban kinevette: „Az ember könnyen elszólhatja magát. Elalszol, mensevikekről álmodsz, szidni kezded őket: »bitangok! bitangok!« – és fuccs az egész konspirációnak."

Végül is egy mindezeknél fantasztikusabb terv valósult meg. Lenin, Krupszkaja és néhány társuk az Oroszországgal háborúban álló német császárság területén át jutott el Svédországba. Óriási kockázatot vállaltak. Lenin első perctől számolt azzal, hogy otthon hazaárulással vádolhatják, hadbíróság elé állíthatják. Meg is tett minden óvintézkedést. Lezárt vasúti kocsiban utaztak, s annyira őrizték „területenkívüliségét", hogy még az őket felkereső német szociáldemokratákkal sem álltak szóba. Ennek ellenére életveszélyes vállalkozás volt. De Lenin egyszerűen nem tehetett mást. Ami most Orosz-

Lenin és Krupszkaja orosz emigránsok között, útban hazafelé, Stockholmban

Nemrég került elö ez a Stockholmban készült fénykép Leninről

országban kezdődött – minden addigi munkájának, egész életének az értelmét jelentette.

Azt sem tudták, mire mennek haza. Lenin az úti előkészületek idején megfeszített erővel igyekezett tájékozódni, s – mint ez a Pravdának küldött híres „Leveleiből" (*Levelek a távolból* című cikksorozatából) kiderül – már ekkor világosan látta a forradalom jellegét és irányát. A pillanatnyi helyzetről azonban nem volt tiszta képe. Az orosz határon az elébük utazó bolsevikoktól meg is kérdezte: mit gondolnak, vajon letartóztatják-e őt Pétervárott? A hazaiak ezen jóízűt nevettek.

Nevethettek is. Lenin fogadtatása a fővárosban szabályos diadalmenet volt. „Körös-körül hullámzott, kavargott a tömeg... Vörös lobogók, kronstadti tengerészekből álló díszőrség, a Péter-Pál-erőd reflektorai, amelyek megvilágítják a Finn pályaudvartól a Ksesinszkaja-palotához vezető utat, páncélautók, az út két oldalán őrt álló munkások és munkásnők lánca..." – így írja le Krupszkaja a vonatról leszálltukkor elébük táruló képet. A pályaudvaron a mensevik vezetők is fogadták őket – a háború alatt Szentpétervárról Petrográdnak* átkeresztelt főváros szovjetjeinek hivatalos képviselői. A bolsevikok főhadiszállásán – Ksesinszkaja

*I. Péter a Sankt-Peterburg nevet adta a városnak. A háború kezdetén e német nevet oroszra (Petrográd) változtatták.

A Ksesinszkaja-palota lett a bolsevikok főhadiszállása

táncosnőnek, cárok és nagyhercegek hajdani kegyencnőjének egykori palotájában – újabb ünnepség következett. Lenin több ízben is rövid beszédet tartott a pályaudvaron, a palota előtt az összegyűlt sokaságnak.

Diadalmas nap volt. Embertelenül nehéz napok, hetek, hónapok követték.

Oroszországban 1917 áprilisában fölöttébb tisztázatlan volt a helyzet. A cárizmust a munkások és katonák elemi erejű felháborodása söpörte el. A polgári politikusok, akiknek valósággal ölükbe pottyant a hatalom, nem tudtak mit kezdeni vele. Tehetetlenkedtek, egy forradalmi helyzet kellős közepén vég nélküli ügyrendi vitákba kezdtek. (Hosszasan vitatták például, hogy a Téli Palotának melyik termében tartsa az Ideig-

lenes Kormány az üléseit.) Igen gyorsan nyilvánvalóvá vált az is, hogy a tömegek egyetlen követelését sem képesek – vagy nem akarják – kielégíteni. Tovább folytatták a háborút. A legcsekélyebb intézkedést sem tették sem a nagybirtok, sem a spekuláns tőke ellen. A földet követelő parasztoknak csak homályosan ígérgettek valami meghatározatlan, a bizonytalanul távoli jövőben végrehajtandó földreformot. Az éhséggel, a fűtőanyaghiánnyal sem tudtak megküzdeni. Ellenkezőleg: a nyomor soha nem látott mértékben növekedett. S amikor a petrográdiak mindezek láttán újból elégedetlenkedni kezdtek, nem jutott eszükbe semmi okosabb, mint a régi, cári recept: letartóztatások, katonaság. Csakhogy 1917-ben már hiányzott az ehhez szükséges erő...

A felkelés folyamán létrejött *másik* hatalom – a szovjetek – is csak alapszervezeteikben voltak többnyire forradalmiak. A csúcsszervezetekben (így a legfontosabban: a Munkás- és Katonaküldöttek Petrográdi Szovjetjében is) a mensevikek kezébe került a vezetés, akik, alaposan félreértve a helyzetet, polgári-demokratikus illúziókba ringatták magukat, a lojális parlamenti ellenzék szerepét akarták játszani az Ideiglenes Kormány mellett.

A spontán népfelháborodás szervezésében és irányításában fontos szerepet töltöttek be a bolsevikok. De kevés harcedzett, tapasztalt vezetőjük volt. Legtöbben – mint Lenin,

Zinovjev, Kollontaj asszony és mások – emigrációból vagy – Szverdlov, Kamenyev, Sztálin, Rikov, Dzerzsinszkij, Ordzsonikidze, Saumjan meg a többiek – börtönből, száműzetésből tértek vissza 1917 tavaszán.

Sokan közülük úgy ítélték meg a forradalom jellegét, hogy most kizárólag polgári-demokratikus átalakulás van napirenden. A munkásosztálynak és pártjának az a dolga, hogy ezt támogassa és ösztönözze. Némelyek úgy vélték, hogy Oroszországban nem érett a helyzet a proletárforradalomra; a szocialista forradalomnak a fejlett tőkésországokban kell megkezdődnie. Mások türelmetlenségükben veszélyes kalandba hajszolták volna a pártot: követelték, hogy a munkásosztály most, rögtön ragadja magához a teljes hatalmat.

Leninnek hát megint nemcsak az ellenséggel, hanem legközvetlenebb munkatársaival és elvbarátaival is vitatkoznia kellett. A petrográdi pártbizottság április elején tartott értekezletén előadta híres Áprilisi téziseit, melyekben megállapította, hogy a burzsoázia immár képtelen bármiféle progresszív átalakulás vezetésére, s hogy a demokratikus forradalommal *párhuzamosan* Oroszországban napirendre került a szocialista forradalom. A februári forradalomban két hatalom jött létre – egyfelől az Ideiglenes Kormány, másfelől a szovjetek hatalma –, s ily módon felvillant egy merőben új történelmi lehetőség: az, hogy a munkásosztály a szovjeteken

Lenin a petrográdi pártbizottság április elején tartott értekezletén adta elő híres Áprilisi téziseit

keresztül békés úton, fegyveres erőszak nélkül szerezze meg a hatalmat. Ehhez azonban az kell, hogy a forradalmi munkásság minden szinten átvegye a szovjetek vezetését, és a munkások többsége meggyőződjék a szocialista forradalom szükségességéről.

Lenint a petrográdi pártbizottság ülésén leszavazták. Elképzeléseit legtöbben az oroszországi helyzet nemismeretéből fakadó illúziónak vélték. Április végén azonban, a rohamosan növekvő párt összoroszországi konferenciáján, programja teljes diadalt aratott. Hogy történhetett ez? Minden bi-

zonnyal hozzájárult Lenin világos logikájú, fáradhatatlan agitációja, roppant meggyőző ereje. De legfőképpen azért történt így, mert a forradalmi tömegekkel szoros kapcsolatban álló küldöttek mégérezték, hogy a lenini program forradalmi szükségszerűséget fejez ki.

Sok nehéz vitája volt még ezután Leninnek. Júliusban a türelmetlenekkel. Ekkor ugyanis a polgári vezetők és a tábornokok közös ellenforradalmi akciói következtében a békés fejlődés oly vonzó lehetősége megszűnt. Voltak, akik azonnali fegyveres felkelést követeltek. Lenin úgy vélte: korai még, a dolgozók többsége még nem lát tisztán, s kétséges, hogy támogatná-e a proletariátus harcát. „Kalandorvállalkozásokkal, lázadásokkal, szórványos ellenállással, a reakcióval való reménytelen, szórványos próbálkozásokkal most nem segíthetünk a dolgon, hanem csakis azzal, ha teljesen tisztában vagyunk a helyzettel, ha a munkásélcsapat állhatatos és kitart, s előkészítjük az erőket a fegyveres felkelésre" – írta ekkor. Szeptember végén, októberben pedig azokkal kellett megbirkóznia, akik nem vették észre, hogy a helyzet időközben megérett, s halogatni akarták az újabb felkelést: „Ha most nem vesszük kézbe a hatalmat, ha »várunk«, fecsegünk a Központi Végrehajtó Bizottságban, ha kielégít minket a »harc a szervért« (a szovjetért), a »harc a kongresszusért«, az annyit jelent, hogy *romlásba*

1917. július 3-án szétverték a pétervári munkások tüntetését

döntjük a forradalmat." „A szovjetkongresszusra »várni« kész idiotizmus, mert ez azt jelenti, hogy *heteket* veszítünk, márpedig most hetek, sőt napok döntenek el *mindent*" – írta a Központi Bizottságnak küldött leveleiben.

Februártól októberig legalább tízszer leszavazták, javaslatait számtalanszor elvetették. S ő, aki igazán nem volt haragtartó – egyetértett azzal, hogy visszavegyék a pártba az „internacionalista mensevikeket" (köztük Trockijt is, akivel annyi konfliktusa volt), hajlandó volt már másnap a legőszintébben együttműködni azzal, akivel előzőleg hevesen vitatkozott –, két ízben is szakításra gondolt, felajánlotta lemondását is központi bizottsági tagságáról. Miért volt ilyen makacs és határozott? Honnan volt ereje a naponta meg-megújuló harchoz? És miképp lehetsé-

ges, hogy végül minden lényeges kérdésben neki lett igaza?

Személyiségéről sokféle mítosz és ellenmítosz, legenda és ellenlegenda szövődött. Nem tartozik e könyv feladatai közé, hogy vitatkozzék velük, vagy éppen igazságot tegyen. Lenin életrajzának ismeretében azonban tényként fogadhatjuk el, hogy alkata: a tudós és a gyakorlati politikus ritka szerencsés ötvözete volt. Roppant műveltségű, hajlékony elme; sohasem hitte azt, hogy már mindent tud, hogy eljutott az egyszer s mindenkorra érvényes igazsághoz. Nem véletlen, hogy tőle származik a mondás: a marxizmus élő lelke a konkrét helyzet konkrét elemzése. Tudományos munkán iskolázott agya 1917 viharos hónapjaiban szélsebesen gyűjtötte és mindenkinél gyorsabban dolgozta fel az információkat. Különleges képessége volt arra, hogy észrevegye, mi az új, mi a fontos. Nem habozott saját, régebbi elképzeléseit módosítani, ha úgy látta, hogy a valóság új körülményeket teremtett – kisebbségben vagy akár egyedül maradva is kitartott mellettük azonban, ha meggyőződött róla, hogy megfelelnek a forradalom követelményeinek.

Egész életében a forradalomra készült. Nem csoda, hogy elemében volt 1917 forradalmas hónapjaiban. Pedig betegeskedett, s ráadásul újabb üldöztetésben volt része.

A júliusi fordulat után a Kerenszkij-kormány elhatározta: leszámol Leninnel és a

bolsevikok néhány más vezetőjével. Hazatérésének módjába most, hónapok múltán belekapaszkodva elterjesztették róla, hogy a német császári kormány ügynöke. Kémkedés és hazaárulás vádjával bíróság elé akarták állítani.

Szégyenletes vádak egy politikusra, egy forradalmárra nézve... Lenin kezdetben jelentkezni akart, hogy bíróság előtt, nyilvános tárgyaláson tisztázza magát a képtelen vádak alól. Nem voltak pedig illúziói a bírósági eljárás törvényességét illetőleg. Feleségétől így búcsúzott: „Lehet, hogy nem látjuk többé egymást." Kamenyevnek pedig átadott egy kis kék füzetet, azzal a kéréssel: okvetlenül hozza nyilvánosságra, ha őt „elteszik láb alól". (A kék füzet az *Állam és forradalom* vázlatát, első fogalmazványát tartalmazta.)

A petrográdi bolsevikok eleinte nem tudtak dönteni: kell-e jelentkeznie Leninnek vagy sem? Akik a jelentkezés mellett voltak, nyilvános tárgyalásra, nagy hatású tisztázásra (és nagy agitációs lehetőségre) számítottak. Akik ellenezték, azzal érveltek, hogy Lenin és társai el sem jutnak a bíróságig, a reakciós rendőrök, katonatisztek már előbb megölik őket. (Alighanem az utóbbiak ítéltek helyesen. Polovcev tábornok, a Pétervári Katonai Kerület akkori parancsnoka – aki a júliusi napokban békés tüntetőkre lövetett – később, Párizsban közzétett emlékirataiban ezt írta: „A tiszt, akit Teriokiba azzal a

reménnyel küldtem, hogy ráteszi a kezét Leninre, azt kérdezte tőlem, sértetlenül vagy holtan akarom-e, azt az urat megkapni... Mosolyogva válaszoltam, hogy a letartóztatottak nagyon gyakran szökést kísérelnek meg...")

A bolsevikok Központi Bizottsága mindenesetre megbízottakat küldött a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságához: vállaljanak felelősséget azért, hogy Leninnek és Zinovjevnak nem esik bántódása, ha jelentkeznek. Ordzsonikidze, az egyik megbízott az asztalt verte: „Tudják, mit csinálunk magukkal, ha Leninnek baja esik? Elvágjuk a torkukat!" A Végrehajtó Bizottság képviselője őszintén bevallotta, hogy nem tudnak felelősséget vállalni Lenin életéért. Ezek után

A razlivi kunyhó

A marxizmus az államról című kézirat egyik oldala

a bolsevik KB-tagok úgy döntöttek: Leninnek és Zinovjevnak illegalitásban kell maradnia.

Jemeljanov fegyvergyári munkás családjának védelme alatt, Razliv állomás közelében, egy tóparti kunyhóban éltek. Szűkösen, kényelmetlenül laktak; a biztonság sem volt valami nagy, a környéken sok nyaraló, vadász, kiránduló mászkált. Lenin Jemeljanov segítségével a bokrok sűrűjében „zöld dolgozószobát" rendezett be magának, s miközben türelmetlenül várta a Petrográdból érke-

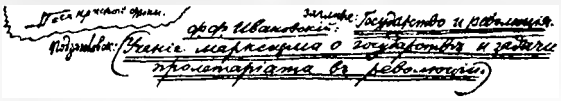

Az *Állam és forradalom* előszava

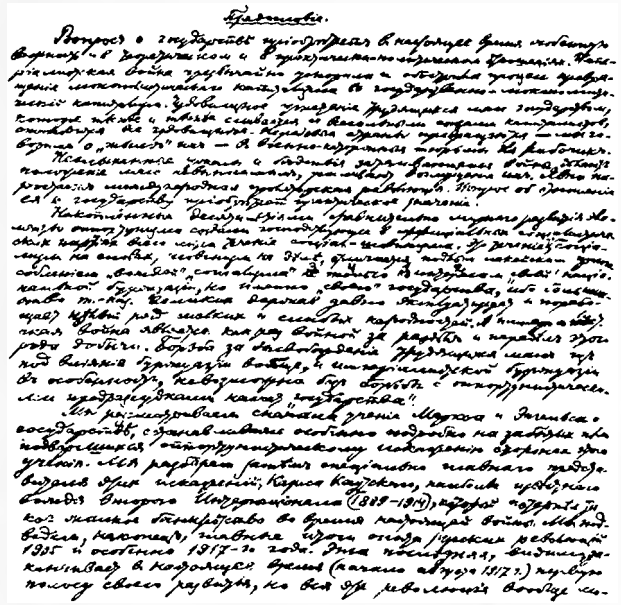

ző újságokat, fogadta és útnak indította az illegális futárokat, intenzív elméleti munkát is végzett: jórészt itt írta meg *A fenyegető katasztrófa, és hogyan harcoljunk ellene, Állam és forradalom, Megtartják-e a bolsevikok az államhatalmat?* című munkáit.

Ezekben a tanulmányokban Lenin már azzal foglalkozott: mi történik azután, hogy a proletariátus a győztes forradalomban kezébe veszi az államhatalmat? Összefoglalta (és az opportunistákkal szemben megvédte), az újabb történelmi tapasztalatok alapján kibővítette, konkretizálta és elmélyítette a marxizmus államelméletét, kidol-

gozta a proletárdiktatúra államhatalmának alapelveit.

Leninnek ezek a munkái – és különösen az *Állam és forradalom* – a marxizmusnak ma ugyanolyan alapművei, mint (mondjuk) a Kommunista Kiáltvány.

Augusztus végén – elváltoztatott külsővel, hamis útlevéllel, egy bolsevik mozdonyvezető fűtőjeként – Finnországba ment. Ezután jó egy hónapig innen küldte helyzetelemző, tanácsokat adó és vitatkozó cikkeit az újságoknak, leveleit a petrográdi és moszkvai bolsevikoknak.

Az Ivanov névre kiállított hamis igazolvány képe Lenint parókában ábrázolja

Nincs pontos adat arról, mikor tért vissza Petrográdba. A kortársak közül némelyek úgy emlékeznek, hogy szeptember végén,

Lenin ezen a mozdonyon jutott át Finnországba Hugo Jalava mozdonyvezető segítségével

mások szerint október első napjaiban. Érthető: hiszen illegalitásban élt, hollétéről alig néhányan tudtak. Bizonyosra vehető azonban, hogy október 8-án már Petrográdban írta *Egy kívülálló tanácsai* című híres cikkét, melyben a fegyveres felkelés elveit és taktikáját tisztázta. Ősz parókában, borotvált arccal részt vett a párt Központi Bizottságának október 10-i és 16-i ülésén is, melyen – hosszú és éles vita után – a fegyveres felkelés előkészítéséről döntöttek.

Időközben ugyanis nagyot változott a helyzet. Kornyilov tábornok kora őszi ellenforradalmi kísérlete felnyitotta a munkások és a katonák szemét. A cári rendszer visszaállítására törekvő tábornokkal szemben Pet-

rográd egész munkássága megmozdult. A bolsevikok kezdeményezésére a munkások felfegyverkeztek. Kornyilov csapataihoz agitátorokat küldtek, akik megmagyarázták a jórészt kaukázusi katonáknak: mit akar a tábornok, és mit a forradalom. Az ellenforradalmárok nem is jutottak el Petrográdig; a Kornyilov-féle összeesküvés széthullott. A munkások és katonák öntudata, tisztánlátása viszont nagyot nőtt. Ősszel már a legtöbb helyen bolsevik többségű szovjete-

Kornyilov tábornok kora őszi ellenforradalmi kísérlete felnyitotta a munkások és a katonák szemét

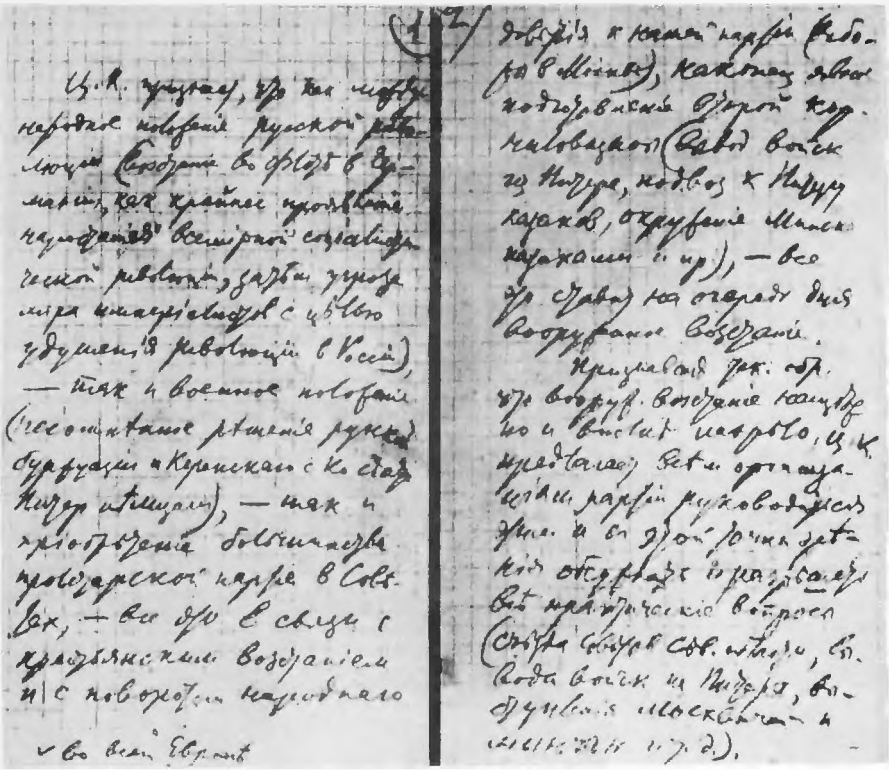

Egy lap
a Központi Bizottság
október 10-i
ülésének
jegyzőkönyvéből

ket választottak. A petrográdi és a moszkvai szovjetben is a bolsevikok szereztek többséget. „A többség most mögöttünk van. Politikailag a helyzet megérett a hatalom átvételére" – mondta a Központi Bizottság ülésén Lenin.

A hangsúly a felkelés technikai előkészítésére – harci osztagok alakítására, fegyverek szerzésére, a taktikai tervek kidolgozására – tolódott át. Ezt a siker érdekében szigorú titokban kellett tartani. Zinovjev és Kamenyev azonban azt hitte, hogy a fegyveres felkelés megszervezése is nyilvános vita témája

lehet. Példátlan indiszkréciót követtek el: sajtónyilatkozatban határolták el magukat a fegyveres felkelés lenini tervétől.

Kerenszkij a veszély láttán cselekvésre határozta el magát. Október 23-áról 24-ére (november 5-éről 6-ára) virradó éjjel le akarta záratni a Néva hídjait, hogy a külvárosokat elszigetelje. A bolsevik pártot pedig törvényen kívül akarta helyeztetni.

Október 24-én (november 6-án) reggel tisztiiskolások megtámadták és megszállták a bolsevik párt központi nyomdáját. Támadást terveztek a Szmolnij ellen is. (Az úri kisasszonyok hajdani nevelőintézete akkor már a Szovjetek Központi Végrehajtó Bizottságának, a Petrográdi Szovjetnek és a bolsevik párt Központi Bizottságának székhelye volt.)

A Központi Bizottság megbízta a Forradalmi Katonai Tanácsot, hogy azonnal tisztítsa meg a nyomdát a katonaiskolásoktól. Megkezdődött a fegyveres harc a hatalomért.

Lenin ezt a napot még illegális lakásán töltötte. Este azonban – amikor a Központi Bizottság összekötője révén értesült róla, hogy mi a helyzet a városban – álruhában, parókásan, s mintha a foga fájna, bekötött arccal a forrongó városon át a Szmolnijba ment.

Szállásadójának, Fofanovának – aki a többiekkel együtt napközben még úgy vélte: túlságosan bizonytalan a helyzet, Leninnek

egyelőre nem szabad a Szmolnijba mennie – egy cédulát hagyott: *„Oda mentem, ahova nem akarták, hogy elmenjek. Viszontlátásra! Iljics."*

„Amikor megláttam, hogy Vlagyimir Iljics nem a fedőnevét használta, hanem a lakonikus Iljicset, hirtelen megnyugodtam. Már nem féltettem őt. Iljics tudja, mit csinál – mondtam magamnak. Mégis elhatároztam, hogy utána megyek a Szmolnijba. Ott éppen akkor pillantottam meg, amikor levette a kabátját és a kabátjával együtt a parókáját" – így emlékezik vissza Fofanova arra a pillanatra, amikor Lenin végérvényesen kilépett az illegalitásból.

A TÍZ NAP, AMELY MEGRENGETTE A VILÁGOT

Unokáink
megkérdik:
Mi az, hogy kapitalista?
Mint most
a gyerekek:
Mi az, hogy p-o-r-k-o-l-á-b?

John Reed amerikai szocialista újságíró (később kommunista lett, Szovjet-Oroszországban telepedett le, ott halt meg tífuszban a polgárháború alatt), aki az Októberi Forradalomról *Tíz nap, amely megrengette a világot* címmel a legkitűnőbb történelmi riportot írta, így írja le a város és a Szmolnij hangulatát 1917. október 24-én este:

„...Felfelé haladtam a Nyevszkijen. A rosszul megvilágított utcán az emberek közelharcot vívtak a legújabb lapokért, és a felhívások, proklamációk előtt nagy csődület volt... Egy tülkölő páncélautó lassan felalá hajtott az úton. Minden utcasarkon, téren sűrű embertömeg, vitatkozó katonák meg diákok. Korán, hirtelen sötétedett, ki-

A petrográdi Szmolnij Intézet, a forradalom irányító központja

gyúltak a lámpák. De a tömeg hullámzása nem szűnt meg. Petrográdban mindig így van ez vihar előtt... A város robbanásig telt feszültséggel. Minden élesebb hangra összerezzent. De a bolsevikok nem mutatkoztak: a katonák a kaszárnyákban maradtak, a munkások a gyárakban...

A Szmolnijba siettem. A 10. számú szobában állandóan ülésezett a Forradalmi Katonai Tanács, egy Lazimir nevű tizennyolc éves ifjú elnökletével. Amikor elmentem mellette, szinte félénken szorított velem kezet. De a hangjában öröm csengett:

– A Péter-Pál-erőd őrsége átállt hozzánk. Es éppen most kaptuk a hírt: átpártolt hozzánk egy Petrográdba rendelt ezred is...

Elmondta, hogy (a Kerenszkij-kormány utasítására) az összes telefonvonalat elvágták. A kaszárnyákkal és a gyárakkal tábori telefon útján tartják fenn az összeköttetést.

Futárok és komisszárok szakadatlan áradata. Az ajtó előtt vagy egy tucat önkéntes vállalkozó álldogált, készen arra, hogy a híreket, parancsokat eljuttassák akár a város legtávolabbi pontjaira is. Az egyik közülük, egy cigányképű hadnagy, franciául mondta: minden készen áll. Csak egy gombnyomásra van szükség.

Láttam Podvojszkijt, a felkelés stratégáját, ezt a sovány, szakállas, civil ruhás férfit; Antonovot, borostás állal, piszkos gallérban, szinte részegen a sok virrasztástól; Krilenkót, a mosolygós, széles arcú, folyton beszélő, hevesen gesztikuláló katonát; Dibenkót, az óriás termetű, nyugodt, széles vállú matrózt. Ők voltak a jelen és a jövő emberei.

Vörösgárdista őrség a Szmolnij előtt

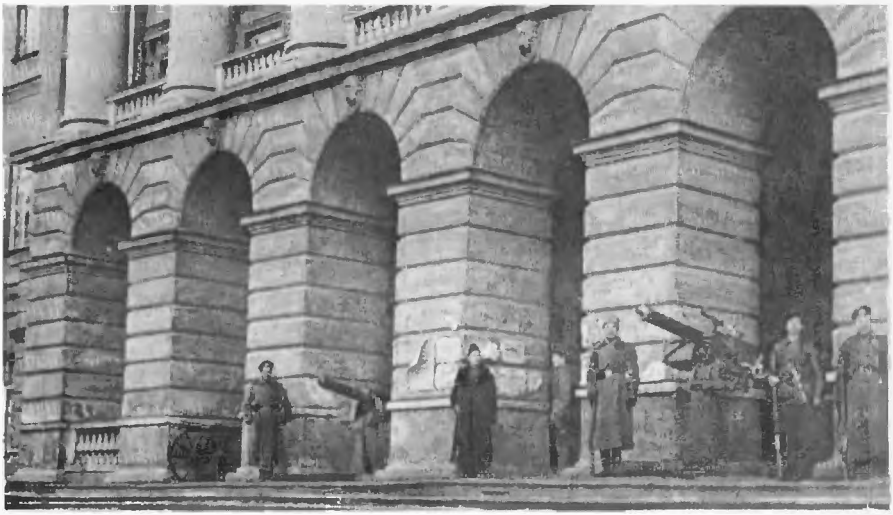

Lent, az üzemi bizottságok helyiségében Szeratov egyre-másra írta alá az állami fegyverraktárnak szóló kiutalásokat: minden gyárnak százötven puskát... Vagy negyven küldött várt a kiutalásokra...

Az előcsarnokban összetalálkoztam néhány, a második garnitúrából való bolsevik vezetővel. Az egyik revolverére mutatott. – Kezdődik a játék – mondta sápadtan –, akár akarjuk, akár nem. A másik tábor tudja: vagy ők végeznek velünk, vagy mi velük."

Lenin ezalatt Sztálinnal és Trockijjal, majd a Forradalmi Katonai Bizottság vezetőivel és tagjaival tanácskozott.

Éjjel kettőkor megkezdődött az offenzíva.

Gyurkó László a *Lenin, október* című, már említett könyvében óráról órára összeállította a világtörténelmi huszonnégy óra eseményeit október 25-én (november 7-én) éjszaka két órától 26-án két óráig:

Október 25.

2 óra Elfoglalják a Nyikolajevszkij és a Balti pályaudvart, több hidat és az erőművet.

3 óra 30 perc Az *Aurora* lehorgonyoz a Nyikolajevszkij-hídnál, szemben a Téli Palotával. A matrózok elfoglalják a hidat. Hajnalban Helsingforsból torpedónaszádok hajóznak be a Névára.

6 óra Elfoglalják az Állami Bankot.

7 óra Megszállják a telefonközpontot. Elfoglalják a Palota-hidat.

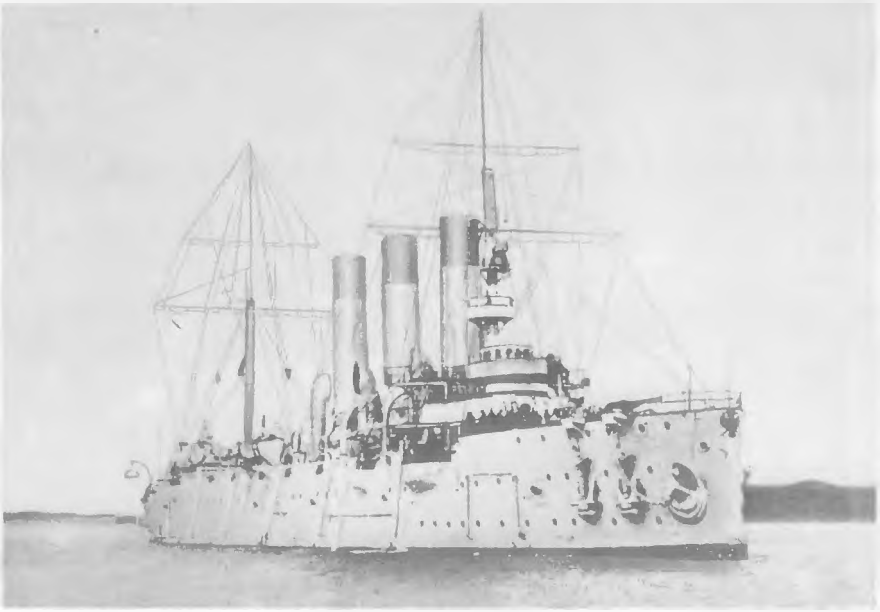

Az *Aurora* cirkálóról adták meg a jelt a felkelésre

8 óra Elfoglalják a Varsói-hidat.

10 óra Kerenszkij elhagyja a fővárost. A Forradalmi Katonai Bizottság bejelenti, hogy az Ideiglenes Kormányt megdöntötték.

12 óra Elfoglalják a Mária-palotát, és feloszlatják az előparlamentet.

13 óra Megszállják a Nyevszkij proszpektet, a környező utcákat, a főváros szívét.

14 óra Kronstadtból hadihajók érkeznek ötezer matrózzal. A hajók lehorgonyoznak az *Aurora* mellett.

14 óra 35 perc Megkezdődik a Petrográdi Szovjet rendkívüli ülése. Trockij és Lenin bejelenti az Ideiglenes Kormány bukását, a forradalom győzelmét.

A Péter-Pál-erőd

17 óra Elfoglalják a hadügyminisztériumot.
18 óra A Téli Palota körül bezárul az ostromgyűrű.
18 óra 30 perc Ultimátumot küldenek a palota védőinek, adják meg magukat.
21 óra A Péter-Pál-erődből és az *Aurórá*ról vaktölténnyel figyelmeztető lövéseket adnak le.
Puskával és géppuskával lövik a Téli Palotát.
22 óra 40 perc Megnyílik a II. szovjetkongresszus.
23 óra A Péter-Pál-erőd ütegei lövik a Téli Palotát.

Október 26.

2 óra 4 perc Elfoglalják a Téli Palotát.
2 óra 10 perc Letartóztatják az Ideiglenes Kormányt.

E felsorolásból látható, hogy a felkelés első napja lényegében az *Egy kívülálló tanácsai*-ban kidolgozott lenini terv szerint zajlott: „Törekedni kell arra, hogy *naponta* (ha egy városról van szó, mondhatnánk, óránként) újabb sikereket érjünk el, ha mégoly csekélyeket is, mindenáron megőrizve az »*erkölcsi fölényt*«." Pedig ezt a tervet a Forradalmi Katonai Bizottságban olyan bolsevikok konkretizálták, akiknek jó része sohasem volt katona, más részük közkatona volt a cári hadseregben; a forradalom katonai vezetői között ekkor még egy sem akadt, akinek hadnagynál magasabb rangja lett volna. A lenini terv mellett csak saját elszántságukra, helyismeretükre és – ami a legfontosabb – a munkások, a matrózok, a katonák elszántságára, kezdeményezőképességére támaszkodhattak.

A felkelés jól megválasztott pillanata és kitűnő előrehaladása tette lehetővé, hogy Lenin már 25-e kora délutánján a Petrográdi Szovjet rendkívüli ülésén bejelenthette: „Elvtársak! A munkás- és parasztforradalom, melynek szükségességét a bolsevikok mindig hangsúlyozták, végbement."

Nem sokat aludt ezekben a napokban. 24-én és 25-én a Szmolnijból irányította a hadmozdulatokat, s már az új szovjethatalom első lépésein gondolkozott. A Téli Palota elfoglalása után a közelben lakó Boncs-Brujevicséknél biztosítottak neki pihenőt, de, mint házigazdája s mindvégig egyik legköz-

vetlenebb munkatársa följegyezte: lefeküdt ugyan, de mindjárt fel is kelt, s lábujjhegyen, hogy senkit se zavarjon, az asztalhoz lopakodott, lámpát gyújtott, és írni kezdett. Minden bizonnyal ekkor fogalmazta a szovjethatalom első dekrétumait, amelyeket október 26-án (november 8-án) este terjesztett elő a II. összoroszországi szovjetkongresszus ülésén.

„Amikor Lenin megjelent a szónoki emelvényen, mindenki felugrott helyéről, és a szónoki emelvényen álló Lenin felé indult, aki sokáig nem tudta elkezdeni beszédét a szűnni nem akaró taps és éljenzés miatt – írja az egyik hajdani kongresszusi küldött. – Az öröm, amit éreztünk, leírhatatlan. Az ülésteremben nemcsak kongresszusi küldöttek voltak. Zsúfolásig megtöltötték a Szmolnijban tartózkodó munkások, katonák és matrózok. Az emberek az ablakdeszkákra, az oszlopkiszögellésekre kapaszkodtak, a székekre álltak, csak hogy jobban láthassák Lenint. Sapkájukat a levegőbe dobálták, puskájukat a magasba emelték..."

A kongresszus két sorsdöntő határozatot vitatott meg: a békéről, illetve a földről szóló dekrétumot. Mindkét napirendi pont előadója Lenin volt.

A békedekrétum azt javasolta valamennyi hadviselő ország népének és kormányának, hogy haladéktalanul kezdjenek nyílt tárgyalásokat a béke megkötéséről, olyan feltételek mellett, hogy lemondanak az annexiókról

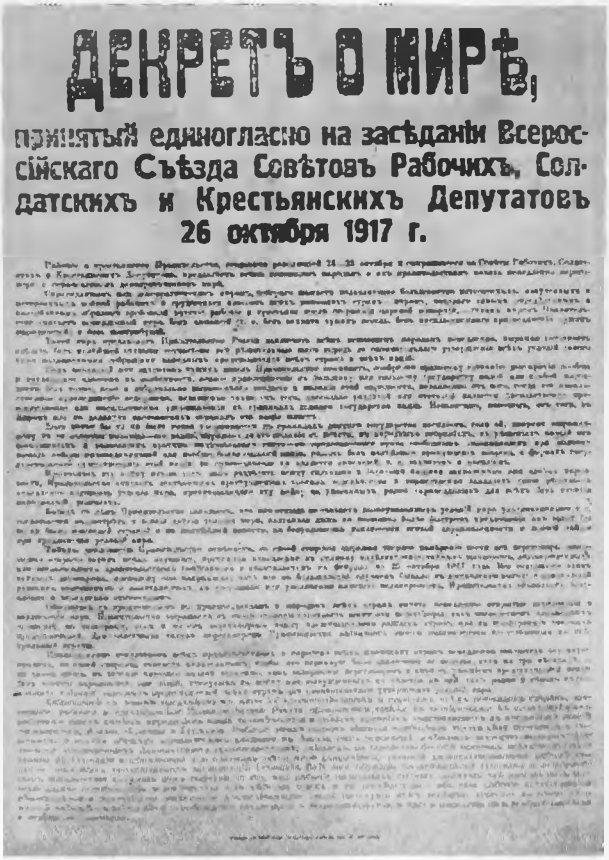

ДЕКРЕТЪ О МИРѢ,

принятый единогласно на засѣданіи Всероссійскаго Съѣзда Совѣтовъ Рабочихъ, Солдатскихъ и Крестьянскихъ Депутатовъ 26 октября 1917 г.

(idegen területek elfoglalásáról), s a győztes államok a legyőzöttektől nem követelnek hadisarcot: „A kormány az emberiség elleni legnagyobb gonosztettnek tartja ennek a háborúnak a folytatását, amely azért folyik, hogyan osszák fel az erős és gazdag nemzetek között az általuk meghódított gyenge népeket, és ünnepélyesen kijelenti, hogy eltökélt szándéka haladéktalanul aláírni egy olyan béke feltételeit, amely ezt a háborút a fentebb megjelölt és kivétel nélkül minden

ДЕКРЕТЪ О ЗЕМЛѢ

Съѣзда Совѣтовъ Рабоч. и Солдат. Депутатовъ.

(Принятъ на засѣданіи 26-го октября въ 2 часа ночи).

О землѣ.

Вопросъ о землѣ можетъ быть разрѣшенъ только всенародными Учредительными Собраніемъ

Самое справедливое разрѣшеніе земельнаго вопроса должно быть такого.

nép számára igazságos békefeltételek között megszünteti."

A földről szóló dekrétum pedig kimondta a földesúri földek azonnali elkobzását, és az elkobzott földek fölötti rendelkezés jogát a járási földbizottságok és a parasztküldöttek kerületi szovjetjei kezébe adta. A dekrétum leszögezte, hogy „a föld magántulajdona örökre megszűnik", a mintaszerűen megművelt birtokok „nagyságuktól és jelentőségüktől függően az állam vagy a községek kizárólagos használatába mennek át", egyébként pedig „a földhasználatnak egyenlősítő-

nek kell lennie, vagyis a földet a dolgozók között, a helyi viszonyoknak megfelelően, munka- vagy szükségleti norma szerint kell felosztani".

Ezek voltak a szovjet állam első határozatai. Merész, radikálisan forradalmi határozatok voltak, olyan körülmények között, amikor a hatalmat még nem is tartották szilárdan a kezükben. Nélkülük azonban nem is tarthatták volna meg a hatalmat – hiszen ezek a dekrétumok a nép legfontosabb kívánságait teljesítették.

Hasonló jelentősége volt a *Nyilatkozat Oroszország népeinek jogairól* című dokumentumnak, mely néhány nappal később jelent meg. Ebben a nyilatkozatban a Népbiztosok Tanácsa kihirdette Oroszország népeinek egyenlőségét és szuverenitását, az önrendelkezésre való jogukat, beleértve a különválásra és az önálló állam alakítására való jogot is, az összes nemzeti és vallási kiváltságok és korlátozások eltörlését, az Oroszország területén lakó nemzeti kisebbségek és népcsoportok szabad fejlődését. (Hogy ezt mennyire komolyan vették, arra jellemző, hogy a Népbiztosok Tanácsa a finn kormány kérésére haladéktalanul elismerte Finnország függetlenségét, és az erről szóló okmányt Lenin személyesen adta át a finn kormányfőnek.) Egyszersmind azonban arra is felhívták a figyelmet: meggondolandó, hogy célszerű-e különválni, nem jobb-e a különböző nemzeteknek együtt, szövetség-

A Téli Palota Petrográdban

ben élni és építeni. „Mi – mondta Lenin – minden nemzet dolgozóit feljogosítjuk arra, hogy úgy rendezzék be az életüket, ahogy akarják, és minden dolgozónak testvéri jobbunkat nyújtjuk a burzsoázia elleni közös harc érdekében."

A Népbiztosok Tanácsa – vagyis a szovjet kormány – még az összoroszországi szovjetkongresszuson, október 26-án megalakult. Elnökévé Lenint választotta.

Hozzá lehetett volna fogni az új állam megszervezésének feladataihoz – csakhogy a fegyveres ellenforradalommal is meg kellett küzdeni.

A Téli Palota ostromát, november 7-e napját számos film, könyv, vers örökítette meg. Ezek nyomán sokan úgy vélik: ezen a napon végérvényesen eldőlt minden. Hol-

ott a szovjethatalom még jószerint meg sem alakult, máris életveszélyben forgott.

Petrográdban a fegyveres felkelés majdhogynem vértelenül győzött. A Téli Palota ostromának talán tíz halottja ha lehetett. S a felkelők valami kedélyes nagylelkűséggel bántak a legyőzöttekkel; a tisztiiskolásokat lefegyverezték, jól összeszidták, és szépen hazaküldték.

Hamarosan azonban súlyosra fordult a helyzet. Kerenszkij, aki a felkelés első óráiban elmenekült, meg sem állt Krasznov tábornok törzskaráig. Október 27-én Krasznovnak sikerült elfoglalnia Gatcsinát; Kerenszkij néhány kilométerre volt Petrográdtól.

Érdemes ismét fellapozni John Reed történelmi riportját:

„...a nyugodt biztonság mellett volt a levegőben valami nyugtalanság is. Kerenszkij kozákjai gyors ütemben közeledtek; a kozákoknak tüzérségük is van! Szkripnyiknek, az üzemi bizottságok titkárának arca gyűrött és fakó volt. Azt mondta, hogy egy egész hadtest közeledik. »De élve nem kerítenek kézre bennünket!« – tette hozzá vad szenvedéllyel a hangjában. Pokrovszkij fáradtan mosolygott: »Lehet, hogy holnap örök álomra hajtjuk le a fejünket...«

Délen és délnyugaton a szovjetek megfutamodtak Kerenszkij elől; a gatcsinai, pavlovszki, Carszkoje Szeló-i helyőrség két táborra szakadt. Az egyik rész semleges

akart maradni, a többiek – tisztek nélkül – a legvadabb összevisszaságban a fővárosba özönlöttek..."

Reed leírja, hogyan fordult ebben a nehéz helyzetben a Petrográdi Szovjet a főváros munkásságához, és hogyan reagáltak a munkások a felhívásra:

„Amikor kiléptünk a sötét utcára, minden irányból hallatszottak rekedten és vészjóslón a gyári szirénák. Tízezrével özönlöttek ki a kapukon a munkások, férfiak és nők; a nyomortanyák szinte öntötték magukból a kopott és éhes emberek tízezreit. Veszélyben a vörös Petrográd! Kozákok! Déli és délnyugati irányban áradt a tömeg a szűk kis utcákon a Moszkvai kapu felé: férfiak, asszonyok, gyermekek puskákkal, csákányokkal, ásókkal, drótkötelekkel felszerelve, munkaruhájukon furcsán lötyögött a töltényszalag. Soha város még ilyen hatalmas spontán megmozdulást nem látott! Olyan volt ez a tömeg, mint a megáradt folyam – sodra katonaszázadokat, gépfegyvereket, teherautókat ragadott magával –, a forradalmi proletariátus kész volt életét áldozni a munkások és parasztok köztársaságának fővárosáért."

Az amerikai újságíró egy anekdotába illő epizódot is följegyzett. Igaz-e, vagy csak legenda? – nehéz lenne ma már ellenőrizni. De akár ez, akár amaz, kétségkívül jellemző az október végi Petrográd szellemére, hangulatára:

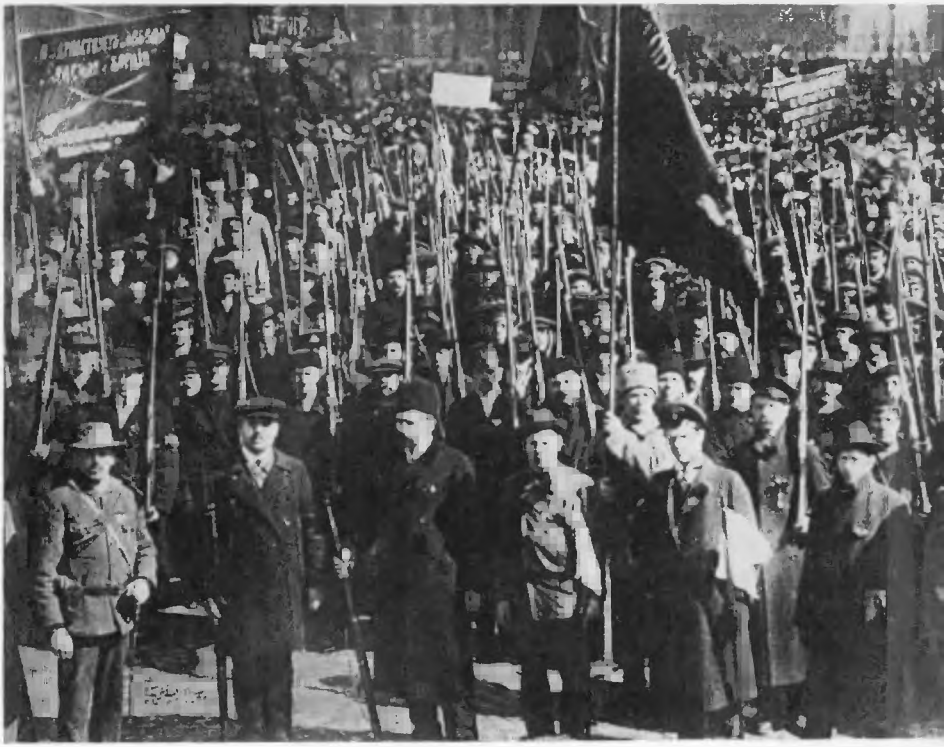

A forradalom harcosai Petrográdban

„A Szmolnij előtt autó állt. Egy sovány férfi, vörös, gyulladt szemén vastag szemüveg, kezét kopott köpenyének zsebébe süllyesztve a sárhányónak támaszkodott. Alig állt a lábán a fáradtságtól. Előtte egy tiszta tekintetű, hatalmas termetű, szakállas matróz szokatlanul nagy revolverrel babrálgatva, izgatottan sétált fel és alá. A két férfi: Antonov és Dibenko... A hadügyi és a tengerészetügyi népbiztos a frontra indult, szemlére. Vajon elvisznek-e magukkal? Aligha. Az autón öt ember részére van hely: a két népbiztos, a két futár és a sofőr részére. Mégis, egy orosz ismerősöm – akit

röviden csak Trusziskának nevezek – a legnagyobb lelki nyugalommal beült az autóba, és semmiképp sem lehetett rávenni, hogy kiszálljon.

Nincs okom rá, hogy Trusziska szavaiban kételkedjem. Ő így számolt be útjáról:

Amikor végigszáguldottak a Szuvorov sugárúton, valakinek eszébe jutott, hogy nem vittek magukkal élelmet. Három-négy napig lesznek úton, egy nem túlságosan gazdag vidéken. Megálltak. Pénz? A hadügyi népbiztos kiforgatta összes zsebét. Egy kopejkát sem talált. A tengerészetügyi népbiztos le volt égve, a sofőr szintén. Trusziska vásárolt élelmet...

Ahogy a Nyevszkijre értek, a kocsi defektet kapott.

– Mit tegyünk? – kérdezte Antonov.

– Egy másik kocsit kell rekvirálni – javasolta Dibenko, revolverével hadonászva. Antonov az úttest közepén állt, és megállított egy autót, melyet egy katona vezetett.

– Szükségem van a kocsira – mondta.

– Nem adom át – felelte a katona.

– Tudja, ki vagyok? – Antonov elővett egy írást, amely szerint őt kinevezték az Orosz Köztársaság fegyveres erői főparancsnokának, és mindenki tartozik neki engedelmeskedni.

– Felőlem lehet maga az ördög is! – mondta hevesen a katona. – Ez a kocsi az 1. gépfegyveres ezredé. Muníciót szállítunk rajta. Nem adhatjuk oda...

Szerencsére arra jött egy ütött-kopott taxi... Ebből az autóból egy prémkabátos, kövér burzsujt tettek ki, és a társaság folytatta útját.

A narvai sorompónál, Petrográdtól tízmérföldnyire Antonov kihívatta a Vörös Gárda parancsnokát. A város határába vezették, ahol néhány száz munkás lövészárkot ásott. A kozákokat várták.

– Minden rendben van, elvtársak? – kérdezte Antonov.

– Minden rendben, elvtárs – felelte a parancsnok –, a csapatok szelleme kitűnő. Csak egy baj van: nincs muníció.

– A Szmolnijban van elég – válaszolta Antonov –, majd kiállítok önnek egy utalványt. – Zsebébe nyúlt. – Van valakinél egy darab papír?

Dibenkónak nem volt, a futároknak sem. Trusziskának kellett kitépnie egy lapot a noteszából..."

Lenin közvetlenül részt vett az ellenforradalmi támadás elleni védekezés megszervezésében. Több ízben járt maga is a fronton (feltehetőleg hasonló körülmények között, mint népbiztostársai); egy alkalommal, visszatérőben, benézett a Putyilov-gyárba. Danyilov, egy Putyilov-gyári bolsevik így emlékezik később a váratlan látogatásra:

„Október 29-ére virradóra egy óra körül is ott virrasztottunk Ogorodnyikov elvtárssal az üzemi bizottság helyiségében. Beszélgettünk. Odakint nyirkos és hideg volt az

idő. Megéheztünk. Gyorsforralón csajkámban megfőztük azt a kis krumplit, amit a gyár kertészétől kaptunk. Teát is melegítettünk, s közben megtárgyaltuk az eseményeket, kicseréltük harctéri élményeinket.

Egyszer csak a kijárat felé eső szomszéd szobában két alak bukkant fel. Az egyik rövid bőrkabátot, bőrnadrágot és orosz csizmát viselt s az oldalán pisztolyt, a másik pedig középtermetű férfi volt, fején micisapkával. Csendben belépnek, és az asztalunk felé tartanak. Mi felállunk, és elébük megyünk.

Ma már nem emlékszem, ki volt az egyik: Podvojszkij elvtárs-e vagy Muranov, de a kabátos ember Lenin volt.

Némi nyugtalanság fogott el bennünket, mert nem tudtuk elképzelni, mi hozhatta Iljicset ilyen késői órán a gyárba. Először valami nagy bajt gyanítottunk.

Odaléptek hozzánk, és Iljics kérdezősködni kezdett: Milyen a hangulat a gyárban? Hogyan fogadták a munkások a hatalomátvételt? Mennek-e a frontra? Hogy viselkednek a mensevikek és az eszerek? Hogy állunk élelemmel? Van-e a gyárnak tüzelője? Hány osztag indul a frontra? Megfelelő-e a fegyverzetük, jól harcolnak-e, nem esnek pánikba?

Közöltük Leninnel, hogy a gyárban a hangulat jó, sok munkást máris kiküldtünk a frontra. Eleinte nem volt elég fegyver, de most már ezzel is rendben vagyunk. Újabb

Igazoltatás
a Szmolnij előtt

osztagokat szervezünk. Szénszállító vagonokból és a gyárban levő acéllemezből egész jó páncélvonatot készítettünk.

S még azt is megmondtam:

– Nekem lövegtávcsöveket és távbeszélőfelszerelést kell kivinnem a frontra, holnap visszatérek az osztagomhoz.

Azután teával és főtt krumplival kínáltam a vendégeket.

– Nem enne egypár falatot, Vlagyimir Iljics?

– Dehogynem, szívesen – fogadta el a meghívást.

Evett a krumpliból, hozzá kenyeret és egy csésze teát. Jó étvágya volt, éhesnek látszott.

Nyilván nemigen jutott ideje az evésre sok égető dolga mellett.

– Ovszejenkónál jártam Krasznoje Szelóban, s visszafelé jövet benéztem ide, hogy megtudjam, mi a helyzet a Putyilov-gyárban.

Ott ültünk négyesben, Iljics jó félóra hosszat beszélgetett velünk.

A Putyilov-gyárban ma is mindenki tud erről az esetről, amikor Iljics krumplit evett az üzemi bizottságnál."

Krasznov támadását egyébként hamar megállították, még október 30-án szétverték. Moszkvában súlyos utcai harcok után a vörösgárdisták leverték a tisztek és tisztiiskolások erős, jól felfegyverzett csapatait. Az Urálban, Bakuban, a Kaukázuson túl – a hatalom hamarosan egész Oroszországban a szovjetek kezébe került.

Győzött a szocialista forradalom.

Mint ti
vagy én,
ő szakasztott olyan,
csak
talán
a szeme táján
jobban fodrozza
a bőrt
a gondolat-folyam,
s keményebb
gúny
ül a száján.

Negyvenhét éves volt Lenin, amikor a százötvenmilliós, hatalmas ország államának fejévé lett. Harmincévi illegális munka, börtön, száműzetés állt ekkor már mögötte.

Izgalmas probléma: mi történik a forradalmárral, amikor hatalomra kerül? Hogyan találja bele magát új helyzetébe, hogy alkalmazkodik az új feladatokhoz, munkakörülményekhez? Nem idomul-e a volt politikusok életviteléhez? Meg tud-e maradni államfőként is forradalmárnak?

Lenin, mint láttuk, elméletileg jó előre felkészült a forradalom győzelmére. A győzelem után azonban reá és munkatársaira egy új államrend megszervezésének hihetetlenül bonyolult, sokrétű napi feladatai zú-

dultak. Olyan országban kellett merőben új államot megszervezni, ahol még a XX. században is az államvezetés önkényuralmi – tehát középkorias – formái uralkodtak. A lakosság kétharmada írástudatlan volt. Az ipar és a mezőgazdaság elmaradott. És teljesen szétzilálta a háború.

A régi államapparátus használhatatlannak bizonyult. A vezető tisztviselők szembefordultak a szovjethatalommal, példájuk nyomán kezdetben még a kishivatalnokok is „méltóságukon alulinak" tartották, hogy a „jöttment prolikkal" együttműködjenek. (Apróság, de jellemző: amikor Trockij, az újdonsült külügyi népbiztos a békedekrétumot le akarta idegen nyelvekre fordíttatni, az egész külügyminisztérium apparátusában nem talált embereket, akik vállalták volna.)

És mindezek tetejébe ott volt a háborútól és az Ideiglenes Kormánytól örökölt éhínség, a fenyegető fűtőanyaghiány, a közlekedés szinte teljes csődje – és az egész felbolydult Oroszország.

A túlnyomóan paraszti-kispolgári, a közélet demokratikus formáitól eddig teljesen elzárt országban robbanásszerűen tört felszínre minden elfojtott szenvedély. Az egész ország – s különösen a két főváros – szinte szünet nélkül gyűlésezett. Furcsa próféták bukkantak fel meg zavaros fejű anarchisták – akik már az első napokban, de azután is évekig sok gondot okoztak a szovjethatalomnak.

Vlagyimir Iljics Lenint választották meg 1917. október 26-án a Népbiztosok Tanácsa elnökévé

Ebben a káoszban kellett megkezdeni a rendteremtést. A bolsevikok elsősorban saját pártjukra s a nagyipari munkásságra támaszkodhattak. Az idő azonban sürgetett: újra meg újra szervezkedett a szétvert, de még meg nem semmisített ellenforradalom. És számolni kellett külső támadással; az első időszakban különösen a németekével, akik ki akarták használni, hogy az orosz hadsereg széthullott, s a központi államhatalom meggyengült.

Lenintől, amikor 1917 tavaszán Zürichből hazaindult, így búcsúzott a házigazdája: „Remélem, Uljanov úr, Oroszországban nem kell majd annyit dolgoznia, mint itt." „Azt hiszem, Kammerer úr, odahaza még többet kell majd dolgoznom" – felelte Lenin.

Életmódja mint államfőé alighanem főként abban különbözött az illegális harcosétól, hogy valóban még többet dolgozott. Feljegyezték, hogy a Népbiztosok Tanácsának megalakulásakor az egyik népbiztosjelölt húzódozott a funkció vállalásától, mondván: nincs az ilyesfajta munkában tapasztalata. Mire Lenin elnevette magát, és felvilágosította, hogy az „ilyesfajta munkában" egyiküknek sincs semmi tapasztalata, s hogy minden pártfunkcionárius számára az most a legelső probléma: hogyan tanuljon meg új módon dolgozni, hogyan változtassa meg régi szokásait, hogyan legyen a forradalmi ellenzék emberéből a szocialista rend felelős, hozzáértő építője. „A szocializmus építésének lényege a szervezés" – hangoztatta gyakran.

„Fiataljaink, de nemcsak a fiatalok, hanem azok is, akik már a későbbi években kezdtek dolgozni, gyakran túl egyszerűnek képzelik a dolgot: elfoglalták a Téli Palotát, szétverték a hadapródiskolásokat, visszaverték Kerenszkij támadását, és ezzel kész is. Hogy az apparátust hogyan hoztuk létre, hogyan indítottuk be a népbiztosságok munkáját, az már kevésbé érdekli őket. Márpedig

Lenin
a Népbiztosok Tanácsa
ülésén a Szmolnijban

nem kétséges, hogy különös érdeklődésre tarthat számot: hogyan tanultunk meg az igazgatás mindennapi munkájában harcolni a proletariátus érdekeiért" – írja Krupszkaja, és elmondja: micsoda megfeszített munkát végzett Lenin, munkatársaival együtt, az igazgatási és gazdasági apparátus újjáteremtéséért. Hogy a káosz fölött úrrá legyenek, Lenin ebben az időben különösen fontosnak tartotta a mindenre kiterjedő nyilvántartás és ellenőrzés megszervezését. „Egyetlen darab terméknek, egyetlen font gabonának sem szabad kimaradnia a nyilvántartásból – mondta már november 4-én (17-én). A munkásokat ugyanekkor felszólította: kezdjenek hozzá a gyárakban a munkásellen-

őrzés megszervezéséhez, lássák el a falut iparcikkekkel, cseréljék be az iparcikkeket gabonára. „A szocializmust nem lehet felülről jövő rendeletekkel megteremteni – hangoztatta. – A szocializmus szellemétől távol áll a hivatalos, bürokratikus gépiesség; az eleven szocializmus maguknak a néptömegeknek az alkotása."

Igen, a tömegek alkotóerejébe vetett bizalom segített Leninnek, hogy ne essék pánikba a tornyosuló feladatok láttán. Munkatársai közül sokan kétségbeestek, hiszen a legtöbben nem ismerték a rájuk bízott munkaterületet. Gyakran lehetett hallani ilyen kijelentéseket: „Nem bírom tovább, nem tudok így dolgozni." De aztán csak folytatták a munkát. És Lenin meghallgatott mindenkit, és hajlandó volt mindenkivel együtt dolgozni, aki segíteni akart a problémák megoldásában.

Életkörülményei annyit változtak, hogy Krupszkajával együtt beköltözött a Szmolnij egyik kis szobájába. Valamelyik leánynevelő intézeti felügyelőé lehetett hajdan, a mosdón keresztül kellett bejárni. Egy emelettel följebb volt Lenin dolgozószobája, s szemben vele kis fogadószoba – mindig tele emberekkel. A Szmolnijba járt akkor mindenki. És legtöbben Leninnel akartak beszélni.

A Szmolnijban étkezdét szerveztek. A koszt az éhező Petrográd körülményeinek megfelelő, nagyon szegényes volt. Ha a

Lenin munka közben

Szmolnij lakói közül valaki valami kis külön élelemhez jutott, gondosan megosztotta a többiekkel. Kollontaj asszony, a hírneves szovjet diplomata, aki akkor népjóléti népbiztos volt, ma már mulatságosnak tetsző epizódot jegyzett fel erről:

„Nem sokkal a II. szovjetkongresszus befejezése után történt. Svéd elvtársak Stockholmból néhány gömbölyű eidami sajtot küldtek Vlagyimir Iljicsnek és nekem (politikai emigránsként ugyanis Svédországban dolgoztam).

Az ajándék igencsak jókor jött. Emlékszem, amikor felszólaltam egy gyűlésen, és

A Népbiztosok Tanácsa munkatársai körében. Lenin balján legközelebbi munkatársa, Boncs-Brujevics ül

heves politikai vitába bocsátkoztam az eszerekkel (»szociálforradalmárok«, magát parasztpártnak tekintő, erősen vegyes összetételű és politikájú párt), megszédültem.

– Beteg, Kollontaj elvtársnő? – kérdezte a vörösgárdista, aki elkapott.

– Nem, inkább éhes vagyok.

A vörösgárdista felajánlott egy rubelt »egy kis kenyérkére«, de nem fogadtam el, erre megtudta valahonnan a címemet, és odahozta a kenyeret. Még a nevét sem tudtam meg soha.

Ezért aztán megvallom, nagyon örültem, hogy megvendégelhettem egy kis sajttal Vlagyimir Iljicset. A kormányfő velünk együtt koplalt.

A Népbiztosok Tanácsának ülése előtt megmutattam a piros sajtgömböket Iljicsnek. Először is ránk gondolt.

– El kell osztani, hogy mindenkinek jusson... Legyen szíves, csinálja meg.

Lenin bement a dolgozószobába, én pedig az előszobában újságpapírt terítettem az asztalra, szereztem egy kést, és nekiláttam felosztani a sajtot az elvtársaknak vacsorára. Ekkor azonban szükség volt jelenlétemre a Népbiztosok Tanácsának ülésén. A kést és a sajtot az asztalon hagytam, bementem. Az ülés, ahogy akkoriban szokás volt, késő éjszakáig elhúzódott. Közben megfeledkeztem a sajtról. Amikor kimentem, már hűlt helyét találtam. Ott volt a kés és az újság, de a sajtnak nyoma veszett. Az ajtóban napjában többször váltották egymást az őrök. A darabokra vágott és otthagyott sajtot nyilván a saját fejadagjuknak vélték. És nem volt semmi meglepő abban, hogy a nap folyamán bekebelezték.

Visszamentem Vlagyimir Iljics dolgozószobájába. Gorbunovval együtt a jegyzőkönyvet javítgatta. (Lenin mindig így csinálta; naponta láthattuk ezt a rendkívül gondos és precíz munkát.)

– Mi a baj? – kérdezte Vlagyimir Iljics. Elmondtam. Nagyot nevetett. – Legalább jóízű volt? – kérdezte derűsen. – Meg se kóstolta? Látja, ez kár. No, nem baj, ha mi nem ettük meg, megették mások.

És folytatta a jegyzőkönyv olvasását, vé-

A Nagy Októberi Forradalom győzelemre vivője

gezte a Népbiztosok Tanácsa elnökének munkáját."

Lenin egyébként sohasem fogadott el ajándékot. Később Moszkvában gyakran küldtek neki ennivalót, tüzelőt, ilyesmit, ő pedig mindet elküldte gyermekotthonoknak és kórházaknak. Nem gőgből, és nem is aszkézisből. Természetesnek tartotta, hogy az éhező országban ő is olyan körülmények között éljen, mint más. És túlságosan iszonyodott a korrupt cári tisztségviselők emlékétől...

A szovjet kormány 1918 márciusáig tar-

tózkodott Petrográdban. Azután átköltöztek Moszkvába. Az Októberi Forradalmat követő e néhány hónap alatt teremtették meg a szovjet államapparátust, mely később rendkívül teherbírónak bizonyult: kiállta az intervenció, a polgárháború minden megpróbáltatását.

„Ez a lázas munka igénybe vett minden erőt, a végsőkig feszítette az idegeket – olvassuk Krupszkaja visszaemlékezéseiben. – Hihetetlen nehézségeket kellett leküzdeni, elkeseredett harcokat kellett folytatni, nemegyszer közeli munkatársainkkal is. Nem csoda hát, hogy Iljics, amikor késő éjszaka aludni tértünk, nemegyszer álmatlanul forgolódott, s újra meg újra felkelt, hogy valakinek valamilyen halaszthatatlan utasítást adjon. S amikor végre mégis elaludt, álmában is a feladatokról beszélt..."

Petrográdi életük egyik legsúlyosabb küzdelme a breszti béke megkötéséhez kapcsolódik. A békedekrétumra a kapitalista kormányoktól nem érkezett visszhang. Az európai országokban a forradalom késlekedett – kívülről nem számíthattak gyors támogatásra. A német hadsereg támadásba lendült: előrenyomult Ukrajnában, s a Baltikum felől már-már Petrográdot fenyegette. Ilyen körülmények között a szovjet kormány – Lenin kezdeményezésére – szükségesnek látta, hogy különbéke-tárgyalásokat kezdjen. A császári kormány a szovjetek szempontjából rendkívül kedvezőtlen, megalázó

Lenin kremlbeli lakásának ebédlője

békefeltételeket diktált. A bolsevik pártban és a szovjet kormányban roppant erős ellenzéke volt a békekötésnek. (Különösen ellenezte a békekötést Trockij.) Lenint többször leszavazták; számosan funkciójukról is lemondtak.

Lenin gyötrődött, töprengett, rengeteget tárgyalt, vitatkozott. Ezerszer ellenőrizte önmagát, s ő lett volna a legboldogabb, ha kiderül, hogy téved: hogy van olyan ütőképes hadsereg, amely ellen tud állni a németeknek, vagy ha számítani lehet rá, hogy Németországban hamarosan kitör a forradalom. A realitásokat azonban jobban tisztelte, mint vágyait.

Podvojszkij, a szovjethatalom egyik katonai vezetője jegyezte fel emlékirataiban,

hogy 1918 januárjában, az első általános hadseregkongresszus küldötteinek tanácskozásán Lenin kérdőívet osztott szét, melyen az egységek harcképességére vonatkozó kérdések szerepeltek. A válaszok összegezése után kiderült: alig-alig van harcképes alakulat. A katonák belefáradtak a háborúzásba, haza akarnak menni. Egyre több a szökés. Lőszer, fegyver, ruhanemű, szállítóeszköz alig. Ami van, az is rossz állapotban. A lovak a rossz takarmányellátás miatt annyira legyengültek, hogy semmire sem lehet őket használni...

Ilyen módon tájékozódott Lenin, s így győződött meg róla, hogy a békekötés: rossz dolog, de szükséges megalkuvás; a háborút vállalni ebben a pillanatban – életveszélyes kaland.

A békét Bresztben végül is – még az eredetinél is rosszabb feltételek között – 1918. február végén megkötötték. A szovjet állam időt nyert – egyebek között – arra is, hogy a széthullott hadsereg helyébe megszervezze a saját, új hadseregét.

A LENINI STÍLUS

A sok
felvonulás,
a mauzóleumi kegyhely,
a hódolat
előírt rendje, félek,
hogy elárasztja
émelyítő kenettel
a lenini
egyszerűséget.

A világsajtót annak idején bejárta egy fénykép – most is sokszor elővesszük, magyarázzuk –: Lenin a Komintern III. kongresszusán a szónoki emelvény lépcsőjén ül, kényelmetlen pózban görnyed, s egy kis papírra vagy noteszba buzgón jegyezget valamit. Egész legendakör támadt már körülötte: lám, Lenin milyen szerény volt, nem restellt a lépcsőre ülni sem. Csakhogy Lenin személyisége, minél jobban megismerjük, annál inkább ellenáll a legendáknak. Nem tudjuk, miért ült a lépcsőre. Meglehet, egyszerűen csak fáradt volt, vagy hirtelen föl akart jegyezni valamit, és a lépcső volt a legközelebbi ülőhely. De az biztos, hogy eszébe sem jutott, hogy ezzel valami fel-

tűnőt csinál, hogy ez valahogy szokatlan egy államfőtől.

Idegen volt tőle minden effajta póz. Az államfő ruháját éppoly természetes egyszerűséggel viselte, mint a rabét, a száműzöttét, a bujdosóét. Életrendjén, szokásain felnőttkorban már keveset változtatott.

Beszédeinek, cikkeinek, tanulmányainak stílusa mindvégig póztalan, inkább száraz, semmint szónokias. Nem finomra csiszolt fordulatokkal, hanem a felsorakozott tények erejével, érveinek, gondolatainak súlyával győz meg.

Lenin
a III. Internacionálé
kongresszusán
a szónoki emelvény
lépcsőjén jegyzetel

Rendkívül gyorsan teremtett kapcsolatot a legkülönbözőbb emberekkel. Mihail Romm, a neves filmrendező személyes emléke alapján írta meg, hogyan beszélt Lenin a polgárháború egyik legnehezebb időszakában egy moszkvai moziban, meglehetősen szedett-vedett hallgatósággal:

„Egy katonaruhás, idősebb ember beszélt. Talán a katonai körzet valamelyik komisszárja volt, lehet, hogy Podvojszkij, de az is lehet, hogy más – nem emlékszem. Nem hagyták beszélni, közbekiabáltak:

– Könnyen beszélsz, neked bagaria csizmád van, mi meg bocskorban járunk!

– De szép a zubbonyod, ugyan nézd meg a mi ruhánkat!

– Mondd, komisszár, mit zabáltál ma? Kóstolnád csak a mi levesünket!

1920-at írtunk. Tombolt az éhínség, dúlt a polgárháború. A kommunisták a fronton voltak. Rajtunk kívül a teremben kizárólag asszonyok – munkásnők – ültek. Férfit alig-alig lehetett látni. A komisszár, ahogy tudott replikázott.

És akkor a hátsó ajtón a mozi színpadára – ahol még asztal, sőt szék sem volt – belépett Lenin. Nem ismertük meg. Sem őt, sem arcképét nem láttuk soha. De a munkásnők közül néhányan már hallották beszélni, s a termen végighullámzott: »Lenin, Lenin«...

Lenin a jelek szerint rögtön megérezte, hogy a helyzet bonyolult, és felbecsülte a hallgatóságot. Előrejött, egészen a színpad

legszélére. A terem elcsendesedett. Az előadó így szólt:

– Jó, hogy eljött, Vlagyimir Iljics!... Ő Lenin elvtárs! – fordult felénk. – Átadom önnek a szót, Vlagyimir Iljics.

Lenin nagyon figyelmesen végignézett a termen. Végigment az emelvény szélén, úgy tetszett, mindegyikünknek jól a szemébe néz. Megállt. Aztán ránk kacsintott azzal a szemével, amelyiket az előadó nem láthatott. Aztán, még mindig bennünket nézve, azt mondta a szónoknak:

– Ugyan, hogy gondolja? Ön kezdte, ön is folytassa, mi pedig figyelmesen meghallgatjuk.

Kitört a nevetés. Hiszen Lenin már észrevette, hogy nem figyelünk a szónokra! Rejtett humorú megjegyzésével egyszeriben megnyerte a terem rokonszenvét. Szövetségeséül fogadott mindnyájunkat, azt mondta: »mi«, vagyis ő és mindazok, akik a teremben ülnek...

A szónok gyorsan befejezte beszédét. Azután Lenin következett. Nagyon egyszerűen beszélt, szavaiból komolyság és bizalom áradt. Érvekkel indokolta, miért kell harcolnunk (akkor kezdődött a háború Lengyelországgal), miért nem köthetünk még békét, miért kell a frontra újabb utánpótlás, és miért lesz még legalább egy évig rossz az élelmezési helyzet.

Nem tudom, azért-e, mert Vlagyimir Iljics a színpad szélénél fel-alá járva beszélt, s

arcát mindig a nézőtér felé fordította, de mindnyájan valami különös kontaktust éreztünk vele. Néha megállt, és nagy figyelemmel nézegette azokat a küldötteket, akik éppen szemben ültek. Folytatta a beszédet, de közben mintha tekintetével azt kérdezte volna: megértenek-e engem, egyetértenek-e velem?..."

Valahányan kremlbeli lakásán meglátogatták, mindenkinek feltűnt: milyen szegényesen lakik. Kis szobájában csak a legszükségesebb, nagyon egyszerű bútorok álltak. És mindenütt rengeteg könyv, térkép, jegyzet. Lenin egyetlen „luxusát" a könyvek jelentették. A Népbiztosok Tanácsának fogadóterme melletti szobában tartotta több mint tízezer kötetből álló „kézikönyvtárát". Kérőlapok, könyvtári cédulák tanúsítják: gyakran fordult nyilvános könyvtárakhoz is. Beülni már nem volt ideje – némely nehezen megszerezhető könyvet csak egy-egy éjszakára kért kölcsön.

Továbbra is szeretett – és még többet szeretett volna – sétálni. Már Petrográdban kétségbe ejtette a Szmolnij őrségét azzal, hogy esténként, a bizonytalan állapotok ellenére, ha ideje engedte, egyedül vagy feleségével sétálni indult. Szokását Moszkvában is megtartotta. Gyűlésekre, a környékre is, gépkocsivezetőjével kettesben, minden kíséret nélkül járt. Volt, hogy elakadtak a mély hóban, s egyedül ballagott kilométereket segítségért. Egyszer fegyveres banditák tá-

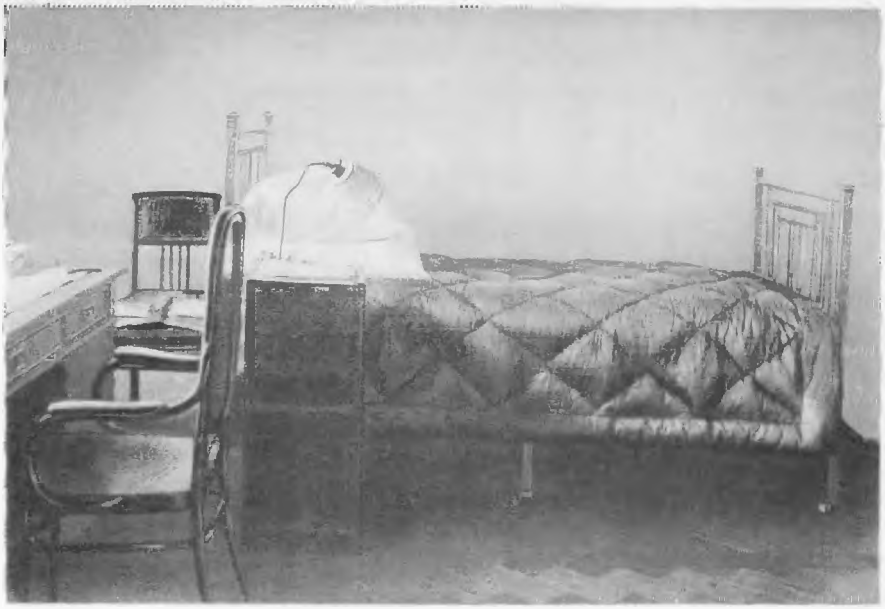

Ebben a szobában dolgozott Lenin

madták meg őket – szerencsére „politikamentes" rablók voltak, nem Lenin, hanem a kocsi kellett nekik.

De több ízben kíséreltek meg ellene merényletet. 1918. augusztus 30-án pedig a Michelson- (ma: Vlagyimir Iljics-) gyárban tartott gyűlés után egy Kaplan nevű eszer nő dumdum golyókkal súlyosan megsebesítette. Az egyik golyó a bal vállát érte, a másik a tüdőcsúcsba hatolt. Lenin állapota aggasztó volt; nagyon sok vért vesztett, magas láza volt, vérmérgezés fenyegette. Szervezete azonban rendkívül szívósnak bizonyult, hamarosan jobban lett, s maga nyugtatgatta hozzátartozóit, munkatársait, orvosait: „Semmiség, ez minden forradalmárral megeshet."

1918. augusztus 28-án készült ez a kép. Lenin egy gyűlésről távozik

A merénylet nagy felháborodást keltett országszerte. Rémhírek is szárnyra keltek. Mikor már felkelhetett, munkatársai arra kérték: a közvélemény megnyugtatása végett fényképeztesse le magát. Lenin azonban nem szeretett fényképezkedni. Boncs-Brujevics hát cselhez folyamodott. Filmoperatőröket bújtatott el a Kreml udvarán, s mikor Leninnel sétálni mentek, élénk beszélgetéssel lekötötte figyelmét, hogy a filmesek zavartalanul dolgozhassanak.

Rövid lábadozás után ott folytatta munkáját, ahol abbahagyta. Rengeteg tennivaló várt rá: megkezdődött a polgárháború,

megindult a tőkés nagyhatalmak intervenciója. A szovjet államot megint életveszély fenyegette. Szervezni kellett a védelmet és ellentámadásokat, meg kellett küzdeni a legkülönfélébb cárpárti és anarchista összeesküvésekkel, járvánnyal, banditizmussal, tudatlansággal és éhínséggel.

Ezerfelé tudott figyelni. Hiteles feljegyzések tanúsítják: ezekben a nagyon nehéz időkben is nagy gondot fordított a népművelésre és a könyvkiadásra – különösen isme-

Boncs-Brujevicscsal
a Kreml udvarán

A merénylet után felkötött karral

retterjesztő könyvek meg jó szépirodalom népszerű kiadását sürgette, de nem hagyta békén Lunacsarszkijt amiatt sem, hogy kezdjék meg a munkát az orosz nyelv új értelmező szótárának összeállítására –, mérnökökkel találmányokról, tudósokkal tudományszervezési problémákról tárgyalt. Személyesen válaszolt rengeteg levélre, akkor is. ha a legeldugottabb falvakból érkeztek. Veszekedett bürokratákkal, heves vitákat folytatott pártbeli elvtársaival. Közben a legmesszebbmenően gondoskodott ugyanezek-

ről az emberekről. Fennmaradt például olyan levele, amely szerint az egyik népbiztost „szigorúan meg kell róni, mert gondatlanul bánik a népvagyonnal – tulajdon egészségével". Gorkijt – akivel pedig nem sokkal korábban, s részben ez idő tájt is, a gorombaságig menő vitái voltak elvi kérdésekről – valósággal bombázta leveleivel: törődjön egészségével, gyógyíttassa magát, menjen szanatóriumba, vagy ha kell, külföldre.

Figyelme mindezek mellett egyre inkább a nemzetközi munkásmozgalomra irányult. 1919-ben megírta *A proletárforradalom és a renegát Kautsky* című művét. Ebben a vitairatban a nagy tekintélyű nyugat-európai szociáldemokrata vezetővel, a marxizmus hajdani kiváló interpretátorával, de később forradalomellenessé lett „revideálójával", Kautskyval polemizálva megvédi a marxizmus forradalom- és államelméletét, és a nemzetközi munkásmozgalom számára összegezi az orosz forradalom első tapasztalatait.

Gorkijjal munkások között

Ebben az időben – nem kis mértékben az Októberi Forradalom hatására – Európában és Ázsiában forradalmi fellendülés kezdődött. Nyomában szerveződött és erősödött a szociáldemokrata baloldal; sokfelé forradalmi csoportok, majd önálló kommunista pártok alakultak. (Mint ismeretes, Magyarországon a kommunista párt 1918 novemberében alakult meg.) Lenin, aki képtelen-

Lenin beszédet mond a Kommunista Internacionálé II. kongresszusán, 1919. július 19-én

ségnek tartotta a forradalom *exportját,* nagy súlyt helyezett a forradalmárok nemzetközi *együttműködésére.* Kezdeményezésére alakult meg Moszkvában 1919 tavaszán a III., a Kommunista Internacionálé, mely az ő életében négy kongresszust tartott, s melynek mindennapi munkájában betegségének súlyosra fordultáig igen tevékenyen részt vett.

Itt kell megjegyezni, hogy Lenin már 1914-ben gondolt arra, hogy – a megalkuvóvá lett szociáldemokráciától megkülönböztetendő – a forradalmi szociáldemokratáknak *kommunistáknak* kellene nevezniük magukat. Az orosz párt mindjárt a forradalom győzelme utáni első kongresszusán, 1918

A Komintern II. kongresszusának egyik bizottsági ülésén

márciusában felvette a kommunista nevet. „...Amikor megkezdjük a szocialista átalakításokat, világosan ki kell tűznünk magunk elé a célt, amely felé ezek az átalakítások végső fokon irányulnak, nevezetesen... a kommunista társadalom megteremtését..." – mondta ekkor Lenin.

Az európai forradalmi fellendülés kiemelkedő állomása volt az 1918. őszi magyarországi polgári forradalom s még inkább az 1919 márciusában létrejött proletárhatalom, a Magyar Tanácsköztársaság. Lenin kezdettől nagy jelentőséget tulajdonított a magyarországi eseményeknek, nyomban kinyilvánította szolidaritását a Tanácsköztársasággal, s – nagyon tapintatosan – tanácso-

Lenin Szamuely Tibor beszédét hallgatja 1919. május 25-én

kat is adott vezetőinek, a veszélyekre is figyelmeztette őket. Egyszersmind tudományosan elemezte a Magyar Tanácsköztársaság tapasztalatát; vizsgálta, mennyiben *azonos* az orosz forradalommal, s milyen vonásaiban *különbözik* tőle. Lenin ezzel mintegy a proletárforradalmak lehetséges útjait és módozatait kutatta.

„A magyar proletárforradalom – írta a magyar munkásokhoz küldött híres üdvözletében – még a vakot is látóvá teszi. A proletárdiktatúrára való átmenet formája Magyarországon egészen más, mint Oroszországban... Annál világosabban domborodik ki most a szovjethatalom lényege: most sehol a világon nem lehetséges semmiféle más

olyan hatalom, amelyet a dolgozók, élükön a proletariátussal, támogatnának, mint a szovjethatalom, a proletariátus diktatúrája."

Lenin *Üdvözlete* a nemzetközi munkásmozgalom egyik alapokmánya. Számtalanszor elemezték – és bizonyára még sokszor fogják elemezni. Itt csak egyetlen mozzanatra szeretném felhívni a figyelmet, arra, amire a fenti rövid idézetben kétszer is ismétlődő „most" szócska is utal, nevezetesen, hogy Lenin még ebben az ünnepélyes hangú üdvözletben is mekkora hangsúlyt helyezett a konkrétságra, a *tényleges* helyzet tudomásulvételére, s az *ennek megfelelő* következtetések levonására.

1918. november 7-én magyar internacionalisták is részt vettek a forradalom ünnepségén. Baloldalt a magyar forradalmi zászló mellett Majtényi János áll

Politikai zsenialitásának jellemző vonása, hogy gondolkozásában a merész fantázia szigorú valóságérzékkel párosult. Ennek szellemében íródott 1920-ban közreadott *A „baloldaliság" mint a kommunizmus gyermekbetegsége* című munkája is. Részint a forradalmi fellendülés hatására, részint a forradalmi mozgalmak vereségei nyomán, s a megalkuvó szociáldemokratákkal szembe-

Nemzetközi nagygyűlés a petrográdi Palota téren 1920. július 19-én, a Komintern II. kongresszusának megnyitása alkalmából

fordulásképpen, a kommunista pártokban világszerte bizonyos szektaszellem, a tömegektől való elszakadás jele kezdett mutatkozni, s némely kommunisták sokfelé túlzó, a valóságos helyzetnek ellentmondó tervekkel, programokkal léptek fel. Ezekkel vitatkozik Lenin, szokása szerint igen keményen, rámutatva, hogy a túlzó „baloldaliság" éppen olyan veszélyes, mint a megalkuvás, hogy kalandorság minden olyan kísérlet, amely arra irányul, hogy a politika átugorja a fejlődés törvényszerű szakaszait. A párt politikájának valamennyi osztályerő szigorúan objektív és tudományos számbavételén kell alapulnia – hangoztatta Lenin. A valóságtól való elszakadás súlyos hibákhoz vezet. A tömegektől való elszigetelés pedig: a mozgalom halála.

A forradalom
terhe rettentő,
ha egymagad emelnéd,
lábad meginog.
De Lenin
az egyenlők közt
legelső
akaratereje,
agyszerkezete szerint.

1919-ben, a polgárháború súlyos harcai idején Lenin már az új társadalom anyagi-technikai alapjainak létrehozásán is gondolkozott. Merész tervvel lépett országvilág elé: szakértők bevonásával kidolgozta a GOELRO néven ismert tervet, Oroszország villamosításának tervét.

Szovjethatalom + az egész ország villamosítása = kommunizmus. Így állította fel Lenin a jövő képletét. Ami – behelyettesítve – annyit jelent, hogy a politikai hatalom megtartása mellé ki kell alakítani a jómódú és szabad társadalom gazdasági feltételeit, mégpedig a legmodernebb technika segítségével. (A villamos energia felhasználása akkor a legmodernebb technikát jelentette.)

Oroszországban 1919-ben a vonatokat – ha egyáltalán közlekedtek – fával fűtötték. Még a moszkvai lakásokban is többnyire mécs világított. A munkások nagy része a polgárháború frontjaira ment, a gyárak – részint munkáskezek, részint nyersanyag híján – alig-alig működtek. Lenin tervét sokan utópiának minősítették. Ő azonban tudta: a forradalmárnak nemcsak a mai napot, hanem a holnapot, a holnaputánt is maga előtt kell látnia.

Ugyanebben a szellemben beszélt, tanácskozott a jövő embereivel: a fiatalokkal, akikkel a szovjet állam létének legnehezebb pillanataiban, rengeteg gondja-tennivalója közt is sokat s szívesen foglalkozott. 1920-ban, a Komszomol III. kongresszusán, *Az ifjúsági szövetség feladatai* címmel híressé vált be-

A II. összoroszországi bányászkongresszus küldöttei között

szédében például azzal lepte meg a kongresszusi küldötteket, hogy a Vrangel elleni háború, az ellátási és termelési nehézségek kellős közepén a kommunista jövőről, a jövő szempontjából oly fontos tanulásról meg a kommunista erkölcsről beszélt nekik.

„Az ifjú nemzedékre – mondta a többi közt – az a feladat vár, hogy a megtisztított talajon felépítse a kommunista társadalmat. S ebből a szemszögből nézve általában az ifjúság s különösen a kommunista ifjúsági szövetség és más ifjúsági szervezetek feladatait egyetlen szóval jelölhetjük meg: tanulni."

A komszomolisták egy része meghökkent, túlságosan prózainak, kevéssé forradalminak találták ezt a feladatot. Lenin, aki mindig finom érzékkel vette észre hallgatósága hangulatát, megérezte ezt, és rendkívül világos, meggyőző szavakkal fejtette ki: miért nélkülözhetetlen az új társadalom, az új gazdaság megszervezéséhez mindannak a tudáskincsnek elsajátítása, amit az emberiség tudományban, technikában évszázadok alatt felhalmozott. Nem elég azonban mindezt megismerni s elvont tudásanyagként a fejünkben elraktározni. Meg kell tanulni a tudást eleven valósággá, az új társadalom építésének mindennapos hatóerejévé változtatni – hangoztatta. A burzsoá társadalom magántulajdonosi szemléletet tükröző, individualista, önző erkölcsével pedig szembeállította az új, a nemesebb kommunista

Lenin 1920 júliusában

erkölcsiséget, mely lényegénél fogva *közösségi* erkölcs: a proletariátus osztályharcát, az elnyomottak felszabadítását szolgálja, a dolgozók érdekeit és eszményeit fejezi ki. 1920 végén és 21-ben a forradalom helyzete nagymértékben javult, hiszen fokozatosan szétverték a külföldi imperialisták és a fehérgárdisták támadásait. A polgárháború azonban roppant zűrzavart, szörnyű gazdasági romlást hagyott maga után. Külföldön

Lenin beszél a Komintern III. kongresszusán 1921 júliusában

pedig a forradalmi mozgalmak apálya következett. Számolni kellett azzal a ténnyel, hogy a külföldi országokban a proletárforradalom – melyre eredeti forradalomkoncepciójának kidolgozásakor Lenin számított – késlekedik.

„A világforradalom első hulláma elvonult. A második még nem emelkedett fel. Veszélyes volna, ha ebben a tekintetben illúziókban ringatnánk magunkat. Nem vagyunk Xerxészek, hogy megkorbácsoltassuk a tengert – mondta Lenin a Kommunista

Internacionálé III. kongresszusán. – De vajon a tények leszögezése azt jelenti-e, hogy lemondjunk a harcról? Semmi esetre sem. Tanulni, tanulni, tanulni! Cselekedni, cselekedni, cselekedni!"

Lenin számára a cselekvést ekkor annak kidolgozása jelentette, hogyan kell a proletárállamot tartóssá és szilárddá szervezni, hogyan lehet – nemcsak a hatalmat megszerezni és megtartani, hanem – a forradalmat végigvinni, vagyis a szocializmust felépíteni *egy országban.*

Mindezekről súlyos viták alakultak ki a szovjet kommunisták között. Voltak, akik az elméletet kitűnően megtanulták ugyan, de nem vették tekintetbe a való helyzetet, ezért utópikus, ábrándnak talán szép, de a gyakorlatban megvalósíthatatlan javaslatokkal álltak elő „a szabadság és egyenlőség birodalmáról". Mások – a forradalom *lényegéről* megfeledkezve – a nehéz helyzet láttán elveszítették bizalmukat a tömegekben, s a proletárállamot katonai-rendőri szervezetté akarták alakítani.

Kemény és gyötrelmes vitákban cáfolta meg Lenin a hibás és veszélyes elképzeléseket. És szüntelenül küzdött azzal, amit semmiféle vitában nem lehetett megsemmisíteni: a tohonyasággal, a tehetetlenséggel, a bürokratizmussal, melynek mikrobái rendkívül életképeseknek bizonyultak.

„Ha Leninnek tréfás kérdőívet kellett volna kitöltenie, hasonlót ahhoz, amilyet

H. G. Welsszel, a neves angol íróval

Marx leányai tettek apjuk elé, akkor arra a kérdésre: »Mit gyűlöl legjobban?« – Lenin majdnem biztosan azt felelte volna: »A bürokráciát!« Mindenesetre semmi sem váltott ki belőle olyan haragot, mint a bürokrácia megnyilvánulásai" – írja egyik akkori munkatársa, Jelizaveta Drabkina *Téli napforduló* című könyvében. Irgalmatlanul ostorozta azokat, akik „bürokratikus papírmásolási játékot játszanak", a helyzetet megszépítő „édeskés-hivatalnoki-kommunista hazugságokkal" áltatnak másokat vagy akár önmagukat. Követelése: „nyíltan szembenézni az igazsággal", keresni és találni olyan embereket, akik képesek megszervezni és ellenőrizni a munkát.

„Szörnyen félek – írta Lenin egy gazdasági

funkcionáriusnak –, hogy beledöglünk az átszervezésekbe, anélkül hogy véghezvinnénk egy gyakorlati dolgot... Isten bizony halálosan félek. Ne essen bele ebbe a hibába, mert csődöt mondunk." „Cipeljük a huzavonát a nyilvánosság ítélőszéke elé – írta másutt. – Csak így gyógyíthatjuk komolyan ezt a betegséget." Úgy vélte, hogy a huzavonával és a bürokráciával kapcsolatos ügyekben a nyílt ítélkezés társadalmi jelentősége „ezerszer nagyobb, mint a piszkos huzavona nyilvánosság nélküli piszkos tárgyalása, kulisszák mögötti, párton belüli, KB-n belüli hülye eltussolása". És megint másutt: „Nem értünk hozzá, hogy nyilvánosan ítélkezzünk piszkos huzavonák ügyében. Mindannyiunkat, különösen az Igazságügyi Népbiztosságot büdös köteleken fel kell akasztani. Még nem veszítettem el a reményt, hogy valamikor *megérdemelten* fel is akasztanak érte bennünket."

Indulat szülte, goromba fogalmazások? Lenin nem volt széplelkű dáma: a rosszra rettenetesen tudott haragudni. Emberi és vezetői portréjához azonban hozzátartozik, hogy nem restellt szabályosan bocsánatot kérni, ha úgy találta, hogy túlzott, hogy valakit – esetleg mégoly jogos felháborodásában is – túlzottan megbántott.

Szép dokumentuma ennek az a levél, amelyet a Kommunista Internacionálé taktikai kérdésekkel foglalkozó bizottsága 1921. július 6-i ülésének résztvevőihez küldött:

Tisztelt Elvtársak!

Közölték velem, hogy a bizottságban a magyar – helyesebben egyes magyar – kommunisták ellen irányuló szavaim elégedetlenséget keltettek. Ezért sietek írásban közölni Önökkel: amikor emigráns voltam (több mint tizenöt éven át), jómagam is többször „túlságosan baloldali" álláspontot foglaltam el (mint most látom). 1917 augusztusában szintén emigráns voltam, és pártunk Központi Bizottságához túlságosan „baloldali" javaslatot nyújtottam be, amelyet szerencsére teljes egészében elutasítottak. Természetes, hogy az emigránsok gyakran „túlságosan baloldali" álláspontra helyezkednek. Távol állt és távol áll tőlem az a gondolat, hogy ezért szemrehányást tegyek olyan kiváló, önfeláldozó, hűséges és érdemes forradalmároknak, mint amilyenek a mindnyájunk által, az egész Kommunista Internacionálé által olyan nagyra becsült magyar emigránsok.

Kommunista üdvözlettel

Lenin

E bizottsági ülésről sajnos nem maradt fenn jegyzőkönyv, így nem lehet megállapítani: név szerint kik voltak épp ezen az ülésen azok a bizonyos „egyes magyar elvtársak". (Különböző magyar kommunistákkal – elsősorban Kun Bélával –, tudjuk, ez idő tájt „baloldaliságuk" miatt többször vitatkozott.) A levelet mégis érdemes figyel-

Lenin
1921 márciusában
a párt
X. kongresszusának
küldöttei között.
Mögötte kucsmában
Vorosilov marsall

mesen olvasni. Lenin, egy nagyhatalom államfője, egy győztes forradalom vezére igazán megengedhette volna magának, hogy megfeledkezzék a kis emigráns csoport sérelméről; a „nagypolitika" szemszögéből nézve minden bizonnyal jelentéktelen incidensről. De nem feledkezett meg.

Pedig 20-ban, 21-ben olyan rengeteget dolgozott, s oly megfeszített erővel, hogy az már-már emberfelettinek tetszik. „Megkezdtem nyolcórás munkanapom tizenhatodik óráját" – mondta egyszer tréfásan magáról.

Jelizaveta Drabkina pedig összeállította egyetlen munkanapjának programját, egy viszonylag nyugodt napon, valamikor 1920 szeptemberében.

– A Kis Színház idős művésznője, Nyikulina segítséget kért, lakásából való kitelepítés fenyegette. „Hagyják őt békén" – írta rá Lenin Nyikulina levelére.

– Bogdanovo község parasztjai falujuk nehéz helyzetéről panaszkodtak Leninnek. Lenin táviratot küldött az illetékes járási élelmezési bizottságnak, megerősítette, hogy a parasztok igazat írtak, s kérte, hogy a lehetőség szerint csökkentsék beszolgáltatási kötelezettségüket.

– Minthogy Vrangel támadásba ment át, és elfoglalta Bergyanszkot és Mariupolt, Lenin javasolta: nevezzék ki Frunzét a Déli Front parancsnokává.

– Gorkij fát kért a petrográdi tudósok számára. Lenin támogatta Gorkij kérését.

– Felszólalt az első moszkvai géppuskástanfolyam 6. századának párttaggyűlésén.

– Hosszan beszélgetett Jofféval, annak a küldöttségnek az elnökével, amelynek tárgyalásokat kellett folytatnia Lengyelországgal, majd aláírnia a tűzszüneti egyezményt és a békeszerződést.

– Értekezleten vett részt a Munka és a Honvédelem Tanácsában, a KB Politikai Irodáján és a Népbiztosok Tanácsában. A napirenden ilyen kérdések szerepeltek: A Lengyelországgal és Angliával folytatandó

Ez a családi kép még a Kremlben készült. Ülnek: V. I. Lenin, Krupszkaja, Anna Jelizarova (Lenin nénje); állnak: Marija (Lenin húga), Dmitrij Uljanov és Logacsev

tárgyalások irányvonala. Fenyőtoboz gyűjtése tüzelőnek. Népszámlálás. Lovas kocsik és lószerszám vásárlása a lakosságtól a Déli Front részére. Az exportfa kitermelésének fokozása. A rádió-összeköttetés megszervezése a Vörös Hadseregben. Kenyér a Donyec-medence részére. A vasúti közlekedés helyreállítása. Lovak mozgósítása a kurszki érclelőhely kikutatásának munkálataihoz. Határozattervezet a Turkesztáni Autonóm Köztársaságról. A Központi Bizottság levele a párt valamennyi tagjához.

– Beszélgetett a Déli Frontra induló Frunzéval.

– Szobát szerzett Alekszandr Szerafimovics írónak.

– Beszélgetett egy szibériai küldöttel, majd

Az egyik legutolsó felvételen, 1922. október 4-én készült Lenin dolgozószobájában

levelet írt a Szibériai Forradalmi Bizottságnak a falusi szegénység élelmezési helyzetéről.

– Cédulát a Külügyi Népbiztosságnak a Lengyelországgal folytatandó tárgyalásokról...

„S így ment napról napra – fűzi hozzá Drabkina. – Napról napra."

1921-ben pedig, amikor újabb belső válság fenyegetett, elsősorban a gazdasági helyzet, a nyomor, a munkások és parasztok elégedetlensége miatt (melynek figyelmeztető jele volt az emlékezetes és döbbenetes kronstadti felkelés) Lenin ismét hatalmas, minden eddigit felülvizsgáló és újraértékelő munkába kezdett. Megállapította, hogy a hadikommunizmus gazdálkodási rendszere – mely a polgárháborús években nélkülöz-

hetetlen volt – túlélte önmagát, a gazdálkodás akadályozójává vált. Most az került napirendre, hogy megindítsák az ország gazdasági vérkeringését, javítsák – mindenekelőtt – az élelmezési helyzetet és a nyersanyagellátást. Következésképpen a parasztgazdaságokat érdekeltté kell tenni a termelésben: meg kell szüntetni minden termék kötelező beszolgáltatását, és át kell térni a terményadóra úgy, hogy a saját szükségletük kielégítése és a terményadó kifizetése után fennmaradó terményükkel a parasztok szabadon rendelkezhessenek.

Nem könnyen jutott el Lenin ehhez a döntéshez. Rengeteg okmányt tanulmányozott, s még többet beszélgetett a különböző vidékekről való parasztokkal, munkásokkal; kommunistákkal, pártonkívüliekkel. Mikor már valamiféle elképzelés kialakult, a Pravdában nyilvános vitát indítottak róla. Sok ellenzője volt a kommunisták között: a piaci viszonyok felélénkülése miatt a kapitalizmus újjáéledésétől féltek.

Lenin újból heves vitákban bizonyította be: nincs más út, meg kell indítani a gazdasági életet. Igaz, hogy bizonyos visszalépést jelent, de csak így lehet előkészíteni az előrehaladást. A vitákban alakította, csiszolta tovább a maga álláspontját.

Így született meg a NEP – az új gazdasági politika (oroszul: *N*ovaja *E*konomicseszkaja *P*olitika) –, melynek hamarosan megmutatkoztak kezdeti eredményei.

LENIN BETEGSÉGE ÉS HALÁLA

A szél
az egész földet
süvöltve fölébreszti,
és fölriadva
senki
végig nem gondolhatta,
hogy egy fagyos kis moszkvai szobában
holtan fekszik
a forradalom
fia és apja.

A megfeszített munka megártott Leninnek. Gyakran heves fejfájás kínozta, szédült, vérnyomása emelkedett. Az 1918-as merénylet is éreztette utóhatását. 1922 májusában érte az első súlyos roham; augusztusban–szeptemberben valamivel jobban lett, újból dolgozni kezdett, decemberben szélhűdés érte – fél oldalára megbénult.

Eleinte Moszkvában ápolták, majd a Moszkva környéki Gorki nyaralóhelyre vitték. Türelemmel viselte betegségét, nem panaszkodott, bár bizalmatlanul fogadta az orvosok vigasztalását, hogy hamarosan meggyógyul.

„Azt mondják, ön jó ember – mondta betegsége kezdetén Averbach professzor-

nak. – Mondja meg nekem az igazságot: ez, ugye, tovább súlyosbodik? Értse meg: minek és kinek kellek én bénultan?"

1923 elején állapota lényegesen javult. Nem hitt azonban az orvosok biztatásának, nem bízott abban, hogy pihenés, kímélő életmód mellett teljesen meggyógyulhat. Ereje végső megfeszítésével diktálta utolsó jegyzeteit, melyeket elküldött a párt Központi Bizottságának. A jegyzeteket a Központi Bizottság a XIII. pártkongresszus elé ter-

Gorkiban készült az egyetlen szemüveges kép Leninről

jesztette, s *Levél a Kongresszushoz* címmel kerültek a Lenin-művek gyűjteményébe, a kommunista mozgalom történetébe. Ezeket az írásokat – joggal – Lenin politikai végrendeletének tekintik.

A fő kérdés, amellyel foglalkozott: a szocializmus jövője volt. Ismételten hangsúlyozta: lehetségesnek tartja a szocializmus felépítését egy országban. Mivel azonban a szovjetországnak előreláthatólag hosszabb ideig kapitalista környezetben kell élnie, a feltételek és a körülmények az eredeti elképzelésekhez képest módosultak. Lenin különös figyelmet fordított utolsó írásaiban az állam- és gazdaságszervezés feladataira, az általános kulturális színvonal növelésére. Elemezte a munkásosztály és a különböző paraszti osztályok-rétegek egymáshoz való viszonyát, s rámutatott annak szükségességére, hogy Oroszországot fejlett, kulturált ipari országgá változtassák, a parasztságot pedig a nagyüzemi gazdálkodás útjára vezessék. Foglalkozott a különböző nemzetek helyzetével is, és hangsúlyozta, hogy a Szovjetunióban élő nemzetek kapcsolatát teljes egyenjogúságnak, őszinteségnek, kölcsönös megbecsülésnek és segítségnek kell jellemeznie. A pártról szólva különösen a pártegység megóvásának fontosságáról beszélt. Eltöprengett utóda személyéről is, találó jellemzést adott a párt akkori, legismertebb vezetőiről. Trockijról például azt írta, hogy tehetséges, színes egyéniség, de

Gyerekekkel Gorkiban

„sohasem volt bolsevik, és most sem az", „velünk van, de nem tartozik közénk". És hogy olyan ember, aki „túlságosan sokat enged meg magának, magabiztossága és a munka tisztán adminisztratív oldala iránti túlzott vonzalma miatt". Sztálinról így vélekedett: „Sztálin elvtárs, mióta főtitkár lett, felmérhetetlen hatalmat összpontosított kezében, és nem vagyok biztos afelől, hogy mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal... túlságosan goromba, és ez a fogyatékosság, mely teljes mértékben elviselhető köztünk, kommunisták között az egymás közötti érintkezésben – tűrhetetlenné válik a főtitkár tisztségében. Ezért javasolom

az elvtársaknak, gondolkozzanak Sztálin áthelyezésének módján, és jelöljenek ki erre a helyre másvalakit, akinek minden egyébtől eltekintve csak egy előnye van Sztálin elvtárssal szemben, az, hogy türelmesebb, lojálisabb, udvariasabb és figyelmesebb az elvtársakkal, kevésbé szeszélyes stb."

A párt és az ország jövőjét Lenin egyetlen

ember vezetése alatt nem látta megnyugtatónak. Utolsó írásaiban ezért a kollektív munka erősítését javasolta.

Győztes élet volt Leniné. Élete végét közeledni érezve mégsem a győzelmekről gondolkozott. Hanem az *ügyről,* a jövőről, a tennivalókról s a jelen gondjairól, nehézségeiről. Utolsó írásaiban refrénszerűen tér vissza a figyelmeztetés és aggodalom: a kommunistáknak – a forradalmároknak – nem szabad általatniuk, még kevésbé elbízniuk magukat.

1923. március 10-én betegsége ismét nagyon súlyosra fordult. Jobb oldala teljesen megbénult, elvesztette beszélőképességét.

Nagyezsda Krupszkajával 1922 őszén Gorkiban

Eszméleténél volt azonban, megértette a saját helyzetét is.

„A helyzet valóban tragikus volt – mondta később Averbach professzor. – Az az ember, akinek szava eksztázisba hozta a tömegeket, s meggyőzte a vitákban megedződött harcosokat és tömegeket, az az ember, akinek szavára, így vagy úgy, már az egész világ reagált, nem volt képes kifejezni még a legegyszerűbb, legprimitívebb gondolatot sem, jóllehet mindent megértett. Szenvedés és valamiféle szégyenkezés volt az arcára írva, a szeme pedig örömtől és hálától ragyogott minden egyes, szó nélkül megértett gondolatért. Ezt a szívet szaggató, hálás tekintetét éreztem én is magamon, amikor véletlenül kitaláltam egy-egy kívánságát..."

Ezután ismét javult Lenin egészségi állapota. Botra támaszkodva még járni is tudott; bal kézzel írni s beszélni is tanult. Rövid időre Moszkvába is ellátogatott. 1924. január 21-én azonban újabb szélhűdés érte. Meghalt. A haláláról kiadott orvosi zárójelentés a halál okául általános elhasználódás miatt bekövetkezett érelmeszesedést jelölt meg.

Mély gyászba borult az egész szovjetország. A párt Központi Bizottsága kiáltvánnyal fordult az ország népéhez. „Marx halála óta – szól a többi közt a kiáltvány – nem volt még a proletariátus nagy felszabadító mozgalmának történetében olyan gigászi egyéniség, mint elhunyt vezérünk, tanítónk,

A Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának gyászjelentése (1924. január 22-én) Vlagyimir Iljics Lenin haláláról

От Центрального Комитета
Российской Коммунистической партии (большевиков).
ДА ЗДРАВСТВУЕТ, ДА ЖИВЕТ И ПОБЕЖДАЕТ НАША ПАРТИЯ
ДА ЗДРАВСТВУЕТ РАБОЧИЙ КЛАСС!

barátunk. Mindaz, ami a proletariátusban valóban magasztos és hősies – a rettenthetetlen elme, a hajthatatlan, szívós, mindent legyőző vasakarat, a rabság és az elnyomás halálig tartó, szent gyűlölete, a hegyeket megmozgató határtalan hit, a hatalmas szervező tehetség –, mindez nagyszerűen testesült meg Leninben, akinek neve az új világ szimbólumává vált nyugattól keletig, déltől északig…"

Temetéséről sok leírás született. Az egyik legszebb Konsztantyin Pausztovszkijé, aki önéletrajzi regényének *Barangolások könyve* című kötetében így írja le a Lenint gyászoló Moszkvát:

„A tábortüzek gomolygó, gyantás fekete füstjét itt-ott bíborvörösre színezte a láng. Nem szállt föl, csak ott lebegett a januári fagyba dermedt Moszkva felett. A füstön át

Ezrek és ezrek vonultak el 1924 januárjában Lenin ravatala előtt

csörömpölve, csengetve kúsztak a villamosok. A kocsik jégbarlanghoz hasonlítottak, belül csomókban rakódott le rájuk a zúzmara.

A tereken egész gerendákkal, kiöregedett távírópóznákkal táplálták a tüzeket. A tábortüzek körül rendőrök melengetőztek, piros tetejű szürke asztrakán kucsmájukról »pirók«-nak nevezték őket akkoriban. Kantárszáron fogták dérlepte, türelmetlen hátaslovukat.

A Vörös tér felől heves robbantások döreje hallatszott. A kővé fagyott földet robbantották ott: Lenin sírhelyét készítették.

A tábortüzek, a füstcsóvák fekete-vörös gyászba borították Moszkvát. És feketevörös gyászkarszalagot öltöttek kabátjuk ujjára az emberek is, akik végeérhetetlen sorban, lassan haladtak az Oszlopterem felé, ahol Lenint felravatalozták.

A sorok messze kint kezdődtek, Moszkva különböző városrészeiben. Jómagam éjjel két órakor álltam be az egyik sorba a Kurszki pályaudvarnál.

Már a Ljubjanszkaja téren hallani lehetett az Oszlopterem felől a gyászinduló távoli hangjait. Lépésről lépésre erősödött a zene, a sokaságban lassan elhalt az emberek ajkán minden szó, a lehelet páragomolya egyre kurtábban, sietősebben röppent el az ajkakról.

Hát hirdesse hálánk az emlékezetet,
kik értünk feláldoztátok drága éltetek.

Valaki halkan énekelni kezdte a szöveget, de csakhamar elhallgatott. Minden hang fölöslegesnek tetszett a sarki éjszakában. Csak a sok-sok ezernyi láb szüntelen csoszogása, csikorgása – ez illett ide, a fenséges, meghatott csendbe. Az áthatolhatatlan sötétségben a város pereméről, a Moszkva környéki földekről, a leállt gyárakból, mindenfelől jöttek az emberek Lenin ravatalához.

Dermedt csend ülte meg a várost. Még a távoli vasúti vágányokon sem süvítettek – mint máskor – a mozdonyok.

Az ország vonult fel a magas ravatalhoz, ahol virágok, vörös zászlók között nem is lehetett mindjárt meglátni a beesett arcot, a magas, fehér homlokot, a lezárt, mintegy összehunyorított szemet.

Mindenki eljött. Mert az egész országban nem volt senki, akinek az életére valamiképp ne hatott volna Lenin léte, senki, aki ne érezte volna magán az ő akaratát. Megváltoztatta az életet. Ez a változás valami roppant geológiai jelenséghez, földcsuszamláshoz hasonlított, alapjaiban rengette meg Oroszországot.

A dermesztően hideg Oszlopteremben párállva gomolygott ezer meg ezer ember lehelete .."

A LENIN-SZOBROK ÉS AZ ÉLŐ LENIN

Az emberiség nevében
állunk
a koporsó mellett,
hogy megsokszorozzák
a ma látottakat
a viharzó fölkelések,
alkotások,
versek.

1924 januárjában, a fagyba és gyászba dermedt Moszkvában a végeláthatatlan embersorok még Iljicstől mentek búcsúzni. Az embertől, akinek hangját, mozgását, apró gesztusait is ismerték; aki tudott és szeretett tréfálkozni, labdajátékot játszani meg sakkozni; akit megrendített Beethoven zenéje, és meggyötört a betegség; aki kopottan járt, és szűkösen táplálkozott, mint akkor a legtöbben Moszkvában; aki mindenekelőtt abban különbözött a ravatala előtt sorbanállóktól, hogy, míg élt, mindenki másnál többet dolgozott, többet gondolkozott, és mindenkinél jobban tudta, mit kell tenni.

A mai emberiség, a több mint fél évszázaddal későbbi utókor tudatában Lenin neve

Vlagyimir Iljics Lenin

már fogalommá vált. Lekoptak mellőle a fizikai lét személyes jelzői. A szocialista forradalomra, a lenini életműre gondol az, aki ma – tisztelettel vagy gyűlölettel, értve, értetlenül vagy (sokszor) félreértve – felidézi magában ezt a szót: Lenin.

Utcákon, köztereken szobrokat állítunk Leninnek. Több és jobb ilyen szobor kell, nem bálványimádásul, hanem tiszteletadásnak és emlékeztetőnek. De vigyázzunk: sze-

mélyét, művét ne merevítsük szoborrá, ne hamisítsuk meg e „legemberibb ember" valódi vonásait.

Történelmileg törvényszerű, hogy a nagy ember alakja az idők folyamán egybeolvad a művel, amelyért nagyon sokat tett. És különösen törvényszerű ez akkor, ha a mű: a világtörténelem legnagyobb változása, s ha a változáson munkálkodó ember személyében – ritka eset ez a történelemben – egyszerre öltenek testet a tudós, a politikus és népvezér vonásai.

Lenin hát egész munkásságában él tovább. És tovább él – ha tudunk tanulni belőle – a lenini iskola roppant dinamizmusában, tudományos tisztánlátásában, a gyakorlati politika konkrétságában.

Olyan iskola ez, amelybe, a talán nem is olyan távoli jövőben, az egész emberiség eljárhat tanulni.

TARTALOM

Hogyan lesz az ember óriás?	5
Fény és sötétség találkozási pontján	7
A köznapi kisfiúból férfi lesz	21
„Fal, de korhadt"	32
A forradalmi vezető első lépései	45
Börtön és Szibéria	57
„Szikrából lobban fel a láng"	75
Az első forradalom Oroszországban	91
„Hiába, ilyen az én sorsom"	102
Háborútól forradalomig	125
Merészen és józanul	141
A tíz nap, amely megrengette a világot	165
Egy államfő hétköznapjai	185
A lenini stílus	198
Megfeszített erővel	214
Lenin betegsége és halála	228
A Lenin-szobrok és az élő Lenin	230

Majakovszkij *Vlagyimir Iljics Lenin*
című poémájának részleteit
Eörsi István fordításában közöljük

FÖLDES PÉTER

ÍGY ÉLT STROMFELD AURÉL

A Magyar Tanácsköztársaság egyik legjelentősebb, a „túlsó partról" érkezett hősét mutatja be Földes Péter új könyvében. Élet, hivatás, hazaszeretet – teljesen összefonódik Stromfeld Aurél személyében, aki az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének ezredeséből lett a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnöke. Egy kiváló hadvezér emberi nagysága bontakozik ki a sok képpel illusztrált életrajz lapjain.

MÓRA KÖNYVKIADÓ

PÉTER LÁSZLÓ

ÍGY ÉLT JUHÁSZ GYULA

Juhász Gyula, századunk ismert, kiváló költőjének nehéz, tragikus sorsa elevenedik meg életrajzának lapjain. Hányattatott életét figyelve, joggal kérdezheti a mai olvasó: milyen viszonyok uralkodhattak a század eleji Magyarországon, hogy egy tehetséges fiatal költő alig tudott tanári álláshoz jutni, hogy a kibontakozásához szükséges lendületes fiatal éveit eldugott kisvárosokban, távol a nyüzsgő irodalmi élettől kellett eltöltenie, Péter László – a kiváló szegedi irodalomtörténész – írása végigvezet egy nagy költő életpályáján, bepillantást ad műveibe, és felvillantja a századelő társadalmi és irodalmi életének érdekességeit. Száznál több fénykép díszíti az érdekes életrajzot.

MÓRA KÖNYVKIADÓ

HU ISSN 0324-3028

ISBN 963 11 2090 2

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Szilvásy György igazgató
Készült a Zrínyi Nyomdában, rotációs ofszeteljárással
(79.1119/1) Budapest, 1980
Felelős vezető: Bolgár Imre vezérigazgató
Felelős szerkesztő: F. Kemény Márta
Műszaki vezető: Haás Pál
Műszaki szerkesztő: Végh Judit
Képszerkesztő: Zigány Edit
30 000 példány, terjedelem: 15,5 (A/5) ív, IF 3820

19,– Ft

Lenin életének legfontosabb eseményeit és ezekkel együtt az Októberi Forradalom történetét, előzményeit ismeri meg ebből a kötetből az olvasó. Aki elolvassa Lenin e rövid életrajzát, megtudja, hogyan lehet külsőségek nélkül egy nagy ügyet szolgálni, önzetlenül harcolni érte. Koroknai Zsuzsa írása összefoglaló mű, amely emberközelbe hozza Lenint, tanít és értékel, nem farag bálványt hőséből, csupán érzékelteti élete és munkássága jelentőségét. Fontos, hasznos olvasmány mind a diákok, mind a pedagógusok számára. A harmadik kiadásban megjelenő kötetet mintegy száz korabeli, eredeti fénykép illusztrálja.